

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/  
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

*Չոհրակ Ապրեսյան*

Համարժեք փոխհատուցման էությունը հանրության գերակա շահի  
ապահովման նպատակով սեփականությունն օտարելիս ..... 3

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ADMINISTRATIVE LAW/  
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО**

*Տաթևիկ Սիրադեղյան*

Ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման  
ինստիտուտի բարելավման արդի հիմնահարցերը ..... 12

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО**

*Հայարփի Զարգարյան*

Երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի հասկացությունը և, որպես  
ինքնուրույն իրավունքի, ամրագրման անհրաժեշտություն ..... 22

*Քրիստինե Գաբուզյան*

Հայցային վաղեմության ժամկետը սեփականության իրավունքի  
ճանաչման հայցերով ..... 38

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEEDINGS  
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

*Սերգեյ Մեղրյան, Տաթևիկ Սարուխանյան*

Հաշտարարության դատավարական ասպեկտները ..... 49

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО**

*Նաիրա Յոգրաբյան, Դուանա Ավետիսյան*

Квалификация преступлений с учетом признаков объекта  
посягательства ..... 64

*Մելիք Մելիքյան*  
Փողերի լվացում հանցագործության սուբյեկտիվ  
առանձնահատկությունները ..... 74

**ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА**

*Անուշ Գասպարյան*  
Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր  
գործունեության վերաբերյալ քրեական գործերով քննության  
պլանավորման և ապացուցման առարկայի որոշ  
առանձնահատկություններ ..... 84

**ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ**

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ ..... 95

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/  
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

**ԶՈՀՐԱԿ ԱՊՐԵՍՅԱՆ**  
*Եվրոպական համալսարանի  
իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ*

**ZOHRAK APRESYAN**  
*PhD student  
European University, Chair of Law*

**ЗОРАК АПРЕСЯН**  
*Аспирант кафедры права  
Европейского университета*

**ՀԱՄԱՐԺԵՔ ՓՈԽՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆՐՈՒԹՅԱՆ  
ԳԵՐԱԿԱ ՇԱՀԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՈՎ  
ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՕՏԱՐԵԼԻՍ**

**THE ESSENCE OF EQUIVALENT COMPENSATION IN CASE  
OF ALIENATION OF PROPERTY WITH A VIEW TO ENSURING  
OVERRIDING PUBLIC INTERESTS**

**СУЩНОСТЬ РАВНОЦЕННОЙ КОМПЕНСАЦИИ ПРИ  
ОТЧУЖДЕНИИ СОБСТВЕННОСТИ В ЦЕЛЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ  
ПРИОРИТЕТНЫХ ИНТЕРЕСОВ ОБЩЕСТВА**

«Սահմանադրության (այսուհետ՝ Սահմանադրություն) 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ *հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով՝ միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ*<sup>1</sup>»:

Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն ուղղված է հանրության անդամների և սեփականատիրոջ շահերի հնարավոր հակասությունների վերացմանը, դրանց փոխադարձ համերաշխ գոյությունը: Եվ չնայած դրա արդյունքում սեփականատիրոջ սեփականության իրավունքը դադարում է, վերջինս դրա դիմաց պետք է ստանա համարժեք փոխհատուցում: Քաղաքացիական հասարակությունում սեփականատերը պետք է գի-

<sup>1</sup> «Սահմանադրություն (06.12.2015 թ. փոփոխություններով):

տակցի, որ վերջինիս իրավունքի դադարեցումը հետապնդում է ավելի կարևոր նպատակ, քան առանձին անձի անձնական շահեր: Բայցևայնպես, պետությունն էլ պարտավոր է գիտակցել, որ հանրային շահերի ապահովման համար անձի հիմնական իրավունքի դադարեցումը պետք է զուգորդվի սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանության գործունե երաշխիքներով:

Վերոնշյալ սահմանադրական նորմի բովանդակությունից հետևում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումը տեղի ունենում միայն նախնական և **համարժեք փոխհատուցմամբ**: Բայցևայնպես, հաշվի առնելով սեփականատիրոջ կամքի ինքնավարության և պայմանագրի ազատության սկզբունքները՝ օրենսդիրը հնարավորություն է տալիս ձեռքբերողին և սեփականատիրոջը բանակցել կնքվելիք պայմանագրի շուրջ: Միևնույն ժամանակ ցանկանալով պաշտպանել սեփականատիրոջ և հանրության շահերը՝ օրենքով սահմանվում է նաև նման բանակցությունների շրջանակը: Այսպես՝ «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) 10-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ նման դեպքում կողմերի համաձայնությամբ կարող են որոշվել միայն օտարվող սեփականության դիմաց տրվող **համարժեք փոխհատուցման չափը, ձևը, կարգը, ժամկետները, պայմաններն ու կողմերի պատասխանատվությունը**<sup>2</sup>:

Այսինքն՝ ձեռքբերողը և սեփականատերն ազատ են փոխադարձ համաձայնությամբ որոշելու օտարվող սեփականության համար վճարվող փոխհատուցման չափը ու դրա վճարման ժամկետները: Նման համաձայնության բացակայության դեպքում ձեռքբերողը սեփականատիրոջը վճարում է **օրենքով սահմանված** նախնական և **համարժեք փոխհատուցում**:

Սեփականության իրավունքի նկատմամբ միջամտության այս տեսակը համապատասխանում է ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքում սեփականության իրավունքի միջամտության ընդհանուր կանոններին: Այսինքն՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի հետ համատեղելի լինելու համար օտարմանն ուղղված միջոցառումը միաժամանակ պետք է՝

- իրականացվի **օրենքով նախատեսված պայմաններին համապատասխան**,
- բխի **հանրային շահերից**,
- հաստատի **արդարացի հավասարակշռություն** սեփականատիրոջ իրավունքների և համայնքային շահերի միջև<sup>3</sup>:

Համարժեք փոխհատուցումը հանդիսանում է համաչափության սկզբունքի էական տարր: Եթե սեփականատիրոջը հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով օտարվող սեփականության նկատմամբ չտրամադրվի հա-

<sup>2</sup> «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված՝ 27.11.2006 թ.):

<sup>3</sup> ECHR, Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia, par. 94.

մարժեք փոխհատուցում, ապա հանրության շահերի և անձի սեփականության իրավունքի միջև ողջամտորեն կբացառվի արդարացի հավասարակշռության պահապանումը:

Հետևապես, ինչպես Սահմանադրությամբ, այնպես էլ օրենքով սահմանվում է սեփականատիրոջ համարժեք փոխհատուցում ստանալու իրավունքը: Ընդ որում՝ Օրենքով ուղղակիորեն սահմանվում է նաև համարժեք փոխհատուցման չափը, մասնավորապես՝ համարժեք է համարվում օտարվող գույքի **շուկայական արժեքից տասնհինգ տոկոս ավելի գումարը**<sup>4</sup>:

Այսինքն՝ մեր օրենսդրությամբ սեփականատիրոջը տրվում է օտարվող սեփականության շուկայական արժեքից ավելի գումար՝ հաշվի առնելով գույքի կորստի հետ կապված վերջինիս կրած հնարավոր անհարմարությունները, ինչը ողջամտորեն արդարացված է:

Եթե փոխհատուցման հիմքում դրվում է շուկայական արժեքը, օրենսդրությունը պետք է հստակ սահմանի, թե ինչ է պետք հասկանալ «շուկայական արժեք» եզրույթի տակ: Տարածված մոտեցում է շուկայական արժեքը սահմանումը «պատրաստական գնորդ, պատրաստական վաճառող» մոդելով, այսինքն՝ այն գումարը, որը պատրաստական գնորդը կվճարեր պատրաստական վաճառողին բաց շուկայում, որտեղ առկա է ընտրության հնարավորություն<sup>5</sup>:

«Շուկայական արժեք» հասկացության նմանաբնույթ կարգավորում նախատեսված է նաև մեր օրենսդրությամբ: Ընդ որում՝ պրակտիկայում անշարժ գույքի գնահատումն իրականացվում է «Անշարժ գույքի գնահատման գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով, որի համաձայն՝ անշարժ գույքի գնահատումն իրականացնում է անշարժ գույքի գնահատողի որակավորում ունեցող ֆիզիկական անձը համապատասխան մեթոդների օգտագործման միջոցով<sup>6</sup>:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ մի շարք գործերով ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ գույքի գնահատմանը վերաբերող իրավանորմերը բավական հստակ են, որպեսզի անձինք ընդհանուր առմամբ կարողանան կանխատեսել իրենց գույքի շուկայական արժեքի գնահատման կարգը: Այսինքն՝ կարելի է ասել, որ գույքի շուկայական արժեքի գնահատման ոլորտում Հայաստանի Հանրապետությունում առկա է օրենքի կանխատեսելիության չափանիշին համապատասխանող «իրավական օրենք»:

ՄԻԵԴ-ը նաև արձանագրում է, որ գույքի արժեքի գնահատման հարցում ներպետական իշխանություններին տալիս է գնահատման լայն շրջանակ, և նշում է, որ ՄԻԵԴ-ը կհարգի նրանց կողմից կիրառված մեթոդը, բացառությամբ եթե այն ակնհայտորեն անհիմն է<sup>7</sup>:

Համաչափության սկզբունքը ենթադրում է հանրության գերակա շահի ապա-

<sup>4</sup> «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված՝ 27.11.2006 թ.):

<sup>5</sup> Compulsory acquisition of land and compensation, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 2008, page 27.

<sup>6</sup> «Անշարժ գույքի գնահատման գործունեության մասին» ՀՀ օրենք (ընդունված՝ 04.10.2005 թ.):

<sup>7</sup> The European Convention on Human Rights and property rights, Council of Europe, 1998, page 40.

հովման նպատակով սեփականության օտարման դեպքում սեփականատիրոջը տրամադրվելիք փոխհատուցում: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով օտարված սեփականության դիմաց սեփականատիրոջը տրամադրվում է **ամբողջական փոխհատուցում**: Մեր օրենսդրությամբ օգտագործվող «համարժեք փոխհատուցում» եզրույթի տակ Օրենքը սահմանում է վճարման հստակ չափ, մասնավորապես՝ **գույքի շուկայական արժեքից տասնհինգ տոկոս ավելի գումարը**:

*Սակայն արդյո՞ք բոլոր դեպքերում օրարվող գույքի շուկայական արժեք + 15% փոխհատուցումը կարող է դիտարկվել որպես համարժեք փոխհատուցում Սահմանադրության տեսանկյունից:*

Խնդիրն այն է, որ Օրենքը սահմանում է, թե ինչքան է կազմում համարժեք փոխհատուցման չափը (շուկայական արժեք + 15%)՝ առանց սահմանելու այլ առանձնահատկություններ և հարաբերություններին տալով բացառապես գույքային բնույթ: Սակայն առանձին դեպքերում սեփականատիրոջը օտարվող սեփականության շուկայական արժեքը և դրա 15% վճարելը կարող են չստեղծել արդարացի հավասարակշռություն հանրության շահի և սեփականատիրոջ սահմանափակվող իրավունքի միջև:

Այսպես՝ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով» ՄԻԵԴ-ն արձանագրում է. «Դատարանը համարում է, որ **կարող են լինել այնպիսի իրավիճակներ**, երբ տվյալ անշարժ գույքի շուկայական գինն արտահայտող փոխհատուցումը՝ նույնիսկ օրենքով սահմանված լրացուցիչ տոկոսի ավելացմամբ, չի համարվի բավարար փոխհատուցում՝ գույքից զրկելու դիմաց: Դատարանը կարծում է, որ նման իրավիճակ կարող է առաջանալ, մասնավորապես, այն դեպքում, երբ անձը զրկվում է իր եկամտի հիմնական, եթե ոչ միակ աղբյուրից, և առաջարկվող փոխհատուցումը չի համապատասխանում այդ կորստին»<sup>8</sup>:

Վերոնշյալից հետևում է, որ պետությունը պետք է հաշվի առնի նաև այն հանգամանքը, որ սեփականության օտարման արդյունքում թեև անձը կարող է ստանալ օտարվող սեփականության շուկայական արժեքից էլ բարձր գումար, սակայն զրկվել իր եկամտի հիմնական աղբյուրից, ինչի արդյունքում առկա չի լինի արդարացի հավասարակշռություն սեփականատիրոջ իրավունքների և հանրության շահի միջև: Այսինքն՝ միջամտության համաչափության բացակայության պայմաններում սեփականատիրոջ իրավունքը կհամարվի խախտված: Ընդ որում՝ ՄԻԵԴ-ն այլ գործով ևս արձանագրում է, որ արդարացի հավասարակշռություն չի հաստատվի, եթե անձը կրում է **առանձին և ավելորդ բեռ**<sup>9</sup>:

«Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով» ՄԻԵԴ-ն հաստատել է դիմումատուների իրավունքների խախտման փաստը՝ նշելով, որ չի դիտարկվել այն հանգամանքը, թե արդյո՞ք տրամադրվող փոխհատուցումը կծածկի սեփականատերերի՝ ապրուստը հոգալու միջոցներից զրկվելու հետ կապված

<sup>8</sup> ՄԻԵԴ որոշումը «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով»:

<sup>9</sup> ECHR, Stefanetti and Others v. Italy, par. 66.

փաստացի կորուստը, կամ արդյո՞ք փոխհատուցման գումարը բավարար էր, որպեսզի վերջիններս **ձեռք բերեին համարժեք հող իրենց բնակության տարածքում**: Դրա արդյունքում դատարանը եկել է այն եզրահանգման, որ տվյալ գործով դիմումատուները կրել են ավելորդ բեռ<sup>10</sup>:

Սեփականատերն օտարվող սեփականության գնի շուրջ բանակցելու հնարավորություն գույքը ձեռքբերողի հետ ունենում է օտարման պայմանագրի նախագիծն իրեն ուղարկելուց հետո՝ 3 ամսվա ընթացքում: Տվյալ ժամանակահատվածի ընթացքում վերջինս կարող է ներկայացնել եկամտի իր հիմնական աղբյուրից զրկվելու հիմնավորումներ, ինչի հետ, իհարկե, ձեռքբերողը կարող է և չհամաձայնվել: Ինչ վերաբերում է գնահատողի կողմից գույքի արժեքը որոշելու փուլին, ապա քանի որ վերջինիս գործառույթն է կազմում միայն գույքի շուկայական արժեքի որոշումը, իսկ գույքի՝ սեփականատիրոջ համար եկամտի աղբյուր հանդիսանալու հանգամանքը գույքի շուկայական արժեքի վրա ազդեցություն չունի, ապա տվյալ փուլում ևս սեփականատերը փաստացի զրկված է իր հնարավոր **ավելորդ բեռի** համար փոխհատուցում ստանալու հնարավորությունից:

Եթե գույքի սեփականատերը շարունակում է հրաժարվել գույքի օտարման պայմանագրի կնքումից, ապա ձեռքբերողը պարտավոր է սեփականության օտարման հայցով դիմել դատարան: Տվյալ դեպքում դատարանի քննարկման առարկա կարող է դառնալ **միայն փոխհատուցման չափը**: Նախ, անհրաժեշտ է նշել, որ սեփականատիրոջ մոտ գույքի օտարման պայմանագիր կնքելու կամքի բացակայության պայմաններում դատարանի պարտադիր միջամտությամբ գույքի օտարումը սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիք է, անգամ եթե քննվում է միայն փոխհատուցման չափի հարցը: Բայցևայնպես, ներպետական օրենսդրությամբ (տվյալ դեպքում՝ Օրենքով) **համարժեք փոխհատուցման** կոնկրետ չափ սահմանելը, այն է՝ օտարվող գույքի շուկայական արժեքից տասնհինգ տոկոս ավելի գումարը, էականորեն դժվարացնում է սեփականատիրոջ հնարավորությունը պահանջելու իր եկամտի աղբյուրի կորստի հետ կապված վնասները:

Օրենքով սահմանված համարժեք փոխհատուցման տրամադրման ժամանակ սեփականատերն առանձին դեպքերում կարող է չհասնել տնտեսական այն նույն ցուցանիշին, որն առկա էր նրա մոտ մինչև սեփականության օտարման պահը: Դա կարող է արտացոլվել ինչպես համանման գույքի բացակայությամբ կամ այն ձեռք բերելու ակնհայտ աննպատակահարմարությամբ: Նման բոլոր դեպքերում սեփականատերը կրում է ավելորդ բեռ, հետևապես բացակայում է արդարացի հավասարակշռությունը սեփականատիրոջ իրավունքների և հանրության շահի միջև: Վերոգրյալից հետևում է, որ սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանության համար անհրաժեշտ է Օրենքում համարժեք փոխհատուցման ընդհանուր կարգից բացի՝ սահմանել նաև առանձին դեպքերի համար համարժեք փոխհատուցման գումարի որոշման առանձնահատկություններ:

<sup>10</sup> ՄԻԵԴ որոշումը «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով»:

Կարծում ենք, որ Օրենքն այն մասով, որով ներկայումս նախատեսում է միայն սեփականության օտարման դիմաց սեփականատիրոջը տրվող համարժեք փոխհատուցման հստակ արժեք, և չի նախատեսում առանձնահատկություններ կապված սեփականատիրոջն իր եկամտի հիմնական աղբյուրից զրկելու հանգամանքի հետ, հակասում է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված համարժեք փոխհատուցում ստանալու սեփականատիրոջ իրավունքին:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ՄԻԵԴ-ն իր որոշումներում սահմանում է, որ առանձին դեպքերում սեփականության օտարման դիմաց սեփականատիրոջը կարող է վճարվել **ոչ ամբողջական փոխհատուցում**, այսինքն՝ սեփականության արժեքը չծածկող փոխհատուցում: ՄԻԵԴ-ը որոշումներից մեկում արձանագրում է. «Սեփականություն վերցնելը առանց դրա արժեքի հետ կապված ողջամիտ փոխհատուցում վճարելու, **որպես կանոն, կհանգեցնի անհամաչափ միջամտության, ինչը չի կարող համարվել արդարացի Կոնվենցիայի 1-ին Արձանագրություն 1-ին հոդվածի իմաստով: Այնուամենայնիվ, 1-ին հոդվածը չի երաշխավորում ամբողջական փոխհատուցման իրավունքը բոլոր հանգամանքներում, քանի որ «հանրային շահի» օրինական այնպիսի նպատակները, ինչպիսիք են տնտեսական բարեփոխումների կամ սոցիալական ավելի մեծ արդարության հասնելուն ուղղված միջոցառումները, կարող են պահանջել շուկայական արժեքից ավելի պակաս արժեքով փոխհատուցում»<sup>11</sup>:**

Այսինքն՝ ՄԻԵԴ-ն արձանագրում է, որ բացառիկ դեպքերում, պայմանավորված հանրության շահի կարևորագույն **նպատակներով**, սեփականատիրոջը կարող է վճարվել ոչ ամբողջական փոխհատուցում:

Այնինչ՝ Օրենքը բացի այն հանգամանքից, որ հստակ նշում է գույքի օտարման դիմաց սեփականատիրոջը վճարվող համարժեք փոխհատուցման չափը, այն է՝ օտարվող գույքի շուկայական արժեք + 15%, միաժամանակ սահմանում է, որ օտարվող գույքի շուկայական արժեքի վրա չի ազդում **այն նպատակը**, որի համար գույքն օտարվում է:

Հետևապես հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք Օրենքի վերոնշյալ դրույթը հակասում է ՄԻԵԴ նախադեպային որոշումներում տրված մեկնաբանությանը:

Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ *հիմնական իրավունքների սահմանափակումները չպետք է ավելի խիստ լինեն, քան միջազգային պայմանագրով նախատեսված սահմանափակումները*, սակայն կարող են նախատեսել դրանցից ավելի մեղմ պայմաններ:

Կարծում ենք, որ վերոգրյալի համատեքստում կարելի է դիտարկել նաև Օրենքի և ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքով սահմանված սահմանափակումները: Այսինքն՝ տվյալ տրամաբանությամբ Հայաստանի Հանրապետությունում կգործի Օրենքով նախատեսված սահմանափակումը, քանի որ Օրենքը նախատեսում է սեփականատիրոջ համար ավելի մեղմ սահմանափակում, քան ՄԻԵԴ-ի վերոնշյալ որոշումը: Հետևապես կարծում ենք, որ առկա չէ հակասություն, այլ

<sup>11</sup> ECHR, Lithgow and others v. The United Kingdom, par. 121.



տվյալ դեպքում Օրենքով ունենք անձի սեփականության իրավունքի նկատմամբ ավելի մեղմ սահմանափակում:

ՄԻԵԴ-ն իր նախադեպային որոշումներում բացառիկ դեպքերում հնարավոր է համարում նաև հանրության շահի համար սեփականության օտարում՝ **առանց փոխհատուցման**: Մասնավորապես, «Հունաստանի նախկին թագավորը և ուրիշներն ընդդեմ Հունաստանի գործով» Հունաստանն իր դիրքորոշումն էր հայտնել այն մասին, որ ժողովրդավարական օրենսդիր մարմինն իրավասու էր որոշել, որ, որպես սահմանադրական կարգավորման մաս, նախկին թագավորական ընտանիքն **իրավունք չունի պահանջել փոխհատուցում** (շատ ավելի քիչ քան ամբողջական փոխհատուցում) այն բանի համար, ինչ նրանք ձեռք էին բերել իրենց թագավորական պարտականությունների արդյունքում: Այլ կերպ ասած՝ այնպիսի բացառիկ հանգամանքներ, ինչպիսիք են գույքի ձեռքբերման և օգտագործման եղանակները, նախկինում նախկին արքայական ընտանիքին տրված արտոնությունները, արքայական կալվածքների համար հարկային արտոնությունները և վերջիններիս պահպանումը՝ պետության ծախսերի հաշվին, **արդարացնում են որևէ փոխհատուցման բացակայությունը**:

Թեև սույն գործով ՄԻԵԴ-ը բավարարել էլ Հունաստանի դեմ ներկայացված պահանջը, բայց ամեն դեպքում ՄԻԵԴ-ը տվյալ գործով ընդունել էր, որ Հունաստանը բարեխղճորեն իրավունք ուներ համարելու, որ **բացառիկ հանգամանքները կարող են արդարացնել որևէ փոխհատուցման բացակայությունը**<sup>12</sup>:

Համարժեք փոխհատուցման չտրամադրման արդյունքում անձին պատճառված վնասները ենթակա են հատուցման: Մասնավորապես՝ Կոնվենցիա 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա դատարանը որոշում է, անհրաժեշտության դեպքում, տուժած կողմին արդարացի փոխհատուցում տրամադրել<sup>13</sup>:

ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ փոխհատուցման ենթակա են՝

1. **վնասները** (իրական վնաս, բաց թողած օգուտ),
2. **բարոյական վնասը** (ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք ների հատուցում),
3. **անհրաժեշտ և ողջամիտ ծախսերը** (կատարված կամ կատարվելիք) (օրինակ՝ փաստաբանի վարձատրություն, պետական տուրք, ճանապարհաձախս, վարձակալության վճարներ և այլն)<sup>14</sup>:

Նման իրավական հետևանքներ կարող են առաջանալ նաև անձին հանրու-

<sup>12</sup> ECHR, *The former king of Greece and others v. Greece*, par. 94, 98.

<sup>13</sup> «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիա (ընդունված՝ 04.11.1950 թ.):

<sup>14</sup> ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքը սեփականության պաշտպանության ոլորտում, Էմիլ Ամիրխանյան, Արթուր Հովհաննիսյան, Երևան, 2015, էջ 70:

թյան գերակա շահի ապահովման նպատակով օտարվող սեփականության դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում չորամադրելու արդյունքում:

Ամփոփելով համարժեք փոխհատուցում ստանալու իրավունքի պաշտպանության երաշխիքները՝ կարող ենք հանգել ստորև նշված եզրահանգումների.

1. Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ սեփականատերն ունի հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով օտարվող սեփականության դիմաց ամբողջական փոխհատուցում ստանալու իրավունք:

2. Եթե սեփականության օտարման արդյունքում սեփականատերը զրկվում է իր եկամտի հիմնական աղբյուրից, վերջինիս փոխհատուցումը վճարելիս պետք է հաշվի առնել նաև այդ հանգամանքը և չառաջնորդվել միայն գույքի շուկայական արժեք + 15% փոխհատուցում սկզբունքով: Միայն նման արժեքով առաջնորդվելը առանձին դեպքերում կարող է հանգեցնել Սահմանադրության 60-րդ հոդվածով նախատեսված՝ անձի համարժեք փոխհատուցում ստանալու իրավունքի խախտման:

3. ՄԻԵԴ-ն իր որոշումներում հնարավոր է համարում բացառիկ դեպքերում սեփականատիրոջը վճարել ոչ ամբողջական փոխհատուցում կամ չվճարել փոխհատուցում ընդհանրապես, իսկ Սահմանադրությամբ և Օրենքով փոխհատուցումը հանդիսանում է պարտադիր պայման: Այսինքն՝ տվյալ դեպքում մեր օրենսդրությամբ նախատեսված է անձի սեփականության իրավունքի պաշտպանության ավելի բարձր երաշխիք, և հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականությունն օտարելիս անձին բոլոր դեպքերում պետք է վճարվի փոխհատուցում:

**Annotation.** This article discusses the procedure for determining the amount of equivalent compensation to be paid to the owner in case of alienation of property with a view to ensuring overriding public interests. The article also discusses the essence and purpose of equivalent compensation, the legality of the definition of equivalent compensation by the legislation of RA, the specificities of compensation in the ECHR precedent decisions, and a legal comparison is made between them. As a result, a legal conclusion aimed to ensure a fair balance between owner's and public interests is represented.

**Аннотация.** В статье рассматривается порядок определения размера равноценной компенсации, подлежащей выплате собственнику при отчуждении собственности в целях обеспечения приоритетных интересов общества. В статье раскрываются сущность и цель равноценной компенсации, правомерность определения равноценной компенсации законодательством РА, особенности компенсации в прецедентных решениях ЕСПЧ, и проводится правовое сопоставление между ними. В результате представлены юридические заключения для обеспечения справедливого баланса между интересами собственника и общества.

**Բանալի բառեր** - սեփականության իրավունք, սեփականության օտարում, համարժեք փոխհատուցում, հանրության շահ, արդարացի հավասարակշռություն, շուկայական արժեք:

**Keywords:** right of ownership, alienation of property, equivalent compensation, public interests,

*fair balance, market price.*

**Ключевые слова:** *право собственности, отчуждение собственности, равноценная компенсация, интересы общества, справедливый баланс, рыночная стоимость.*

**Ձ. Ապրեսյան** - Եվրոպական համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. հասցե՝ [zohrak.apresyan@gmail.com](mailto:zohrak.apresyan@gmail.com):

Ներկայացվել է խմբագրության 08.12.2020 թ., տրվել է գրախոսության 08.12.2020 թ., երաշխավորվել է իրավագիտական գիտությունների թեկնածու, Եվրոպական համալսարանի դասախոս Վարդուհի Պողոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 28.12.2020 թ.:

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ADMINISTRATIVE LAW/  
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО**

ՏԱԹԵՎԻԿ ՍԻՐԱԴԵԴՅԱՆ  
*Իրավագիտության մագիստրոս,  
Դատական դեպարտամենտի ղեկավարի օգնական*

TATEVIK SIRADEGHYAN  
*Master of Law, Assistant to the  
Head of the Judicial Department*

TATEVIK СИРАДЕГЯН  
*Магистр юриспруденции, помощник начальника  
Судебного департамента*

**ՈՉ ԻՐԱՎԱԶԱՓ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՄԲ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ  
ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ԱՐԴԻ  
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ**

**RELEVANT ISSUES OF IMPROVING THE INSTITUTION FOR  
COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY UNLAWFUL  
ADMINISTRATION**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ  
ИНСТИТУТА КОМПЕНСАЦИИ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО  
НЕПРАВОМЕРНЫМ АДМИНИСТРИРОВАНИЕМ**

«Վարչարարությամբ պատճառված վնաս» եզրույթը հայրենական իրավական համակարգում առաջին անգամ օրենսդրական կարգավորում է ստացել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքով<sup>1</sup>, ըստ որի՝ այդպիսին է համարվում վարչական մարմինների կողմից իրականացվող վարչարարության հետևանքով անձանց պատճառված վնասը: 2015 թ. դեկտեմբերի 6-ի հանրաքվեով ընդունված Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխություններով (այսուհետ՝ Սահմանադրություն) այս ինստիտուտն ամրագրվեց յուրաքանչյուր անձի՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ գործողություններով

<sup>1</sup> Ընդունվել է 2004 թ. փետրվարի 18-ին, ուժի մեջ մտել 2004 թ. դեկտեմբերի 31-ին, (ՀՊՏ 2004.03.31/18(317) Հոդ.413)

կամ անգործությամբ, իսկ օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման իրավունքի ինքնուրույն բաղադրիչ: Ըստ այդմ՝ ներպետական օրենսդրությամբ վարչական մարմինների ընդունած վարչական կամ նորմատիվ ակտերի, ինչպես նաև նրանց գործողության կամ անգործության հետևանքով վնաս կրած անձանց Սահմանադրության ուժով ևս վերապահվեց պատճառված վնասի հատուցման իրավունք: Վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման ինստիտուտի, որպես սահմանադրաիրավական ինքնուրույն ինստիտուտի, գոյությունն իրավական պետության կայացման կարևոր բաղադրիչներից է և կանխորոշում է անձի խախտված իրավունքների վերականգնման առավել արդյունավետ ու գործուն կառուցակարգերի անհրաժեշտությունը: Սահմանադրական դատարանը 2019 թ. դեկտեմբերի 17-ի թիվ ՍԴՈ-1497 որոշմամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 96-րդ հոդվածը ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող և գտել, որ վարչարարությամբ անձին պատճառված վնասի հատուցման օրենքով սահմանված կառուցակարգը միտված է երաշխավորելու Սահմանադրության 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջների իրացումը, այն է՝ նախատեսելու վնասի հատուցման պայմանները, կարգը, և վնասի հատուցման արտադատական և դատական կարգեր նախատեսելով՝ օրենսդիրը չի խախտել Սահմանադրության հիշյալ պատվիրանները<sup>2</sup>: Նշված իրավական դիրքորոշումներով հանդերձ, կարծում ենք, որ սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում, երբ պետությունը ստանձնել է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ գործողություններով կամ անգործությամբ պատճառված վնասի հատուցման արդյունավետ կառուցակարգեր ու ընթացակարգեր սահմանելու պարտավորությունը, այս ինստիտուտի համալիր բարելավումն օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է:

Իրավական պետությունը ենթադրում է հասարակական հարաբերությունների որոշակի և ինքնաբավ իրավական կարգավորվածություն, դրանց գործադրման հուսալի ու անխափան համակարգեր: Իրավական պետության հիմնական սկզբունքն էլ հենց մարդկանց սուբյեկտիվ իրավունքների ու դրանց պետականորեն իրացման օբյեկտիվ նախադրյալների ներդաշնակումն է՝ մարդկանց ազատությունների ու իշխանության սահմանների հստակեցումը<sup>3</sup>: Արդյունավետ իրավական պաշտպանության ապահովումը նշանակում է նաև, որ մասնավոր անձինք պետք է պետության ոչ իրավաչափ գործողություններից կամ անգործությունից պաշտպանվելու հնարավորություն ունենան, այսինքն՝ հենց սկզբից պետք է հնարավոր լինի խուսափել իրավախախտումներից (առաջնային իրավական պաշտպանություն): Եթե իրավախախտումներից բացառության կարգով հնարավոր չէ խուսափել, քանի որ առաջնային իրավական պաշտպանությունը

<sup>2</sup> Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2019 թ. դեկտեմբերի 17-ի թիվ ՍԴՈ-1497 որոշումը, <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2019/pdf/sdv-1497.pdf>:

<sup>3</sup> Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ», ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի. Երևան, «Իրավունք», 2010 թ., էջ 46:

հնարավոր չէ կամ ուշանում է, ապա արդյունավետ իրավական պաշտպանությունը ոչ միայն ենթադրում է, որ հետագայում հնարավոր կլինի վերստուգել կիրառված միջոցը, այլև որ առաջացած վնասը կհատուցվի (երկրորդային իրավական պաշտպանություն)<sup>4</sup>:

Մինչև իրավունքի խախտումը եղած դրության վերականգնումը (restitution in integrum), բնականաբար, այն ցանկալի արդյունքն է, որին հասնելու նպատակով վարչական մարմնի նորմատիվ կամ անհատական ակտի, գործողության կամ անգործության հետևանքով վնաս կրած անձը դիմում է իր խախտված իրավունքների վարչական կամ դատական պաշտպանության միջոցներին, իր հերթին, պետությունը, Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի ուժով, կրում է պոզիտիվ և նեգատիվ պարտականություններ՝ ապահովելու մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանությունն ու ձեռնպահ մնալու դրանց խախտումներից. պետությունը պարտավորվում է ոչ միայն ճանաչել, պահպանել և պաշտպանել հիմնական իրավունքները և ազատությունները, այլև ստեղծել պետաիրավական այնպիսի կառուցակարգեր, որոնք արդյունավետ ձևով կարող են կանխել, վերացնել դրանց ցանկացած, այդ թվում՝ պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից կատարվող խախտումները, վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազատությունները:

Սահմանադրության 75-րդ ու Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 13-րդ հոդվածներով անձի հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացման, ինչպես նաև դրանց խախտման դեպքում իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքների երաշխավորումը ենթադրում է պետության անմիջական պարտականությունը՝ ապահովելու այդպիսի միջոցների գոյությունն օրենսդրական հարթությամբ և դրանց պատշաճ իրացումը գործնականում: Այլ կերպ ասած «(...) օրենսդրական մակարդակում չպետք է սահմանվեն այնպիսի իրավական կառուցակարգեր, որոնք առաջին հայացքից հանդես են գալիս որպես երաշխիքներ տվյալ իրավական կառուցակարգի իրացման համար, սակայն կարգավորումների մանրամասներում փաստացիորեն իմաստազրկում են կամ սահմանափակում այդ իրավական կառուցակարգերը»<sup>5</sup>: Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածը պահանջում է, որ պետությունները տրամադրեն Կոնվենցիային համապատասխան իրավական պաշտպանության ներպետական միջոցներ՝ «վիճարկելի բողոքի» էության հետ գործ ունենալու համար, և տրամադրեն դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոց: Իրավական պաշտպանության միջոցը պետք է «արդյունավետ» լինի ինչպես գործնականում, այնպես էլ օրենսդրության շրջանակում՝ ենթադրյալ խախտումը կամ դրա շա-

<sup>4</sup> Տե՛ս Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան, «Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի վերաբերյալ», Հարդ Ընդ Սոֆթ հրատ., եր., 2015 թ., էջ 229-230:

<sup>5</sup> Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 08.10.2013 թ. թիվ ՍԴՈ-1119 որոշումը, կետ 5, <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2013/pdf/sdv-1119.pdf>:

րունակական կատարումը կանխելու կամ արդեն իսկ կատարված ցանկացած խախտման համար պատշաճ փոխհատուցում տրամադրելու իմաստով: Նույնիսկ եթե մեկ իրավական պաշտպանության միջոցն ինքնին չի համապատասխանում 13-րդ հոդվածի պահանջներին, ապա ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցների ամբողջությունը կարող է ապահովել դա<sup>6</sup>: Միջոցը արդյունավետ է միայն այն դեպքում, եթե այն հասանելի է և բավարար<sup>7</sup>: Միջոցի արդյունավետության չափանիշներից է նաև դրա ազդեցությունը, այսինքն՝ պահանջները բավարարելու ունակությունը<sup>8</sup>: Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածը պահանջում է, որ այն դեպքերում, երբ անձը ենթադրում է, որ Կոնվենցիայի դրույթները խախտող միջոցը ենթադրյալ վնաս է պատճառել, ապա պետք է հատուցում ստանալու հնարավորություն ունենա<sup>9</sup>:

Անդրադառնալով այն հարցադրմանը, թե որքանով է ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման գործող կառուցակարգը բավարարում իրավունքների պաշտպանության միջոցի արդյունավետության չափանիշներին՝ հարկ է համակարգված տարանջատել վնասի հատուցման իրավունքի իրացման համար օրենսդրությամբ նախատեսված նախադրյալները<sup>10</sup>, մասնավորապես.

- վնասի հատուցում հնարավոր է միայն վարչական մարմնի վարչական կամ նորմատիվ ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը սահմանված կարգով (վարչական կամ դատական) ոչ իրավաչափ ճանաչվելուց հետո (վնասի հատուցման նախապայման),

- վնասի հատուցման հարցը ենթակա է քննության միայն վնաս պատճառած վարչական մարմնի կողմից՝ անձի դիմումի հիվան վրա հարուցված վարչական վարույթի ընթացքում,

- վնասի հատուցմանն ուղղված վարչական վարույթն իրականացվում է դիմումի քննարկման համար սահմանված ընդհանուր կարգով, իսկ եզրափակիչ փուլում կայացված վարչական ակտը ենթակա է ընդհանուր կարգով բողոքարկման վերադատության և (կամ) դատական կարգով:

Վարչարարության արդյունքում վնաս կրած անձի կողմից փոխհատուցման պահանջ ներկայացնելու առնչությամբ տեսական մոտեցումները հակասական

<sup>6</sup> Տե՛ս «Ավաքեմյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով» Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 30.03.2017 թ. վճիռը, կետ 43, 44, [http://www.justice.am/storage/files/legal\\_acts/legal\\_acts\\_9180380006021\\_CASE\\_AVAKEMIAN\\_ARMENIA\\_ARM.pdf](http://www.justice.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_9180380006021_CASE_AVAKEMIAN_ARMENIA_ARM.pdf):

<sup>7</sup> Տե՛ս «Ներպետական իրավական պաշտպանության միջոցների հաջող կիրառության ուղեցույց», Մարդու իրավունքների և օրենքի գերակայության գլխավոր տնօրինություն, Եվրոպայի խորհուրդ, 2013, <https://rm.coe.int/-/1680695aa2>:

<sup>8</sup> Տե՛ս *С.Н. Кузнецова*, Эффективность внутригосударственных средств правовой защиты: понятие и критерии в практике европейского суда по правам человека, Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2013 N 3 (2), էջ 127-130:

<sup>9</sup> Տե՛ս Council of Europe/European Court of Human Rights, «Guide on Article 13 of the European Convention on Human Rights», թարմացված 30.04.2020 թ., կետ, 23, [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_13\\_ENG.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_13_ENG.pdf):

<sup>10</sup> Տե՛ս «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 96-րդ, 100-րդ, 102-րդ հոդվածները:

են: Ըստ Գ. Դանիելյանի՝ «... անձը վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման պահանջ կարող է ներկայացնել բացառապես վարչական մարմին, որի այդ կապակցությամբ կայացված վարչական ակտը կամ անգործությունը կարող է վիճարկվել վարչադատավարական կառուցակարգով»<sup>11</sup>: Տեսաբանների մի մասը կարծում է, որ անձը տեխնիկական առումով կարող է համակցել վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու և դրանով պատճառված վնասը հատուցելու պահանջները մեկ դիմումում: Սակայն եթե նա չի դիմել ակտը ոչ իրավաչափ ճանաչելու պահանջով, բայց դիմել է միայն վնասի հատուցման պահանջով, ապա այդ դիմումը թերի է, և առանց շտկման այն վարչական մարմինը կամ դատարանը չեն կարող քննարկել<sup>12</sup>: Վերջին կարծիքի առումով, սակայն, պարզ չէ, թե ինչպես պետք է այդպիսի դիմումը ներկայացվի վարչական մարմնի վերադաս մարմնին կամ դատարան, եթե անձը վարչական մարմնի նորմատիվ կամ անհատական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը՝ օրենքով սահմանված կարգով բողոքարկման առարկա չի դարձրել վերջիններիս առջև:

Վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման նախապայմանի առնչությամբ հայրենական դատական պրակտիկան ձևավորվել և էվոլյուցիոն զարգացում է ունեցել օրենսդրական կարգավորումներին հնարավորինս համահունչ մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ. «(...) անհրաժեշտ է, որ պետքի առաջին հերթին ոչ իրավաչափ ճանաչված լինի անձին վնաս հասցրած վարչական մարմնի իրավական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը, որից հետո միայն անձը պարտավոր է նախ դիմել վնասը պատճառած վարչական մարմնին, որի կողմից հատուցման պահանջն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն մերժելու կամ դիմումը չքննարկելու դեպքում կարող է վարչական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը բողոքարկել վերադասության կամ դատական կարգով»<sup>13</sup>: Վարչական դատարանը, մերժելով թիվ ՎԴ/6101/05/18 գործով որպես հետևանքների վերացման ածանցյալ պահանջ ներկայացված ոչ գույքային վնասը հատուցելուն պարտավորեցնելու պահանջի վարույթ ընդունումը, գտել է, որ. «... չեն պահպանվել վնասի հատուցման համար սահմանված պայմանները, մասնավորապես՝ ոչ իրավաչափ չեն ճանաչվել (...) գործողությունները, ինչպես նաև վնասի հատուցման պահանջ չի ներկայացվել (...)»: Վերաքննիչ վարչական դատարանը մերժել է նշված գործով հայցվորի վերաքննիչ բողոքը և ընդգծել, որ. «(...) վնասի հատուցման հետ կապված հարաբերություններն ինքնուրույն կարգավորվող հարաբերություններ են, որոնց ձևավորման սկզբնաղբյուրը բացառապես այն իրավիճակն է, երբ արդեն իսկ օրենքով սահմանված կարգով ոչ իրավաչափ է ճանաչվել վարչական մարմնի գործողությունը»:

<sup>11</sup> Տեն Գ. Բ. *Դանիելյան*, «Վարչական վարույթ և դատավարություն» ուսումնական ձեռնարկ, Եր., Տիգրան Մեծ հրատ., 2011 թ., էջ 449-450:

<sup>12</sup> Տեն Հ. *Թովմասյան*, Գ. *Մուրադյան*, Հ. *Թորոսյան*, Վ. *Գրիգորյան*, Վ. *Պողոսյան*, նույն աշխատությունը, էջ 235:

<sup>13</sup> Տեն Վճռաբեկ դատարանի 2010 թ. դեկտեմբերի 3-ի թիվ ՎԴ/0277/05/09 գործով որոշումը, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=65095>:



Ընդհանրացնելով ներպետական օրենսդրությամբ գործող իրավակարգավորումները՝ արձանագրենք, որ ոչ իրավաչափ վարչարարության հետևանքով վնաս կրած անձն իր խախտված իրավունքները վերականգնելու համար նախ պետք է ձեռնամուխ լինի վարչական ակտը, գործողությունը (անգործությունը) ոչ իրավաչափ ճանաչելուն, որից հետո միայն իրավունք ձեռք կբերի վնաս պատճառած վարչական մարմնին ներկայացնելու վնասի հատուցման պահանջ, որն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն մերժելու դեպքում իր իրավունքների պաշտպանության նպատակով կարող է բարենպաստ վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու պահանջով պարտավորեցման հայց հարուցել Վարչական դատարան (այդ թվում նաև՝ վերադատության կարգով բողոքարկելուց և մերժում ստանալուց հետո): Այդ դեպքում վնաս պատճառած վարչական մարմնի կողմից վնասի հատուցման պարտավորությունը կծագի միայն գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո:

Իրավական պաշտպանության հիշյալ կառուցակարգի պայմաններում անձի խախտված իրավունքի վերականգնման գործընթացը կարող է ձգձգվել մի քանի տարի: Այսպես, օրինակ, թիվ ՎԴ/0263/05/15 գործով հայցվորն իր իրավունքի փաստացի խախտման պահից՝ 2011 թ. սեպտեմբերի 21-ից միայն հինգուկես տարի հետո է հնարավորություն ձեռք բերել ստանալու ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցում<sup>14</sup>: Մեկ այլ՝ թիվ ՎԴ/4320/05/14 գործով վարչական մարմնի գործողությունները ոչ իրավաչափ ճանաչելու հակընդդեմ հայցվորի պահանջի՝ վերաքննության արդյունքում բավարարումից և դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո հայցվորն իրեն պատճառված վնասի հատուցման դիմումը վարչական մարմնի կողմից մասնակի մերժելու որոշման դեմ պարտավորեցման հայց է հարուցել Վարչական դատարանի<sup>15</sup>, որով, սակայն, մինչ օրս՝ իրավունքի փաստացի խախտումից առավել քան վեց տարի անց, առկա չէ գործն, ըստ էության, լուծող օրինական ուժի մեջ մտած վերջնական դատական ակտ:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման առկա կառուցակարգը որևէ կերպ չի կարող գնահատվել որպես անձի խախտված իրավունքների պաշտպանության և վերականգնման արդյունավետ միջոց, լինել Սահմանադրության 62-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված իրավունքի արդյունավետ իրացման երաշխիք, քանի որ այն վնաս կրած անձին գործնականում ծանրաբեռնում է լրացուցիչ պարտավորություններով, չի ապահովում խախտված իրավունքի ողջամիտ ժամկետում վերականգնման հնարավորությունը, և արդյունքում ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցում ստանալն անձի համար կարող է կորցնել իր

<sup>14</sup> Ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման պահանջի հարուցման հիմք է հանդիսացել Ոստիկանության գործողությունները ոչ իրավաչափ ճանաչվելու վերաբերյալ թիվ ՎԴ/6895/05/11 գործով 2013 թ. հուլիսի 15-ին կայացված և 2013 թ. օգոստոսի 20-ին օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը:

<sup>15</sup> Տե՛ս թիվ ՎԴ/10043/05/17 գործը, «Դատալեքս» դատական տեղեկատվական համակարգում:

կարևորությունն ու նշանակությունը: Կարծում ենք, որ առավել արդյունավետ միջոց կարող է լինել վնասի հատուցման պահանջի հարցը վարչական կամ դատական կարգով վիճարկվող ակտի, գործողության կամ անգործության իրավաչափության ստուգմանը զուգահեռ քննելու ընթացակարգի ներդնումը, որը, մեր համոզմամբ, որևէ կերպ չի հակասի Սահմանադրական դատարանի 2019 թ. դեկտեմբերի 17-ի թիվ ՍԴՈ-1497 որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշմանը:

Ընդգծենք, որ Եվրոպայի խորհրդի առջև Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած միջազգային պարտավորությունները հնարավորություն են տալիս ներպետական դատարաններին գործի, ըստ էության, քննության հետ միաժամանակ լուծելու նաև վարչարարությամբ պատճառված վնասի դիմաց փոխհատուցում տրամադրելու հարցը: «Վարչական ակտերի դատական վերանայման վերաբերյալ» 2004 թ. դեկտեմբերի 15-ի թիվ (2004)20 հանձնարարականում<sup>16</sup> Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն, որպես դատական քննության արդյունավետության երաշխիք, ի թիվս այլնի, դիտարկել է նաև փոխհատուցում նախատեսելու դատարանի իրավունքը: Նույն հանձնարարականի 89-րդ կետում նշվում է. «... դատարանն իրավասու է ոչ միայն, ըստ էության, քննել գործը, այլ նաև բողոքի բավարարման դեպքում սահմանել փոխհատուցում: Սկզբունքորեն թույլատրելի է խախտման արդյունք հանդիսացող ինչպես նյութական, այնպես էլ բարոյական վնասի փոխհատուցումը»: «Պատշաճ վարչարարության վերաբերյալ» Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 2007 թ. հունիսի 20-ի թիվ (2007)7 հանձնարարականի բողոքարկմանը վերաբերող 3-րդ բաժնի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետական իշխանության մարմինները պետք է նախատեսեն իրավական պաշտպանության միջոցներ՝ փոխհատուցելու անձանց պատճառված վնասը, որը նրանք կրել են վարչական մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ վարչական ակտերի, գործողության (անգործության) հետևանքով:

Նկատենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 20-րդ գլխի դրույթների հիմքով հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցման պահանջով քաղաքացիական հայցը կարող է ներկայացվել ինչպես քրեական գործի քննության ցանկացած փուլում, այնպես էլ հետագայում՝ քաղաքացիական դատավարության կարգով<sup>17</sup>: Ըստ տեսաբանների՝ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցի ինստիտուտը բովանդակում է քաղաքացիական և քրեական վարույթների միասնական ընթացակարգ սահմանող դատավարական իրավանորմեր, որոնք կարգավորում են անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն զուգահեռ նաև գույքային պատասխանատվության ենթարկելու հարաբերությունները<sup>18</sup>: «(...) քրեական դատավարությունում քաղաքացիական

<sup>16</sup> Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի «Վարչական ակտերի դատական վերանայման վերաբերյալ» 2004 թ. դեկտեմբերի 15-ի թիվ (2004)20 հանձնարարականի բացատրական նշումներ, կետ 89:

<sup>17</sup> Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 155-րդ և 158-րդ հոդվածները:

<sup>18</sup> Տե՛ս Ա. Դամբարյան, «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1», Եր., Տիգրան Մեծ, 2016 թ., էջ 562:

հայցը լուծում է միևնույն վարույթում նույն արարքով խախտված՝ տուժողի իրավունքների ամբողջական վերականգնման խնդիր, որն ուղղակիորեն բխում է ՀՀ Սահմանադրությամբ և ՄԻԵԿ-ով ամրագրված՝ անձի խախտված իրավունքները վերականգնելու համար դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների և արդար դատաքննության իրավունքների էությունից»<sup>19</sup>: Քրեական գործի հետ քաղաքացիական հայցի քննությունը հնարավորություն է տալիս անհապաղ միջոցներ ձեռնարկել հանցագործությամբ պատճառված նյութական վնասը հատուցելու, քաղաքացիական հայցը արագ և լրիվ հիմնավորելու, ինչպես նաև պարզելու այն անձին, որը քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն է կրում պատճառված վնասի համար<sup>20</sup>: Ի տարբերություն հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցման, որի դեպքում մեկ վարույթում միաժամանակ զուգակցվում են հանրային և մասնավոր հարաբերությունների շրջանակն ընդգրկող հարցեր, հանրային հարաբերություններ են և վարչական մարմնի գործունեության ոչ իրավաչափ ճանաչումը և դրանով պատճառված վնասի հատուցումը, որպիսի պայմաններում տարբերակված մոտեցման ցուցաբերումը հիմնավորված չէ: Հատկանշական է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված է հիմնական հայցապահանջի հետ նաև պատճառված վնասի հատուցման պահանջի ներկայացման հնարավորություն. վարչական դատարանի ընդդատությանն են հանձնված նաև նոտարական գործողության կամ նոտարական գործողության կատարումը մերժելու արդյունքում պատճառված վնասը հատուցելու վերաբերյալ գործերը, և անձը նոտարական գործողության կամ նոտարական գործողության կատարումը մերժելու արդյունքում պատճառված վնասը հատուցելու վերաբերյալ պահանջ կարող է ներկայացնել նոտարական գործողության կամ նոտարական գործողության կատարման մերժման իրավաչափությունը վիճարկելու պահանջի հետ միաժամանակ<sup>21</sup>:

Այլ պետությունների օրենսդրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վարչական մարմինների պատճառած վնասի հատուցման ընթացակարգերի առումով մոտեցումները տարբեր են: Ռուսաստանի Դաշնությունում<sup>22</sup> և Վրաստանում<sup>23</sup> վարչական մարմինների պատճառած վնասի հատուցումն իրականացվում է քաղաքացիական դատավարության կարգով՝ ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով: Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության օրենսդրության համաձայն, եթե վարչական ակտը վերացվել է, ապա կատարված բոլոր վճարումները կամ ներդրումները ենթակա են վերադարձ-

<sup>19</sup> Տե՛ս Ս. Ռ. Մարաթյան, «Քաղաքացիական հայցի հիմնախնդիրներ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում» Եր., ԵՊՀ իրատ., 2013 թ., էջ 50:

<sup>20</sup> Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Ընդհանուր մաս, Եր., ԵՊՀ իրատ., 2006 թ., էջ 388:

<sup>21</sup> Տե՛ս ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 4-րդ մաս:

<sup>22</sup> Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1069-րդ հոդվածը:

<sup>23</sup> Տե՛ս Վրաստանի ընդհանուր վարչական օրենսգրքի 207 հոդվածը, Քաղաքացիական օրենսգրքի 1005-րդ հոդվածը, <https://matsne.gov.ge/en/document/download/16270/18/en/pdf>, <https://matsne.gov.ge/document/download/31702/75/en/pdf>:

ման, իսկ փոխհատուցման ենթակա գումարի չափը պետք է սահմանվի գրավոր վարչական ակտում, սակայն, դրա որոշումը կատարվում է Քաղաքացիական օրենսգրքով անհիմն հարստացման վերաբերյալ նախատեսված կարգավորումներին համապատասխան<sup>24</sup>: Մինչ 2018 թ. հուլիսի 19-ը գործող Մոլդովայի Հանրապետության «Վարչական դատարանի մասին» օրենքը հնարավորություն էր տալիս անձին վարչական ակտի անվավերության պահանջով դատարան ներկայացվող հայցում պահանջ ներկայացնել նաև պատճառված վնասի հատուցման վերաբերյալ, միաժամանակ, նախատեսելով այդպիսի պահանջ չներկայացնելու դեպքում Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված հայցային վաղեմության ժամկետներում վնասների հատուցման հայցով ընդհանուր իրավասության դատարան դիմելու հնարավորություն: Դատարանը, իր հերթին, հայցը բավարարելիս իրավասու էր պահանջի առկայության դեպքում որոշում կայացնել նաև նյութական և բարոյական վնասի հատուցման վերաբերյալ<sup>25</sup>:

Այսպիսով, անձի խախտված իրավունքների վերականգնման տեսանկյունից մենք առավել նպատակահարմար ենք համարում այնպիսի ընթացակարգի ներդնումը, որով անձին հնարավորություն կտրվի ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման պահանջով դիմելու վարչարարության իրավաչափությունը վարչական կամ դատական կարգով գնահատելուն զուգահեռ: Այսպիսի ընթացակարգը ոչ միայն չի խախտի վարչական մարմնի, հետևաբար, նաև՝ պետության շահերն այն պարզ պատճառով, որ դատական կարգով վարչարարության իրավաչափության ստուգումն անխուսափելիորեն իրականացվում է համապատասխան մարմնի պարտադիր ներգրավմամբ, այլև, համահունչ կլինի «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 96-րդ հոդվածով սահմանված նախապայմանին և կարող է ակնհայտորեն նվազագույնի հասցնել անձի խախտված իրավունքների վերականգնմանն ուղղված պետության կողմից գործադրվող ջանքերը, օգտագործվող նյութական, այդ թվում՝ ֆինանսական ռեսուրսները՝ հանգեցնելով խնդրի՝ առավել սեղմ ժամկետում վերջնական լուծման, ինչպես նաև որոշակիորեն բեռնաթափել վարչական մարմինների և դատարանների ծանրաբեռնվածությունը:

**Annotation.** This article examines the institution of compensation for damage caused by unlawful administration in the context of Articles 62 and 75 of the New Constitution, adopted by referendum on December 6, 2015. To what extent the current compensation system guarantees the availability of effective remedy is a *key issue* the article seeks to examine. Studying the current provisions of the Law “On fundamentals of administration and administrative proceedings”, the judicial practice and international commitments assumed by the Republic of Armenia, the article provides recommendations for improving this institution, which can form the organizational structures and

<sup>24</sup> Տե՛ս Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության «Վարչական վարույթի մասին» օրենքի 49a հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը, <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=289>:

<sup>25</sup> Տե՛ս Մոլդովայի Հանրապետության «Վարչական դատարանի մասին» օրենքի 16-րդ, 18-րդ, 25-րդ հոդվածները, <http://www.law-moldova.com/laws/rus/administrativnom-sude-ru.txt>:

procedures necessary for effective implementation of the right to compensation.

**Аннотация.** В данной статье институт компенсации ущерба, причиненного незаконным администрированием, рассматривается в контексте статей 62 и 75 новой Конституции, принятой на референдуме 6 декабря 2015 года. В статье поднимается важнейший вопрос о том, в какой степени нынешняя система компенсации гарантирует наличие эффективного средства правовой защиты. В результате изучения действующих положений закона «Об основах администрирования и административном производстве», сложившейся судебной практики, международных обязательств, принятых Республикой Армения, в статье предложены решения для улучшения этого института, которые могут сформировать организационные структуры и процедуры, необходимые для эффективного осуществления права на взыскания убытков.

**Բանալի բառեր** – վարչարարություն, ոչ իրավաչափ վարչարարություն, վարչարարությամբ պարճառված վնաս, պարճառված վնասի հարուցման իրավունք, իրավական պաշտպանություն, արդյունավետ միջոց:

**Keywords:** *administration, unlawful administration, damage caused by the administration, the right to compensation for damage, legal protection, effective remedy.*

**Ключевые слова:** *администрация, неправомерное администрирование, причиненный администрацией ущерб, право на компенсацию причиненного ущерба, правовая защита, эффективное средство.*

**S. Սիրադեղյան** - Իրավագիտության մագիստրոս, Դատական դեպարտամենտի ղեկավարի օգնական, էլ. հասցե՝ [siradeghyantatevik@gmail.com](mailto:siradeghyantatevik@gmail.com):

Ներկայացվել է խմբագրության 03.09.2020 թ., տրվել է գրախոսության 03.09.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Դանիելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 28.12.2020 թ.:

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО**

ՀԱՅԱՐՓԻ ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ

*ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,  
Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր*

HAYARPI ZARGARYAN

*Candidate at the Chair of Civil Law,  
Yerevan State University, Judge of the Court of General  
Jurisdiction of Yerevan*

АЙАРПИ ЗАРГАРЯН

*Кандидат юридических наук  
кафедра гражданского права Ереванского государственного университета,  
судья Суда общей юрисдикции города Еревана*

**ԵՐԵՒԱՅԻ ԱԶԱՏ ՏԵՂԱՇԱՐԺՎԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ  
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ, ՈՐՊԵՍ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ  
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ, ԱՄՐԱԳՐՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**THE NOTION OF THE CHILD'S RIGHT TO FREE MOVEMENT, AND,  
AS AN INDEPENDENT RIGHT, THE NEED TO FIX IT**

**ПОНЯТИЕ «ПРАВО РЕБЕНКА НА СВОБОДНОЕ  
ПЕРЕДВИЖЕНИЕ» КАК НЕЗАВИСИМОЕ ПРАВО И  
НЕОБХОДИМОСТЬ ЕГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ**

Ֆրանսիացի փիլիսոփա Ժակ Լականը նշել է. «Երբ երեխան սկսում է կարգավորել իր հարաբերությունները «ուրիշների» հետ ինքնաճանաչողության պրոցեսում, ձևավորվում է «երևակայական» շերտը: Իսկ երբ լեզուն իշխում է նրա վրա, դառնում խիղճ և դատավոր, ապա մարդ գործ ունի «սիմվոլիկ» շերտի (Գերեսի) հետ»<sup>1</sup>:

Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը մարդու անօտարելի իրավունքների և ազատությունների իրականացման կարևորագույն բաղադրիչն է, այն ունի ինչպես իր ձևավորման պատմությունը, այնպես էլ դինամիկ զարգացումը ժողովրդավարական բոլոր պետություններում, որոնք երաշխավորում են անձի հիշյալ իրավունքի

<sup>1</sup> Տե՛ս Հակոբյան Ս. Մ., Փիլիսոփայության տեսություն և պատմություն, Ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, 2009 թվական, էջ 223:

իրացումը և լավագույն կենսագործումը:

Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի՝ որպես անձի՝ իր ճանապարհին ընտրելու ազատության իրավունք, երաշխավորումը և ապահովումն արևմտյան ժողովրդավարական երկրներին բնորոշ առանձնահատկություն է, ինչպես նաև անձնական կյանքի շրջանակը սահմանելու անհատական ձգտման արտահայտչամիջոց:

Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքն ընդգրկում է տարածության մեջ ազատ տեղափոխվելու, շարժվելու և նոր վայրեր այցելելու իրավունքը<sup>2</sup>:

Պատմության ուսումնասիրությունը վկայում է այն մասին, որ «սոցիալիստական ժամանակաշրջանում» ընդունված սահմանադրություններում (1924, 1936, 1977 թվականների) ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը չի ամրագրվել և երաշխիքներ որպես այսպիսին այս իրավունքի իրացման հարցում չեն եղել: Օրինակ, սահմանափակումները պայմանավորված էին ԽՍՀՄ-ում սահմանված անձնագրային ռեժիմով և պարտադիր անցագրային կարգով: Այսպես, Մոսկվայում և Սանկտ-Պետերբուրգում ապրող ծնողներն իրավունք չունեին տեղափոխվելու այլ քաղաքներում բնակվող իրենց զավակների մոտ և հաշվառվել նրանց բնակության վայրում՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ անձը չուներ այլ զավակ, որի հետ կարող էր ապրել իր մշտական բնակության վայրում<sup>3</sup>:

Օ. Վ. Ռոստովիկովան անդրադառնալով խնդրո առարկա իրավունքին՝ արտահայտել է այն կարծիքը, որ տեղաշարժվելու իրավունքի՝ որպես սահմանադրական իրավունքի իրացման խնդիրներից մեկը հանդիսանում է իրավասու պետական մարմինների կողմից այդ իրավունքի ապահովումը: «Խիստ» սոցիալ-իրավական իմաստով անձի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը պետք է ձևակերպել որպես ազատություն, այլ ոչ իրավունք, քանի որ այն առավել ճշգրիտ է բնութագրում անհատի ազատությունն իշխանությունից: Ազատ տեղաշարժվելու և բնակության վայր ընտրելու իրավունքը կարող է բնութագրվել որպես բնական, անքակտելի իրավունք, որն ամրագրված է օրենքով և երաշխավորում է անձի՝ անխոչընդոտ տեղաշարժը «ինչպես պետության սահմաններում, այնպես էլ իր կողմից ընտրված վայրում ժամանակավոր կամ մշտական բնակությունը»:

Օ. Վ. Ռոստովիկովան առաջարկել է իրաժարվել «գտնվելու վայր» արտահայտությունից, քանի որ այն չի օգտագործվում որևէ միջազգային իրավական փաստաթղթում: Անձի ազատ տեղաշարժվելու և բնակության վայր ընտրելու իրավունքն անհատի համար ունեցած նշանակությունից գալով՝ միևնույն ժամանակ իրենից ներկայացնում է մի շարք սահմանադրական իրավունքների իրացման համար երաշխիք, որոնք են՝ անձնական ազատության, քաղաքացիական, բնակարանային, աշխատանքային և այլ իրավահարաբերություններում<sup>4</sup>:

<sup>2</sup> Stü Schmidt-Bleibtreu/Hofmann/Hopfau. GG. 11. Aufl. 2007. Art. 11. Rn. 7; Durner // Maunz-Dürig, GG. Stand: 2010. Art. 11. Rn. 92 ff, [http://portal-msal.ru/netcat\\_files/521/703/Stranitsy\\_iz\\_APRP\\_\\_5\\_2015\\_22\\_138.pdf](http://portal-msal.ru/netcat_files/521/703/Stranitsy_iz_APRP__5_2015_22_138.pdf) (05.09.2020 թվականի դրությամբ):

<sup>3</sup> Stü Гулина О.Р., Право на свободу передвижения, 2015, <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-svobodu-peredvizheniya-chast-1/viewer> (05.09.2020 թվականի դրությամբ):

<sup>4</sup> Stü О.В. Ростовщиков, Свобода передвижения и выбора места жительства и гарантии ее обеспечения и защиты в России, 2001 թվական, <https://core.ac.uk/download/pdf/197436889.pdf>, 20.11.2020 թվականի դրությամբ:

Մ. Ա. Վորոնցովյան արտահայտել է այն տեսակետը, որ ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը դասվում է այն իրավունքների և ազատությունների շարքին, որոնք անձի համար ունեն առանձնահատուկ կարևորություն: Լինելով անհատական ազատության էական դրսևորումներից մեկը՝ «անձի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքն ընկած է կենսական կարևորություն ունեցող ոլորտների հիմքում»: Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի օրենսդրական մակարդակում ամրագրումը ժողովրդավարական հասարակության կայացման պայմաններից մեկն է: Ներպետական և միջազգային մի շարք փաստաթղթերում տեղաշարժվելու իրավունքը դրսևորվում է ոչ թե որպես իրավունք, այլ որպես ազատություն: Հաճախ նաև օրենսդրի կողմից այն մատուցվում է որպես «ազատության իրավունք»: «Ազատության իրավունքը» իմաստային առումով ինքնին «ազատությունն է»: Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը հեղինակի կողմից բնութագրվում է որպես սուբյեկտիվ իրավունք, որը բնական է, անքակտելի, օրենսդրորեն ամրագրված և հանդիսանում է պետության տարածքում մարդու անխոչընդոտ տեղաշարժվելու, ինչպես նաև ժամանակավոր կամ մշտական բնակության վայրը անխոչընդոտ ինքնուրույն ընտրելու հնարավորությունը երաշխավորող իրավունք<sup>5</sup>:

Երեխայի լավագույն շահը ոչ միայն պետական քաղաքականության չափանիշ են հասարակության մասշտաբով, այլև ներկայացնում են հատուկ խումբ՝ օժտված հատուկ հետաքրքրություններով, իրավունքներով և պարտականություններով, որոնք ունեն անձնական պաշտպանության իրավական ռեժիմի սահմանման բարձր աստիճանի կարիք՝ պայմանավորված հոգեկան և ֆիզիկական հասունությամբ:

«Անձնական պաշտպանության» արտահայտությունը բառախաղ չէ, և անհատի ու քաղաքացու անհատական ապահովության հոմանիշը չէ: Երեխայի անձնական պաշտպանությունը ձևավորվում է ելնելով սահմանադրական-իրավական սկզբունքներից ինչպես անհատի պաշտպանության ապահովման ընդհանուր կարգով, այնպես էլ սուբյեկտի առանձնահատկության հաշվառմամբ:

Տարիքային առանձնահատկություններից ելնելով՝ անչափահասները չեն կարող արտահայտել իրենց համաձայնությունը կամ անհամաձայնությունն իրավունքի պաշտպանության և իրացման երաշխիքների վերաբերյալ, ուստիև նրանց փոխարեն որոշումներ ընդունում են այլ անձինք՝ օրինական ներկայացուցիչները:

Որպես երեխայի անհատական, անձնական պաշտպանության ապահովող սուբյեկտ՝ հեղինակն առանձնացնում է առաջին հերթին ծնողներին: Այդուհանդերձ, ընդգծվում է այն, որ երբեմն ծնողները չեն կարող ազատ կողմնորոշվել օրենսդրության պահանջներով և ապահովել դրան համահունչ երեխայի շահերի պաշտպանությունը: Մ. Ա. Վորոնցովյան ընդգծում է պետության և պետական մարմինների դերի կարևորությունը այս գործում:

Մ. Ա. Վորոնցովյան նշում է, որ միջազգային իրավունքը զարգանում է այնպես,

<sup>5</sup> Տե՛ս *М.А. Воронцова*, Конституционно-правовые основы личной безопасности несовершеннолетних в Российской Федерации, Санкт-Петербург, 2018 թվական, <https://www.twirpx.com/file/2554468/> հղմամբ 15.09.2020 թվականի դրությամբ:



որ երեխան ընկալվում է որպես հասարակության լիիրավ անդամ, որի հանդեպ սակայն պետք է ուշադրության գերկենտրոնացում հասարակության և պետության կողմից: Այն հիմնվում է իրավունքների պաշտպանության հավասար հնարավորությունների, ընկերական միջավայրի, ազատ զարգացման՝ որպես միջազգային երկխոսության հավասար մասնակցի ճանաչման վրա<sup>6</sup>:

Ա. Ա. Մուսինան իր գիտական հետազոտություններում անձի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը բնութագրել է որպես սահմանադրորեն ամրագրված և պետության կողմից երաշխավորված իրական, հարատև և անքակտելի իրավունք, հնարավորություն պետության սահմաններում ազատ տեղաշարժվելու, դուրս գալու պետության տարածքից և հետ վերադառնալու, որը կարգավորվում է ներպետական օրենսդրությամբ և միջազգային իրավունքի նորմերով, բայց կարող է սահմանափակվել օրենքով նախատեսված բացառիկ և սահմանված դեպքերում:

Ա. Ա. Մուսինան նշել է, որ ազատ տեղաշարժվելու իրավունքն իրագործվում և երաշխավորվում է սահմանադրական այլ իրավունքների և ազատությունների հետ սերտ փոխկապվածությամբ: Այդպիսի իրավունքների շարքին են դասվում բնակության և գտնվելու վայրի ազատ ընտրության իրավունքը, պետության սահմաններից դուրս գալու և վերադառնալու, ազատության և անձնական անձեռնմխելիության, հանրահավաքների ազատության, քաղաքական ապաստանի իրավունքը:

Ա. Ա. Մուսինան նաև այն կարծիքն է արտահայտել, որ պետք է տարբերել ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի սուբյեկտին և քաղաքացիական իրավահարաբերությունների մասնակից այն սուբյեկտին, որը հանդիսանում է ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի իրացնողը: Վերջին խումբն ավելի լայն հասկացություն է և ներառում է ոչ միայն ֆիզիկական անձանց, այլև պաշտոնատար անձանց, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, կազմակերպություններին, որոնք ապահովում են անձանց տեղաշարժը: Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի սուբյեկտները բացառապես ֆիզիկական անձինք են<sup>7</sup>:

Հայաստանի Հանրապետությունը նույնպես զերծ չի մնացել ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի՝ որպես հիմնարար իրավունքի ձևավորման և զարգացման պատմությունից, և կերտել է իր ներպետական օրենսդրությունը, որտեղ ամրագրվել է այս հիմնարար իրավունքը՝ որպես յուրաքանչյուր անձին պատկանող իրավունք:

1995 թվականի հուլիսի 5-ին ընդունված ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածում ամրագրվեց մարդու ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը հետևյալ բովանդակությամբ. «Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի հանրապետության տարածքում ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք:

<sup>6</sup> Տե՛ս *М.А. Воронцова*, Конституционно-правовые основы личной безопасности несовершеннолетних в Российской Федерации, Санкт-Петербург, 2018 թվական, <https://www.twirpx.com/file/2554468/> հղմամբ 15.09.2020 թվականի դրությամբ:

<sup>7</sup> Տե՛ս *Мусина А.А.*, Право на свободу передвижения в Российской Федерации: Конституционно-правовое исследование, <http://lawtheses.com/pravo-na-svobodu-peredvizheniya-v-rossiyskoy-federatsii#ixzz6YBWWZRIO>, 03.11.2020 թվականի դրությամբ:

Յուրաքանչյուր ոք ունի հանրապետությունից դուրս գալու իրավունք:

Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի հանրապետություն վերադառնալու իրավունք»<sup>8</sup>:

2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին ընդունված սահմանադրական փոփոխությունների համատեքստում<sup>9</sup> ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածն ամրագրվեց որպես «**Երեխայի իրավունքները**»՝ հետևյալ բովանդակությամբ. «1. Երեխան իրավունք ունի ազատ արտահայտելու իր կարծիքը, որը, երեխայի տարիքին և հատնության մակարդակին համապատասխան, հաշվի է առնվում իրեն վերաբերող հարցերում:

2. Երեխային վերաբերող հարցերում երեխայի շահերը պետք է առաջնահերթ ուշադրության արժանանան:

3. Յուրաքանչյուր երեխա ունի իր ծնողների հետ կանոնավոր անձնական փոխհարաբերություններ և անմիջական շփումներ պահպանելու իրավունք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ այն, դատարանի որոշման համաձայն, հակասում է երեխայի շահերին: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

4. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո են»:

ՀՀ Սահմանադրության 40-րդ հոդվածը ստացավ «**Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը**» վերտառությունը՝ հետևյալ բովանդակությամբ. «1. Հայաստանի Հանրապետության տարածքում օրինական հիմքերով գտնվող յուրաքանչյուր ոք ունի ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր ոք ունի Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս գալու իրավունք:

3. Յուրաքանչյուր քաղաքացի և Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով բնակվելու իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք ունի Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունք:

4. Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Քաղաքացու՝ Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ»:

Հիշյալ սահմանադրական փոփոխությունները ժողովրդավարական հասարակության զարգացմամբ պայմանավորված անհրաժեշտություն էին, որոնք միտված էին ապահովելու մարդու՝ որպես բարձրագույն արժեքի իրավունքների առավել կայուն և գործուն երաշխիքների ամրագրումը, և պատահական չէր այն իրողությունը, որ ինչպես ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը, այնպես էլ երեխայի իրավունքներն իրենց ինքնուրույն ամրագրումը ստացան մայր օրենքում:

<sup>8</sup> Տե՛ս՝ ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է 05.07.1995 թվականին:

<sup>9</sup> Տե՛ս՝ ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններ, ընդունվել է 06.12.2015 թվականին:

Եվ թվում է, թե նման փոփոխություններին զուգահեռ պետք է նաև երեխայի իրավունքներին նվիրված այլ օրենքներում և իրավական ակտերում կատարվեին փոփոխություններ, սակայն իրողությունն այլ բան է վկայում: Մասնավորապես, «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը (այսուհետ՝ նաև Օրենք), որը երեխայի իրավունքներն ամրագրող ներպետական փաստաթուղթն է, չի ապահովել իր համահունչ զարգացումը ինչպես սահմանադրական փոփոխություններին, այնպես էլ հասարակության պահանջմունքներին ընդառաջ, և փաստորեն չի ամրագրել երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքն առհասարակ, ինչը, մեր համոզմամբ, ոչ միայն անհրաժեշտություն է, այլև արդի հասարակության զարգացման միտումներով պայմանավորված պահանջ:

Օրենքը սահմանափակվել է միայն 16-րդ հոդվածով՝ «**Երեխայի բնակելի տարածության իրավունքը**» վերտառությամբ՝ հետևյալ բովանդակությամբ. «Բնակելի տարածության վարձակալի կամ սեփականատիրոջ ընտանիքի անդամ հանդիսացող երեխան ունի այդ վարձակալի կամ սեփականատիրոջ զբաղեցրած բնակելի տարածությունում ապրելու իրավունք՝ անկախ իր բնակության վայրից:

Երկկողմանի ծնողազուրկ երեխան ունի արտահերթ բնակելի տարածություն ստանալու իրավունք՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով»:

Սակայն, մեր համոզմամբ, այս հոդվածն ամբողջությամբ չի ներառում երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը, ընդհակառակը, երեխայի բնակելի տարածության իրավունքն ավելի նեղ, ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի միայն մեկ բաղկացուցիչ մասն է, և ընդգրկում է միայն կացարանի իրավունքը, որը կոչված է ապահովելու երեխայի՝ բնակարան ունենալու և բնակելի տարածությունում ապրելու իրավունքը:

Այսպես, առաջին, հիշյալ դրույթը սահմանում է այն երեխաների շրջանակը, որի նկատմամբ այն կիրառելի է, այն է՝ *բնակելի տարածության վարձակալի կամ սեփականատիրոջ ընտանիքի անդամ հանդիսացող երեխա*, ինչը վկայում է այն մասին, որ բնակելի տարածության իրավունքի կիրառման շրջանակը և այդ իրավունքի կրողը ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված է, և ավելին, այն սահմանափակ է:

Երկրորդ, հոդվածում օգտագործվում է «ապրելու իրավունք» արտահայտությունը, որը, մեր համոզմամբ, խմբագրման կարիք ունի հետևյալ պատճառաբանությամբ:

«ՀՀ Սահմանադրությունը՝ որպես մեր պետության հիմնական օրենք, չի ամրագրում ապրելու իրավունքը, այլ ամրագրում է *կյանքի իրավունքը*՝ որպես մարդու բնական, անքակտելի, անօտարելի բարձրագույն իրավունք (հոդված 24):

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, որպես մարդու իրավունքներ ամրագրող առաջին համընդհանուր միջազգային փաստաթուղթ, նույնպես խոսում է մարդու կյանքի իրավունքի մասին, այն է՝ *յուրաքանչյուր մարդուն իր կյանքի*, ազատության, անձի անձեռնմխելիության իրավունք (հոդված 3):

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության

մասին եվրոպական կոնվենցիան (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) նույնպես չի որդեգրում «Երեխայի ապրելու իրավունք» հասկացությունը, այլ օգտագործում է այնպիսի արտահայտություններ, ինչպիսիք են «...երեխան լիարժեք կերպով պետք է նախապատրաստվի հասարակության մեջ անհատական կյանքով ապրելուն...», «... ազատ հասարակության մեջ, փոխըմբռնման, խաղաղության, հանդուրժողականության, տղամարդու և կնոջ իրավահավասարության և բոլոր ժողովուրդների, էթնիկական, ազգային և կրոնական խմբերի, ինչպես նաև բնիկ ազգաբնակչությանը պատկանող անձանց միջև բարեկամության ոգով պատասխանատու կյանքով ապրելուն նախապատրաստելը...»:

«Ապրել» բառի ստուգաբանությունը վկայում է դրա երկիմաստության մասին, այն է՝ կենդանի լինել, կյանք ունենալ, ինչպես նաև կյանք վարել, կենցաղավարել<sup>10</sup>:

Հետևաբար, մեր համոզմամբ, օրենսդիրը տվյալ դեպքում նկատի է ունեցել ոչ թե կյանքի իրավունքը, այլ կենցաղավարությունը: Գտնում ենք, որ Օրենքի հիշյալ հոդվածն ունի խմբագրման կարիք, քանի որ օրենսդրությամբ օգտագործվող բառերը չպետք է երկիմաստություն ունենան: Առաջարկում ենք հոդվածը խմբագրել հետևյալ կերպ.

**«Բնակելի տարածության վարձակալի կամ սեփականատիրոջ ընտանիքի անդամ հանդիսացող երեխան ունի այդ վարձակալի կամ սեփականատիրոջ զբաղեցրած բնակելի տարածությունում բնակվելու իրավունք...»:**

Հատկանշական է, որ Օրենքի խնդրո առարկա հոդվածում օրենսդիրը հնարավորություն է ընձեռում բնակելի տարածության վարձակալի կամ սեփականատիրոջ զբաղեցրած բնակելի տարածությունում նրա ընտանիքի անդամ հանդիսացող երեխային կենցաղավարելու՝ միևնույն ժամանակ չբացառելով այլ բնակելի տարածությունում բնակվելու հնարավորությունը, ինչը նշանակում է, որ երեխայի բնակության վայրը կարող է ինչպես համընկնել բնակելի տարածության վարձակալի կամ սեփականատիրոջ զբաղեցրած բնակելի տարածության հետ, այնպես էլ տարբերվել դրանից, և սահմանված լինել բոլորովին այլ վայրում:

Հարկ է նշել, որ նման պայմաններում երեխան, փաստորեն, իրացնում է իր ոչ թե *բնակվելու իրավունքը*, այլ *բնակելի տարածությունում կեցություն վարելու իրավունքը*, որը կարող է սահմանափակված լինել որոշակի ժամկետով, չհանդիսանալ երեխայի մշտական (կամ առավելապես) բնակության կամ գտնվելու վայրը:

Նման տարանջատումն ինքնին ծառայում է մեր կողմից առաջարկվող օրենսդրական փոփոխության կատարման անհրաժեշտությանը՝ սահմանազատելու համար երեխայի ինչպես կեցություն վարելու (կենցաղավարելու), այնպես էլ բնակության վայրի ընտրության (սահմանման) իրավունքները, որոնք իրացվում են ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի միջոցով:

<sup>10</sup> Տե՛ս *Էդուարդ Բագրատի Աղայան*, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» իրատարակչություն, Երևան, 1976 թ., էջ 99:

Անդրադառնալով կոնվենցիոն իրավակարգավորումներին՝ հարկ է նշել, որ Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Մասնակից պետություններն ապահովում են, որ երեխան, հակառակ ծնողների ցանկության, չբաժանվի նրանցից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ իրավասու մարմինները գործող օրենքի և ընթացակարգի համաձայն կայացնեն որոշում, ինչը ենթակա է դատական վերահսկողության, որ այդպիսի բաժանումն անհրաժեշտ է երեխայի շահերը լավագույնս պաշտպանելու տեսակետից: Նման որոշում կարող է անհրաժեշտ լինել այս կամ այն կոնկրետ դեպքում, օրինակ, երբ ծնողները դաժանորեն են վարվում երեխայի հետ կամ հոգ չեն տանում նրա մասին, կամ երբ ծնողներն առանձին են ապրում և հարկ է որոշում կայացնել երեխայի բնակության վայրի վերաբերյալ: (...)»:

Այստեղ նույնպես պետք է շեշտադրել այն իրողությունը, որ Կոնվենցիան չի սահմանում երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը՝ որպես ինքնուրույն իրավունքի տեսակ, այլ խոսում է երեխայի բնակության վայրի ընտրության (սահմանման) մասին, որը, ինչպես արդեն նշվեց, մեր դիտարկմամբ չի նույնանում երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի հետ:

Հարկ ենք համարում նաև իրավաբան-գիտնականների մոտեցումներին համահունչ անդրադառնալ նաև Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածին, որը մասամբ արտացոլում է երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը՝ պետության սահմաններից դուրս գալու և վերադարձի ապահովման միջոցով:

Այսպես, Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1.9-րդ հոդվածի 1-ին կետով մասնակից պետությունների ստանձնած պարտավորության համաձայն՝ ընտանիքի վերամիավորման նպատակով երեխայի կամ նրա ծնողների դիմումները մասնակից պետություն ժամանելու կամ այնտեղից մեկնելու մասին մասնակից պետությունների կողմից պետք է քննարկվեն դրական, մարդասիրական և արագ կարգով: (...)»:

2. *Երեխան*, որի ծնողները բնակվում են տարբեր պետություններում, *իրավունք ունի* կանոնավոր կերպով, բացառությամբ հատուկ հանգամանքների, անձնական հարաբերություններ և ուղղակի կապեր պահպանել երկու ծնողների հետ: Այդ նպատակով և համաձայն 9-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ մասնակից պետությունների ստանձնած պարտավորության, մասնակից պետությունները հարգում են ցանկացած, *այդ թվում նաև սեփական երկրից հեռանալու և սեփական երկիր վերադառնալու՝ երեխայի և նրա ծնողների իրավունքը: Ցանկացած երկրից հեռանալու իրավունքը ենթակա է միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են պետական անվտանգության, հասարակական կարգի (ordre public), բնակչության առողջության կամ բարոյականության, կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար ու համարտեղելի են սույն Կոնվենցիայով ճանաչված այլ իրավունքների հետ»:*

Այսպիսով, Կոնվենցիան շեշտադրում է երեխայի՝ սեփական երկրից հեռանալու և սեփական երկիր վերադառնալու իրավունքը՝ փոխկապակցելով այն ծնող-

ների իրավունքների իրացման հետ, ինչը բավարար հիմք է տալիս արձանագրելու, որ Կոնվենցիան մի կողմից կարծես թե ճանաչում է երեխայի ազատ տեղաշարժելու իրավունքը, իհարկե, որպես այդպիսին այն ուղղակիորեն և առանձին չսահմանելով, մյուս կողմից սահմանում է որոշակի պայմաններ և իրավունքի իրացման նպատակներ, օրինակ, անձնական հարաբերություններ և ուղղակի կապեր պահպանելու անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև երեխայի **և նրա ծնողների** իրավունքը միաձուլելով, ինչը վկայում է այն մասին, որ Կոնվենցիան սահմանում է նաև այդ իրավունքի իրացման սահմանափակումներ:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ միջազգային հիմքային փաստաթուղթը, որը նվիրված է երեխայի իրավունքներին և ամրագրում է հիմնարար իրավունքներ, չի տարանջատել երեխայի ազատ տեղաշարժելու իրավունքը, չի սահմանել այն որպես ինքնուրույն իրավունքի տեսակ, թեև որոշ դրույթների ձևակերպումներում խոսվում է երեխայի՝ երկրի սահմաններից դուրս գալու և վերադառնալու իրավունքի մասին, այդուհանդերձ, որոշակի սահմանափակումներով և նպատակների նախանշմամբ:

Խոսելով միջազգային փաստաթղթերի մասին, անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև ներպետական օրենսդրության անբաժանելի մաս հանդիսացող Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիային և դրանում ազատ տեղաշարժելու իրավունքի արտացոլմանը, նշելով, որ կոնվենցիայի փոփոխված թիվ 4 արձանագրության<sup>11</sup> 2-րդ հոդվածում ուղղակի է ամրագրվել ազատ տեղաշարժելու իրավունքը.

«1. Որևէ պետության տարածքում օրինական կարգով գտնվող յուրաքանչյուր ոք ունի այդ տարածքի սահմաններում ազատ տեղաշարժելու և ազատորեն բնակության վայր ընտրելու իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր ոք ունի ցանկացած երկրից, ներառյալ իր սեփական երկիրը, հեռանալու իրավունք:

3. Այդ իրավունքների իրականացման նկատմամբ չպետք է կիրառվի որևէ սահմանափակում, բացառությամբ այն սահմանափակումների, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության կամ հասարակության ապահովության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

4. 1-ին կետում շարադրված իրավունքները ևս կարող են որոշ ոլորտներում ենթարկվել սահմանափակումների, որոնք կիրառվում են օրենքին համապա-

<sup>11</sup> Տե՛ս Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի՝ որոշ այնպիսի իրավունքների և ազատությունների ապահովման մասին, որոնք այլ են, քան կոնվենցիայի և նրան կից թիվ առաջին արձանագրության մեջ արդեն ընդգրկվածները՝ փոփոխված 11-րդ արձանագրությամբ, 16-ը սեպտեմբերի, 1963 թ., Ստրասբուրգ, թիվ 4 արձանագրությունը Հաստատանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2002 թվականի ապրիլի 26-ից:

տասխան և արդարացվում են ժողովրդավարական հասարակության հասարակական շահերով»:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան ամրագրել է տեղաշարժվելու իրավունքը՝ որպես հիմնարար իրավունք՝ ճանաչելով այն առաջին հերթին որպես պետության տարածքում ազատորեն տեղաշարժվելու իրավունք, ինչը նշանակում է, որ պետության տարածքում օրինական հիմունքներով գտնվող յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի ինչպես ազատ տեղաշարժվել, տեղափոխվել, այնպես էլ ընտրել իր կացության վայրը, բնակության վայրը, որը կարող է լինել ինչպես մշտական, այնպես էլ ժամանակավոր: Սա ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի մեկ բաղադրիչն է:

Այս կոնվենցիան սահմանում է նաև ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի մեկ այլ բաղադրիչ, այն է՝ պետության տարածք ազատորեն մուտք գործելու և դուրս գալու իրավունքը, որը կրկին պետք է իրացնել օրենքով սահմանված կարգով, ինչը ամրագրված է նաև հոդվածի 3-րդ մասում: Ուստի կոնվենցիան կարևորում է ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի իրացումը բացառապես օրենսդրությամբ սահմանված կարգով՝ չբացառելով այնպիսի սահմանափակումների կիրառումը, որոնք անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության կամ հասարակության ապահովության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Ի վերջո, կոնվենցիան չի բացառում նաև օրինական հիմունքներով պետության տարածքում գտնվող անձանց համար ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի իրացման հարցում այնպիսի սահմանափակումների կիրառումը, որոնք կիրառվում են օրենքին համապատասխան և արդարացվում են ժողովրդավարական հասարակության հասարակական շահերով:

Մեր խորին համոզմամբ, այս սահմանափակման առաջին շահառուները երեխաներն են, ովքեր հանդիսանում են ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի ինքնուրույն կրող, կարող են իրենց հասունության և զարգացման մակարդակին համապատասխան իրացնել խնդրո առարկա իրավունքը, սակայն, այդուհանդերձ, անգամ նման պայմաններում պետության սահմաններում երեխայի կողմից ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել օրենքով սահմանված կարգով՝ օրինական ներկայացուցիչների փոխադարձ համաձայնությամբ, դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած ակտով, ինչը պետք է բխի երեխայի լավագույն շահերից, և հենց այդ լավագույն շահն է, որ պետք է արդարացնել օբյեկտիվ իրականության մեջ կյանքի կոչելով երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը՝ հարաբերակցելով այն հասարակության շահերի հետ:

Անհրաժեշտ ենք համարում նաև նշել, որ վերոհիշյալ դրույթների վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես ժողովրդավարական երկիր, ամրագրում, երաշխավորում, պաշտպանում է անձի

ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը՝ որպես կենսական կարևոր դեր և նշանակություն ունեցող իրավունք, միևնույն ժամանակ, չի տարանջատում այդ իրավունքի սուբյեկտներին, այնինչ հասարակության կազմում առկա է յուրահատուկ խավ՝ երեխաները, որոնց համար այս իրավունքը ոչ միայն կարևոր արժեք է, այլև իրավական ուրույն կարգավորման արժանի, քանի որ երեխաների պարագայում պետք է իրավունքը սահմանել հատուկ կերպով՝ երեխայի լավագույն շահերի հաշվառմամբ՝ ամրագրելով այդ իրավունքի պաշտպանության և իրացման այնպիսի երաշխիքներ, որոնք չեն վնասի երեխային, կապահովեն նրա բնականոն զարգացումը և դրա իրագործմամբ կապահովեն նրա երջանիկ մանկությունը:

Հարկ է փաստել նաև այն իրողությունը, որ միջազգային կարևոր փաստաթուղթը՝ Կոնվենցիան, երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը որպես այդպիսին չի սահմանում և չի ամրագրում դրա հասկացությունը, այլ որդեգրում է այն ընդհանուր կարգով՝ որոշակի սահմանափակումներով:

Ներպետական օրենսդրության միջազգային փաստաթղթերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը երեխաների պարագայում կարծես թե այդքան էլ «ազատ» և բացարձակ չէ, քանի որ, օրինակ, Կոնվենցիայում օգտագործվում են այնպիսի տերմիններ, ինչպիսիք են՝ «բաժանումն անհրաժեշտ է երեխայի շահերը լավագույնս պաշտպանելու տեսակետից», «հարկ է որոշում կայացնել երեխայի բնակության վայրի վերաբերյալ», «բացառությամբ հատուկ հանգամանքների», «այնպիսի սահմանափակումների, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են պետական անվտանգության, հասարակական կարգի («ordre public»), բնակչության առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար և համատեղելի են սույն Կոնվենցիայով ճանաչված այլ իրավունքների հետ»:

Նմանօրինակ սահմանումները, արտահայտությունները, ինչպես նաև իրավունքի զարգացման ներպետական միտումները, դատական պրակտիկան նպաստում է մեր այնպիսի համոզմունքի ձևավորմանը, որ երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը՝ որպես երեխայի ինքնուրույն իրավունք, արժանի է ինքնուրույն ամրագրման, և այն պետք է խստիվ սահմանազատել նրա ծնողների կամ օրինական ներկայացուցիչների ազատ տեղաշարժվելու իրավունքից:

Երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքն ամրագրված չէ ներպետական օրենսդրությամբ, այն՝ որպես երեխայի ինքնուրույն իրավունք, բացահայտված չէ նաև միջազգային իրավական հարթությունում, ինչը, մեր համոզմամբ, իրավունքի զարգացման համատեքստում ունի իր ուրույն տեղը, և կիրառման հարուստ պրակտիկա, հետևաբար նաև առկա է բավարար հիմք արձանագրելու, որ խոսքը վերաբերում է արդեն իսկ «հասունացած» այնպիսի իրավունքին, որի միայն օրենսդրական ամրագրումը կարող է նպաստել դրա զարգացմանը:

Գտնում ենք նաև, որ երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի ինքնուրույն ամրագրումն օրենսդրական հարթությունում կարող է նպաստել պրակտիկայում և հատկապես դատական գործերի քննության ընթացքում երեխայի ազատ տե-



ղաշարժվելու իրավունքի հստակ սահմանմանը, դրա՝ ծնողների և օրինական ներկայացուցիչների իրավունքից ազատ լինելու հասարակական և իրավական ընկալմանը, ինչպես նաև երեխայի գտնվելու վայրը որոշելու հարցում դատական վեճերի արդյունավետ լուծմանը: Նման անհրաժեշտությունը մեր կողմից դիտարկվում է նաև արդի երեխաների զարգացման աստիճանով, մանկահասակ տարիքում ընդգծված ինքնուրույնությամբ և թվային աշխարհում զարգացող երեխայի «գերմարդկային» ունակություններով:

Ի վերջո, անհրաժեշտ է ձևակերպել ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի այնպիսի սահմանում, որն առավելապես կարտացոլի թե՛ գիտական, թե՛ օրենսդրական ձևակերպումների հիմնական առանցքային տերմինները, երեխայի իրավունքներին բնորոշ առանձնահատկությունները և սահմանափակումները:

Այսպես, գտնում ենք, որ ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը անձի՝ սեփական հայեցողությամբ իր գտնվելու, բնակության, կացության վայրն ընտրելու, տեղափոխվելու, տարածության մեջ տեղորոշվելու իրավունքն է, որը, սակայն, երեխայի կողմից իրացման պարագայում ունի իր արտահայտման յուրահատուկ միջոցը և սահմանափակումները:

Բանն այն է, որ երեխան իր ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի ինքնուրույն իրացման նպատակով իր ցանկությունը, կարծիքը արտահայտելու համար որոշակի մտավոր ունակություններ պետք է ունենա, և հասած լինի մտավոր զարգացման այնպիսի աստիճանի, որը հնարավորություն կտա սեփական կամքը ձևավորել, արտահայտել, մտածել, որոշել, ապա ինքնուրույն ընտրել: Այդ ամենի համար երեխան պետք է հասնի որոշակի հասունության աստիճանի:

Երեխայի գտնվելու վայրի, տեղափոխման, կարճատև ճամփորդությունների հարցը հեշտությամբ լուծվում է, եթե առկա է ծնողների երկուստեք համաձայնությունն այդ հարցում: Այս դեպքում գերակշիռ մեծամասնությամբ երեխայի գտնվելու վայրը համընկնում է ծնողի գտնվելու վայրի հետ: Բացառություն են այն դեպքերը, երբ ծնողները մահացել են, ճանաչվել են մահացած կամ անհայտ բացակայող, ճանաչվել են անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ, զրկվել են ծնողական իրավունքներից կամ առկա են ծնողական իրավունքների սահմանափակումներ, կամ երեխան գտնվում է այլ հաստատությունների խնամքի ներքո: Կարող են լինել նաև օրենքով սահմանված այլ դեպքեր:

Այլ կերպ ասած, բացառությունների բացակայության պայմաններում բնականոն ընտանեկան կյանքի պարագայում երկու ծնողներն են փոխադարձ համաձայնությամբ ընտրում իրենց, հետևաբար նաև՝ երեխայի բնակության կամ գտնվելու վայրը: Ըստ այդմ, երեխայի տեղափոխվելու, բնակության վայրի փոփոխության կամ երկրի սահմաններից դուրս գալու հարցը «կախվածության մեջ» գտնվելով ծնողների նույն իրավունքի հետ, լուծվում է նրանց որոշմանը համահունչ:

Այլ է խնդիրը, երբ այս հարցում բացակայում է ծնողների փոխադարձ համաձայնությունը և հարցի լուծումը թողնվում է դատարանին: Ինչպես վկայում է դատական պրակտիկան, հիմնականում խնդրահարույց է ոչ միայն այն, թե երեխան

ծնողներից ում հետ պետք է բնակվի, այլև այն, թե արդյոք ծնողները կամ նրանցից մեկն իրավասու են երեխային տեղափոխել ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ երկրի սահմաններից դուրս, օրինակ՝ ամառային հանգստի կամ արտերկիր այցելության նպատակով:

Եվրամիության իրավունքի համաձայն՝ ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը կրում է բացարձակ բնույթ: Այն մեկնաբանվում է որպես հիմնարար իրավունք, ընդգրկում է ոչ միայն մասնավոր կյանքի ոլորտները, այլև տնտեսական, օրինակ՝ իրավաբանական անձի գտնվելու վայրի ազատ ընտրությունը, ապրանքափոխադրումների, ծառայությունների մատուցման ազատությունը և այլն<sup>12</sup>:

Գերմանիայի դաշնային օրենսդրությունն ազատ տեղաշարժվելու իրավունքն ամրագրում է առավել սեղմ շրջանակում՝ այն մեկնաբանելով որպես «անսահմանափակ կացության և բնակության վայրի անխոչընդոտ ընտրության իրավունք՝ գերմանական պետության սահմաններում»<sup>13</sup>:

Գերմանական մոդելը ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի ներքո ընդգրկում է երկրի տարածք մուտք գործելու, տեղափոխվելու և երկրի տարածքից ելքի իրավունքները:

Ռուսական մոդելն ազատ տեղաշարժվելու իրավունքն ընկալում է որպես անհատի ազատության անքակտելի մաս և անձի ինքնորոշման իրավունք<sup>14</sup>:

Իրավաբան-գիտնականների մի խումբ ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը բնութագրում է որպես պետության սահմաններ մուտք գործելու, ելքի, ինչպես նաև կացության կամ բնակության հաստատման վայրի ազատ ընտրության իրավունք<sup>15</sup>:

Իրավաբան-գիտնականների մեկ այլ խումբ ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը բնութագրում է որպես 1) ազատ տեղափոխվելու, 2) բնակության վայրի ընտրության ազատության, 3) կացության վայրի ազատ ընտրության, 4) պետության սահմաններից ազատ դուրս գալու, 5) պետության տարածք ազատ ետ վերադառնալու իրավունքի համակցություն<sup>16</sup>:

<sup>12</sup> S'ten Seidel. G., Handbuch der Grund- und Menschenrechte auf staatlicher, europäischer und universeller Ebene. 1996. S. 211, <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0506-7286-1997-2-255/handbuch-der-grund-und-menschenrechte-auf-staatlicher-europaeischer-und-universeller-ebene-volume-30-1997-issue-2> (05.09.2020 թվականի դրությամբ):

<sup>13</sup> S'ten Hailbronner. Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschlands HStR. 2. Aufl. 2000. § 131. Rn. 35, [http://portal-msal.ru/netcat\\_files/521/703/Stranitsy\\_iz\\_APRP\\_5\\_2015\\_22\\_138.pdf](http://portal-msal.ru/netcat_files/521/703/Stranitsy_iz_APRP_5_2015_22_138.pdf) (05.09.2020 թվականի դրությամբ):

<sup>14</sup> S'ten Солонченко И.В., Конституционно-правовая концепция содержания личных прав и свобод в Российской Федерации: автореф. дис. канд. юрид. наук. Ростов н/Д., 2004, էջ 20, ինչպես նաև Ростовщикова О. В. Свобода передвижения и выбор места жительства и гарантии ее обеспечения и защиты в России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2001, էջ 8:

<sup>15</sup> S'ten Словарь-справочник по правам человека: основные понятия и институты. М.: Права человека, 2006, էջ 200-203, 218-219; Лимонова Н.А. Право граждан на свободу передвижения, выбор места пребывания и жительства. М.: Книжный мир, 2001, էջ 9:

<sup>16</sup> S'ten Конституционное право: словарь/под ред. В.В. Маклакова. М.: Юристъ, 2001, էջ 440, Тиунов О.И. Конституционные права и свободы человека и гражданина в Российской Федерации. М.: Норма, 2005, էջ 70-79, Баглай М.В., Конституционное право Российской Федерации, М.: Норма: Инфра-М, 1999, էջ 187-195, Авакьян С.А., Конституционное право России, Т. 1., М.: Инфра-М, 2006, էջ 601-

Տեղաշարժվելու ազատության իրավունքը հիմնարար ազատություն է ցանկացած ժողովրդավարական հասարակությունում: Մինևույն ժամանակ, տեղաշարժման ազատության իրավունքը՝ հանդիսանալով բացարձակ իրավունք, ունի իր սահմանափակումները, որոնք արտահայտվում են ազգային մակարդակում, պետության վարած քաղաքականությունում, ինչպիսիք են հանցավորության դեմ պայքարը, բնակչության պաշտպանություն, անվերահսկելի միգրացիայի դեմ պայքար, ժողովրդավարական հիմունքների վտանգ և անվտանգության ապահովում պետությունը, հեղափոխությունները, ահաբեկչությունը և այլն:

Երեխան հանդիսանում է հասարակության այն անդամը, որը ոչ միայն ունի պաշտպանության կարիք, այլև իրավունքի ինքնուրույն կրող է: Երեխան ունի բոլոր հիմնարար իրավունքները և ազատությունները, որոնք կյանքի են կոչվում իրենց բնորոշ առանձնահատկություններով: Ուստիև կարևորում ենք ներպետական օրենսդրության այնպիսի եղանակով ձևավորումը, մշակումը և զարգացումը, որը լավագույնս կարտացոլի երեխայի պահանջմունքները, հետաքրքրությունները և կնպաստի բարոյահոգեբանական, ֆիզիկական և մտավոր զարգացմանը, կկրի ազգային արժեքները, ինչպես նաև առաջ կընթանա ոչ միայն եվրոպական չափանիշներին հասնելու միտումով, այլև հաշվի առնելով հայաստանյան իրականությունը:

Մեր համոզմամբ, ներպետական օրենսդրությունը կրում է ինչպես գերմանական, այնպես էլ ռուսական մոդելին բնորոշ առանձնահատկությունները, և ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը պետք է մեկնաբանել լայն իմաստով՝ ընդգրկելով ինչպես ՀՀ սահմաններում ազատ տեղաշարժվելու, կացության, բնակության վայր ընտրելու, այնպես էլ ՀՀ սահմաններից դուրս գալու և ետ վերադառնալու իրավունքը:

Այս մեկնաբանությամբ երեխային ազատ տեղաշարժվելու իրավունք ընձեռելիս պետք է ոչ միայն նրա զարգացման աստիճանին համահունչ վեր հանել նրա կարծիքը և հաշվի առնել այն, այլև գնահատել այն իրողությունը, որ երեխան ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը բացարձակ և լայն իմաստով չի կրում, քանի որ յուրաքանչյուր դեպքում, որպես կանոն, երեխային ուղեկցում է իր օրինական ներկայացուցիչը, և փաստորեն ի տարբերություն չափահաս անձի՝ երեխան չի կարող ինքնուրույն իր հայեցողությամբ իրացնել ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը: Հետևաբար, երեխան այս իրավունքի կրողը հանդիսանալով՝ կենսագործում է այն այնքանով, որքանով այն իրեն տրված է իր տարիքին և զարգացման աստիճանին համահունչ, սակայն ոչ բացարձակ և անսահմանափակ, այլ պարտադիր օրինական ներկայացուցչի ուղեկցությամբ կամ նրա հետ, և այնքանով, որքանով այդ իրավունքի իրացումը բխում է երեխայի լավագույն շահերից և կոչված է ապահովելու երեխայի բնականոն բարոյահոգեբանական, ֆիզիկական զարգացումը, առողջ ներաշխարհի, սեփական հայացքների և համոզմունքների,

605; Безуглов А.А., Солдатов С.А., Конституционное право России. Т. 1. М.: Профобразование, 2001, էջ 463-466:

նախասիրությունների ձևավորումը, տարիքին բնորոշ ժամանցը, երջանիկ մանկությունը:

Ամփոփելով գիտական մոտեցումները, ինչպես նաև ամրապնդելով մեր այն համոզմունքը, որ երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը՝ որպես իրավունքի ինքնուրույն տեսակ՝ պետք է օրենսդրությամբ իր ամրագրումը ստանա, առաջարկում ենք «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքում «**Երեխայի հիմնական իրավունքները և դրանց երաշխիքները**» վերնագրված Գլուխ II-ը լրացնել առանձին հոդվածով՝ «**Երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը**» վերտառությամբ:

Երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը սահմանել և հոդվածն ամրագրել հետևյալ բովանդակությամբ. «**Երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը ծնողների կամ ծնողներից մեկի կամ այլ օրինական ներկայացուցչի ուղեկցությամբ, ինչպես նաև բացառիկ դեպքերում՝ երեխայի զարգացման և հասունության աստիճանին համահունչ՝ առանց ուղեկցության օրենքով սահմանված կարգով Հայաստանի Հանրապետության փարածք մուտք գործելու, Հայաստանի Հանրապետության փարածքում ազատ տեղափոխվելու, բնակություն կամ կացություն հաստատելու, Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս գալու իրավունքն է, որը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով, ինչպես նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով՝ ելնելով երեխայի լավագույն շահերից»:**

**Annotation.** The right to free movement is the most important component of the realization of inalienable human rights and freedoms of a person. It has a history of its formation as well as its dynamic development in all the democratic states that guarantee the realization of the above mentioned right of a person and its best implementation.

Guaranteeing and ensuring the right to freedom of movement, as a right to choose a path of freedom, is a typical feature of Western democracies, and is an expression of individual aspirations to define the scope of private life.

The child's freedom and the right to movement is neither enshrined in the domestic law as an independent right of a child, nor identified in the international legal dimension, which we believe has its own place in the context of the development of the right, as well as rich experience and, therefore, there is a reasonable ground to state that it is already a "mature" right, the only enshrining of which can contribute to its development.

We believe that the self-enshrining of the child's right to free movement in the legislative sphere can contribute to the clear definition of the child's right to move freely in practice, and especially during court proceedings, its public-legal perception of being free from the right of parents and legal representatives, as well as the effective resolution of litigation in determining the whereabouts of the child. We see such a need in terms of the level of development of modern children, the emphasized

independence of infancy, the "superhuman" abilities of a child developing in the digital world.

We have proposed the enshrining of the right of a child to free movement as an independent type of a right in the legislation, and the definition of "the right of a child to move freely" as well.

**Аннотация.** Право на свободу передвижения является жизненно важным компонентом осуществления неотъемлемых прав и свобод человека и имеет как свою историю развития, так и динамичное развитие во всех демократических странах, которые гарантируют реализацию этого права и его наиболее эффективное осуществление.

Гарантия и обеспечение права на свободу передвижения как личности - характерная черта западных демократий, которая является выражением индивидуального стремления определить рамки сферы личной жизни.

Право ребенка на свободное передвижение не закреплено во внутреннем законодательстве, оно не признается в международном праве в качестве независимого права ребенка, которое, как мы полагаем, имеет свое собственное место в контексте развития права, богатую практику применения, поэтому есть достаточные основания, позволяющие констатировать, что оно уже относится к «зрелому» праву и только законодательное закрепление может способствовать его развитию.

Мы считаем, что самостоятельное закрепление права ребенка на свободное передвижение в законодательной сфере может способствовать четкому определению прав ребенка на свободное передвижение на практике и особенно во время судебных процессов, эффективному разрешению судебных споров, публично-правовому восприятию свободы от прав законных представителей и родителей, а также эффективному разрешению судебных споров при определении местонахождения ребенка. Мы видим такую потребность также с точки зрения уровня развития современных детей, их подчеркнутой самостоятельности в детском возрасте и «сверхчеловеческих» способностей ребенка, развивающегося в цифровом мире.

Нами предложено законодательно закрепить право ребенка на свободное передвижение в качестве независимого вида права, также рассматривается понятие «право ребенка на свободное передвижение» и его определение.

**Բանալի բառեր** - երեխայի ազատ տեղաշարժվելու իրավունք, մարդու անօտարելի իրավունքներ և ազատություններ, արդի երեխաներ, իրավունքի ինքնուրույն տեսակ:

**Keywords:** the child's right to free movement, inalienable human rights and freedoms, modern children, an independent type of a right.

**Ключевые слова:** права ребенка на свободное передвижение, неотъемлемые права и свободы человека, современные дети, независимый вид права.

**Հ. Զարգարյան** - ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, էլ. հասցե՝ zargaryanhayarpi03@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 21.12.2020 թ., տրվել է գրախոսության 21.12.2020 թ., երաշխավորվել է պրոֆեսոր, իրավագիտական գիտությունների դոկտոր Ա. Հայկյանցի կողմից, ընդունվել է տպագրության 28.12.2020 թ.:

ՔՐԻՍՏԻՆԵ ԳԱԲՈՒԶՅԱՆ  
*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի  
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,*  
*ՀՀ արդարադատության նախարարության  
աշխատակազմի խորհրդական*

KRISTINE GABUZYAN  
*PhD Student at YSU Chair of Civil Law,  
Advisor to the Staff of the RA Ministry of Justice*

КРИСТИНЕ ГАБУЗЯН  
*Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ,  
Советник аппарата Министерства юстиции РА*

## **ՀԱՅՑԱՅԻՆ ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԿԵՏԸ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՃԱՆԱԶՄԱՆ ՀԱՅՑԵՐՈՎ**

### **LIMITATION PERIODS FOR CLAIMS FOR RECOGNITION OF THE RIGHT OF OWNERSHIP**

### **СРОК ИСКОВОЙ ДАВНОСТИ ПО ИСКАМ О ПРИЗНАНИИ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ**

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը (այսուհետ՝ նաև ՔՕ) որպես սեփականության և այլ գույքային իրավունքների պաշտպանության ինքնուրույն միջոց նախատեսում է սեփականության իրավունքի ճանաչումը (273-րդ հոդված), որի էության վերաբերյալ մոտեցումները միանշանակ չեն. ընդ որում, մոտեցումների տարբերությունը հաճախ պայմանավորված է իրավունքի ճանաչման և հատուկ վարույթով քննվող գործերի հարաբերակցության նկատմամբ ունեցած տարբեր տեսակետներով:

Այսպես, օրինակ, Սուխանովն իրավունքի ճանաչումը որպես իրավունքի պաշտպանության ինքնուրույն միջոց կիրառելի է համարում միայն պայմանով, որ պահանջը հասցեագրվում է իրավունքի կոնկրետ խախտողին<sup>1</sup>:

Տ. Վ. Սախնովան ևս, կարևորելով իրավաբանական փաստի կամ անվիճելի իրավունքի հաստատման վերաբերյալ հատուկ վարույթի գործերը և իրավունքի ճանաչման հայցերը տարբերակելու անհրաժեշտությունը, նշում է, որ իրավունքի

<sup>1</sup> См Гражданское право, в 4 т., Том 1, Общая часть, учебник 3-е издание, переработанное и дополненное, под ред. Е.А. Суханова, М., Волтерс Клувер, 2006, <http://lib.maupfib.kg/wp-content/uploads/Grazhdanskoe-pravo.pdf>:

ճանաչման հայցով (օրինակ՝ սեփականության իրավունքի ճանաչման) գործերը քննելիս դատարանը լուծում է իրավունքի մասին վեճ և եզրակացություն անում սուբյեկտիվ իրավունքի առկայության (կամ բացակայության) մասին<sup>2</sup>:

Ըստ էության, նշված հեղինակներն իրավունքի ճանաչումը հանգեցնում են իրավունքի մասին վեճի առկայության դեպքերին և այն դիտում որպես հայցային վարույթում պատասխանողի դեմ օգտագործվող պաշտպանության միջոց:

Գրականության մեջ առկա է նաև հակառակ մոտեցումը, ըստ որի՝ իրավունքի ճանաչումը որպես պաշտպանության միջոց կիրառելի է արդեն իսկ գոյություն ունեցող իրավունքի պարագայում, երբ անհրաժեշտ է միայն այդ փաստի դատական հաստատումը: Նման տեսակետ է արտահայտել Դ. Ն. Լատիպովը՝ մատնանշելով պաշտպանության եղանակ հանդիսացող իրավունքի ճանաչումից եզրութաբանորեն որպես «իրավունքի ճանաչում» մատնանշվող սեփականության իրավունքի ձեռքբերման որոշ եղանակներ տարբերակելու անհրաժեշտությունը<sup>3</sup>:

Այսինքն՝ ըստ հեղինակի իրավունքի ճանաչում պաշտպանության միջոցը վերաբերում է հատուկ վարույթի կարգով քննվող գործերին՝ դրանց շրջանակից, սակայն, բացառելով իրավունքի ճանաչման միջոցով սեփականության իրավունքի ձեռքբերումը:

Ըստ էության, մեր օրենսդիրը հնարավոր է համարում իրավունքի ճանաչման պաշտպանության միջոցի կիրառումն ինչպես հատուկ (քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ ՔԴՕ) 236-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ<sup>4</sup>), այնպես էլ հայցային վարույթում (օրինակ՝ ՔՕ 570.1-ին հոդված, մաս 8):

Ընդ որում՝ հատուկ վարույթի կարգով օրենսդիրը հնարավոր է համարում միայն շարժական գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչումը (բխում է ՔԴՕ 236, 237 հոդվածների բովանդակությունից), ինչը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչումը կարող է իրականացվել միայն հայցային վարույթի կարգով<sup>5</sup>: Նման մո-

<sup>2</sup> Տե՛ս *Сахнова Т.В.*, Курс гражданского процесса, 2-е изд., перераб. и доп., Изд. Статут, М., 2014, 784 с, էջ 623:

<sup>3</sup> Տե՛ս *Латыпов Д.Н.*, Особенности признания права как способа защиты гражданских прав, Журнал российского права, № 9, 2013, էջ 62:

<sup>4</sup> ՔԴՕ 236-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն դատարանը ի թիվս այլնի հատուկ վարույթի կարգով քննում է շարժական գույքը տիրազուրկ ճանաչելու և դրա նկատմամբ դիմողի սեփականության իրավունքը ճանաչելու վերաբերյալ գործերը:

<sup>5</sup> Այնուամենայնիվ, նշենք, որ այս հարցով պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է հարցի վերաբերյալ միատեսակ մոտեցման բացակայության մասին:

Այսպես, Այունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը՝ 2020թ. հուլիսի 30-ի թիվ ՍԴ3/0525/02/20 գործով հատուկ վարույթի կարգով քննել ու ձեռքբերման վաղեմության ուժով ճանաչել է դիմողների սեփականության իրավունքը: Երևան քաղաքի դատարանը 2020 թ. ապրիլի 13-ի թիվ ԵԴ/11357/02/20 գործով ձեռքբերման վաղեմության ուժով հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի մասով կայացրել է դիմումը վերադարձնելու մասին որոշում՝ պատճառաբանելով, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված չէ նման պահանջի քննությունը հատուկ վարույթի կարգով, այլ նման պահանջը ենթակա է քննության հայցային վարույթի կարգով, իսկ տվյալ դեպքում ներկայացվել է ոչ թե հայցադիմում, այլ դիմում: Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը՝ 2020թ. հուլիսի 1-ի թիվ ԱՐԴ/1345/02/20 գործով անշարժ գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու հարցը քննել ու լուծել էր հայցային վարույթի կարգով: Երևան քաղաքի

տեցումը, օրինակ, ձեռքբերման վաղեմության դեպքում, բացատրվում է նրանով, որ անշարժ գույքի պարագայում գրեթե անհնար է մի իրավիճակ, որ սեփականատերն անհայտ լինի՝ հաշվի առնելով սեփականության իրավունքի շարունակականությունն ապահովելուն ուղղված քաղաքականությամբ պայմանավորված մեխանիզմների առկայությունը:

Իսկ ինչ վերաբերում է անշարժ գույքի վերաբերյալ հատուկ վարույթի կարգով քննվող գործերին, ապա այդպիսիք են, օրինակ, ժառանգությունն ընդունելուն, սեփականության իրավունքով գույքի տիրապետմանը վերաբերող գործերը (ՔԴՕ 237-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ, 8-րդ կետեր): Ընդ որում՝ վերջինները վերաբերում են այն դեպքերին, երբ սեփականության իրավունքով տիրապետելու վերաբերյալ փաստաթղթերը նախկինում եղել են, սակայն հետագայում կորել են կամ ոչնչացել<sup>6</sup>:

---

ընդհանուր իրավասության դատարանը 2020 թ. մարտի 5-ի թիվ ԵԴ/7934/02/20 գործով կայացրել էր դիմումի ընդունումը մերժելու մասին որոշում՝ դարձյալ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի հաստատման վերաբերյալ պահանջը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 237-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված փաստերի շրջանակում ներառված չլինելու հիմքով: Սակայն Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը գտել էր, որ դիմումի ընդունումը մերժելու մասին 05.03.2020 թ. որոշումը ենթակա է վերացման այն հիմնավորմամբ, որ դիմողի կողմից ներկայացած պահանջի ձևակերպումից, դրա բովանդակությունից արդեն իսկ ակնհայտ է, որ այն ուղղված է դիմողի՝ գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքով տիրապետման իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստի հաստատմանը, որը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 237-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետի իրավակարգավորման ուժով հանդիսանում է դատարանի կողմից հատուկ վարույթի կարգով քննության ենթակա՝ սեփականության իրավունքով գույքի տիրապետմանը վերաբերող իրավաբանական փաստի հաստատման պահանջ: Մեկ այլ թիվ ԵԴ/21639/02/20 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը 2020 թ. օգոստոսի 3-ի որոշմամբ վերադարձրեց հայցադիմումը՝ արձանագրելով, որ ոչ հայցադիմումի բովանդակությունից և ոչ էլ խնդրամասից պարզ չէ պատասխանողներից յուրաքանչյուրին ուղղված պահանջը (այդպիսին առկա չէ), այն դեպքում, երբ օրենսդիրը հստակ կերպով որպես հայցադիմումի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջ սահմանել է, որ դրանում պետք է պարտադիր նշվի պատասխանողին, իսկ մի քանի պատասխանողների դեմ հայցադիմում ներկայացնելիս՝ նրանցից յուրաքանչյուրին ուղղված նյութաիրավական պահանջը:

<sup>6</sup> Այս հարցի վերաբերյալ իր դիրքորոշումն էր արտահայտել նաև ԴՆԽ-ն: ՀՀ նախկին քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 8-րդ ենթակետի (գործող ՔԴՕ հոդված 237, մաս 2, կետ 8) համաձայն՝ դատարանը փաստերի հաստատման վերաբերյալ քննում է այն գործերը, որոնք վերաբերում են սեփականության իրավունքով գույքի տիրապետմանը:

Այս կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետության Դատարանների Նախագահների Խորհուրդը նշել է, որ սեփականության իրավունքով (գույքի, շենքերի, շինությունների և այլն) տիրապետման փաստը հաստատվում է, եթե սեփականության իրավունքով տիրապետելու վերաբերյալ փաստաթղթեր նախկինում եղել են, սակայն հետագայում դրանք կորել են կամ ոչնչացել և հնարավոր չէ դրանք վերականգնել, հակառակ դեպքում նման վեճերը ենթակա են լուծման վարույթի կարգով: Տե՛ս «Իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի հաստատման գործերով դատական պրակտիկայի մասին» 2000 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ 39 որոշման 6-րդ կետ, <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=26173>,

Նման կարծիք է արտահայտվել նաև իրավաբանական գրականության մեջ: Այսպես՝ Ս. Վ. Սախնովան նշում է, որ սեփականության իրավունքով շինության տիրապետման փաստի դատական կարգով արձանագրման անհրաժեշտությունը առաջանում է պետական գրանցման համար անհրաժեշտ իրավահաստատող փաստաթղթերի կորստով և դրանք արտադատական կարգով վերականգնելու անհնարինությունը: Տե՛ս Сахнова Т.В., Курс гражданского процесса, 2-е изд., перераб. и доп., Изд. Статут, М., 2014, 784 с, էջ 623:



Այսպիսով, հատուկ վարույթի կարգով քննվում են իրավունքի ճանաչման սահմանափակ դեպքեր, իսկ իրավունքի ճանաչման մյուս վարույթներն իրականացվում են հայցային վարույթի կարգով:

Իրավունքի ճանաչման պաշտպանության միջոցին դիմելու անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ տարբեր իրավիճակներում: Սեփականության իրավունքի ճանաչման միջոցով են իրագործվում տիրապետման վաղեմության ուժով անշարժ գույքը տիրապետողի սեփականության իրավունքի ձեռքբերումը (Քաղ. օր. 187-րդ հոդվ.), նման հայցեր հաճախ հարուցվում են գույքը վերգրված իրերի ցուցակից հանելու կապակցությամբ, երբ վերգրված իրերի ցուցակ են մտցվում սեփականության իրավունքով այլ անձանց պատկանող գույք, կամ նման հայց ներկայացնելու անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ թռռան մոտ, որը ծնվել, մեծացել և ծնողների հետ ապրել ու ապրում է պապին սեփականության իրավունքով պատկանող տանը, և ծնողների մահվանից հետո պարզում, որ նրանք ժառանգություն չեն ընդունել, և տան սեփականատեր դեռևս հանդիսանում է իր հանգուցյալ պապը: Նման պարագայում սեփականության իրավունքը ձևակերպել հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ դատարանը ճանաչի այդ տան նկատմամբ թողի սեփականության իրավունքը<sup>7</sup>:

Պետք է նկատի ունենալ, որ իրավունքի ճանաչման հայցը բխում է ոչ թե երրորդ անձանց և սեփականատիրոջ միջև գույքի կապակցությամբ առկա պարտավորական հարաբերությունից, այլ գույքի փաստացի տիրապետության փաստից կամ սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող գույքի նկատմամբ երրորդ անձանց պահանջները բացառելու անհրաժեշտությունից, երբ գույքի իրական (փաստացի) սեփականատերը ձգտում է դատական կարգով՝ սեփականատիրոջ իրավունքը վավերացնելու միջոցով վերացնել սեփականության իրավունքի իրականացման խոչընդոտները, բացառել այդ գույքի նկատմամբ այլ անձանց պահանջները և ապահովել իր իրավագործությունների լիարժեք իրականացումը<sup>8</sup>:

Ուստի այս տեսանկյունից ճիշտ չենք համարում իրավունքի ճանաչման՝ որպես պաշտպանության միջոցի կիրառության հարցում դատարանների մոտեցումը իրավունքների պետական գրանցմանն առնչվող վեճերով:

Այսպես՝ անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների ծագմանը, փոփոխմանը, փոխանցմանն ուղղված գործարքներից ծագող իրավունքները գործարքների նոտարական վավերացման օրվանից սկսած՝ 30 աշխատանքային օրվա ընթացքում պետական գրանցման չներկայացնելու հետևանքով առոչինչ գործարքների («Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդված) կապակցությամբ դատական պրակտիկայում ներկայացվում էին անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ճանաչելու դիմում, որոնք դատարանները, բացթողումը հարգելի համարելով, բավարարում էին՝ ղեկավարվելով ՀՀ քաղ. օր-ի 14-րդ հոդվածով և 172-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, կամ

<sup>7</sup> Տե՛ս *Քարտեղյան Ս. Կ.*, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս, 4-րդ հրատ., դասագիրք, «Տիգրան Մեծ» հրատ., Երևան, 2014, էջ 395:

<sup>8</sup> Տե՛ս *Քարտեղյան Ս. Կ.*, նույն տեղը, էջ 394:

բավարարում էին ներկայացված հայցերը՝ ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելով որպես դատավարական ժամկետ, կամ որպես հայցային վաղեմության ժամկետ<sup>9</sup> (մինչև 16.07.20 թ. ՀՕ-387-Ն օրենքով կատարված փոփոխությունը չկար ժամկետի բացթողումը հարգելի ճանաչելու հնարավորություն), կամ դիմումը բավարարում էին որպես սեփականության իրավունքով գույքի տիրապետմանը վերաբերող իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստ<sup>10</sup> (ՀՕ-387-Ն օրենքով կատարված փոփոխությունը բացառում է միայն ժամկետի բնույթի հետ կապված սխալ որակումները, սակայն մնացած հարցերում տարատեսակ մոտեցումների դիսկը չի վերանում):

Կարծում ենք, այս պարագայում իրավունքի ճանաչումը որպես պաշտպանության եղանակ կիրառելի չէ. գրանցման պարտականությունը չկատարելու հետ օրենսդիրը կապում է այնպիսի հետևանք, ինչպիսին գործարքի առաջնությունն է, որի արդյունքում նախկինում կատարված գործողությունները կորցնում են իրենց իրավական նշանակությունը, վերանում է իրավական հիմքը, որը կարող էր ակնկալիքներ և վերջիվերջո իրավունքներ առաջացնել, այսինքն՝ վերանում են իրավունքի ճանաչում հայցելու նախադրյալները<sup>11</sup>:

Այսպես, օրինակների թվարկումը ցույց է տալիս, որ հնարավոր են թե՛ այնպիսի իրավիճակներ, երբ առկա է կոնկրետ պատասխանող, որի դեմ պետք է հայց ներկայացնել («Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 45-րդ հոդված), և թե՛ այնպիսիք, որ պատասխանող առհասարակ առկա չէ (ինչպես օրինակ վկայակոչված թոռան օրինակում) կամ էլ անհայտ է հայցվորին

<sup>9</sup> ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր 2006 թ. սեպտեմբերի 28-ի 3-1862 (Ա) որոշմամբ անդադարեցրել է նյութական իրավունքի նորմերով սահմանված ժամկետների բացթողումը վերականգնելով կարգավորող նորմերի կիրառմանը, որում մասնավորապես նշված է. «... Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում սույն վեճի շրջանակում արձանագրել, որ նյութական իրավունքի նորմերով սահմանված ժամկետների բացթողումը կարող է վերականգնվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Տվյալ դեպքում «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածով գործարքներից ծագող իրավունքների պետական գրանցման համար սահմանված 30-օրյա ժամկետի վերականգնման դեպք որևէ օրենքով նախատեսված չէ»: <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=37317>:

Տես նաև Վճռաբեկ դատարանի 2007 թ. մարտի 2-ի 3-370(Ա) որոշումը, <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=49124>:

<sup>10</sup> Տես Հայաստանի Հանրապետության դատարանների նախագահների խորհրդի 2007 թվականի փետրվարի 28-ի «Դատական պրակտիկայի ամփոփում անցկացնելու մասին» թիվ 01Լ որոշման հիման վրա ՀՀ առաջին ատյանի և ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարաններում 2006 թվականին ավարտված քաղաքացիական գործերով դատական պրակտիկայի ամփոփման արդյունքների վերաբերյալ, էջեր 10, 11-13, 22-23, <http://court.am/storage/uploads/files/statistic/PEaviGJEUtG6L5H8648QPWgdIgrVpcY4FeW3a9.pdf>

<sup>11</sup> Այս կապակցությամբ փոքր-ինչ այլ համատեքստում ՌԴ Գերագույն դատարանն ու Բարձրագույն արբիտրաժային դատարանը նշել են, որ գործարքի կողմը չունի իրավունքի ճանաչման հայցի բավարարում ստանալու իրավունք այն դեպքերում, երբ գործարքի կողմը խուսափել է պետական գրանցումից, քանի որ գործարքը օրենքով նախատեսված դեպքերում մինչև գրանցումը չի համարվում կնքված կամ վավեր: Տես Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации и Пленума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 29 апреля 2010 г. N 10/22 г. Москва “О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при разрешении споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав”, Российская газета - Федеральный выпуск № 109(5188), 21 мая 2010 г., կետ 63, <https://rg.ru/2010/05/21/prava-dok.html>:

և անհնար է պարզել (օրինակ՝ այնպիսի անշարժ գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջ ներկայացվելու դեպքում, որի վերաբերյալ չկա իրավունքի պետական գրանցման մասին նշում):

Բացի դրանից՝ վերոգրյալը վկայում է նաև այն մասին, որ հնարավոր է իրավունքի ճանաչման պահանջ ներկայացնել ինչպես արդեն իսկ գոյություն ունեցող իրավունքների պարագայում, այնպես էլ՝ դեռևս գոյություն չունեցող<sup>12</sup>:

Միևնույն ժամանակ, բերված օրինակների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ սեփականության իրավունքի ճանաչման հայցերով պահանջն ուղղված է տնօրինման իրավազորության խոչընդոտների վերացմանը, երբ այն խախտվել է (օրինակ՝ արգելանքից հանելու պահանջի դեպքում), կամ էլ հնարավոր խոչընդոտների կանխմանը (օրինակ՝ փաստաթղթերը կորցրած լինելու դեպքում) և կամ սեփականության իրավունք ձեռք բերելու օրինական ակնկալիքը պաշտպանելուն (ընդ որում՝ այն դեպքում, երբ դեռ չկա ծագած սեփականության իրավունք, սակայն, անձը տիրապետում և օգտագործում է գույքը, կարծում ենք, ավելի շուտ խոսքը դարձյալ տնօրինման իրավազորության մասին է): Այսինքն՝ պահանջն ուղղված է ոչ թե փաստացի, այլ իրավաբանական բնույթի խոչընդոտների վերացմանը:

Այսպիսով, հաշվի առնելով այս հայցերով ներկայացվող պահանջների բազմազանությունը, հարկ է պարզել՝ ինչպիսի առանձնահատկություններ ունի հայցային վաղեմությունը նշված պահանջները քննելիս<sup>13</sup>:

Նախ նշենք, որ նշված պահանջների նկատմամբ հայցային վաղեմության կիրառության հարցում մոտեցումները միանշանակ չեն: Որոշ գիտնականներ (Դ. Ի. Բելիլովսկիյ, Բ. Վ. Պոպով) կողմ են նման հայցերի նկատմամբ ընդհանուր ժամկետի սահմաններում հայցային վաղեմություն կիրառելուն, իսկ ուրիշները (Վ. Մ. Գորդոն, Մ. Ա. Գուրվիչ, Ե. Ա. Կրաշենինսկոյ, Ա. Պ. Սերգեն) գտնում են, որ այդ

<sup>12</sup> Օրինակ՝ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունք ձեռք բերելու դեպքում, Քաղաքացիական օրենսգրքի 570.1-ին հոդվածի 8-րդ մասով նախատեսված դեպքում, հնարավոր է նաև «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 45-րդ հոդվածի պարագայում, եթե գույքն արգելանքից հանելու պահանջ է ներկայացրել ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունք ձեռք բերելու ակնկալիք ունեցող անձը:

Կարծում ենք, որ դեռևս չծագած իրավունքների պարագայում իրավունքների պաշտպանության իրային իրավական եղանակներից օգտվելու հնարավորության ընձեռումը պայմանավորված է նրանով, որ որոշ դեպքերում (մասնավորապես այդպես է վկայակոչված հոդվածների պարագայում) անձի մոտ առկա է սեփականությանը համահավասար պաշտպանության ենթակա լեգիտիմ ակնկալիք: Տե՛ս, օրինակ, Ceni v. Italy, no. 25376/06, 4 February 2014, § 43, նախնական պայմանագրի ուժով ծագող լեգիտիմ ակնկալիքի մասին, Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights Protection of property, Updated on 30 April 2020, կետ 18, [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_1\\_Protocol\\_1\\_ENG.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG.pdf):

<sup>13</sup> Ինչ վերաբերում է ՀՀ դատական պրակտիկային այս հարցի առնչությամբ, ապա Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներում բազմիցս նշել է, որ հայցային վաղեմության ժամկետի գործողությունը չի տարածվում սեփականության իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված նեգատոր հայցերի վրա միայն: Տե՛ս ի թիվս այլնի Ռազմիկ, Սիրանուշ, Կարեն, Տիգրան Մանուշարյաններն և Կարինե Հարությունյանն ընդդեմ ՀՀ ֆինանսների նախարարության, Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ԵԿԴ/0502/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 18.07.2014 թվականի որոշումը, <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=93536>:

հայցերը իրենց հատուկ բնույթի ուժով ազատ են նրա գործողությունից<sup>14</sup>:

Ճանաչման հայցերի նկատմամբ հայցային վաղեմության կիրառելի չլինելու հիմքում որպես հիմնավորում դրվում է իրավունքի խախտման և վիճարկման սահմանազատումը. ճանաչման հայցերը պաշտպանում են ոչ թե խախտված իրավունքը, այլ միայն վիճարկվողը, դրանցում բացակայում է պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը, որն էլ հենց մարվում է հայցային վաղեմության անցնելով, դրանք տևական իրավախախտումների կապակցությամբ պաշտպանության միջոց են, հետևաբար նրանց վրա չի տարածվում հայցային վաղեմությունը<sup>15</sup>: Նույն հիմնավորումն է ներկայացնում նաև Ս. Սարբաշը և հավելում, վկայակոչելով Մ. Պ. Ռինգին, որ վիճարկվող իրավունքի պաշտպանության համար ժամկետ օրենքով սահմանված չէ<sup>16</sup>: Անգամ մինչեղափոխական Ռուսաստանի ցիվիլիստները գտնում էին, որ այդպիսի հայցերը «ընդհանրապես ենթակա չեն հայցային վաղեմության գործողությանը», քանի որ «այդ հայցերի նշանակությունը գոյություն ունեցող կասկածելի և վիճելի հարաբերությունները ցանկացած ժամանակ հենց դատական ճանաչման ենթարկելու հնարավորությունն ընձեռելն է, որքանով դա արդարացվում է իրավաբանական շահի առկայությամբ»<sup>17</sup>:

Սակայն, որոշ հեղինակներ, ինչպես, օրինակ, Դ. Ի. Բելիլովսկին, ճանաչման հայցերը դիտելով նաև որպես խախտված իրավունքի պաշտպանության միջոց, սկզբունքորեն թույլատրելի են համարում դրանց նկատմամբ հայցային վաղեմության ժամկետների կիրառումը<sup>18</sup>:

Ակնհայտ է, որ հատուկ վարույթով քննվող գործերի պարագայում չի կարող հայցային վաղեմության կիրառության հարց ծագել՝ նկատի ունենալով, որ այն, պայմանավորված վերջինիս էությամբ ու կարգավորումների բնույթով, կարող է կիրառվել միայն հակադիր նյութաիրավական շահերով օժտված վիճող կողմի պահանջով (ՔՕ 335-րդ հոդված):

Հայցային վաղեմությունն այն ժամանակահատվածն է, որի ընթացքում անձը կարող է պաշտպանել իր խախտված իրավունքը (ՔՕ 331-րդ հոդված), իսկ այն

<sup>14</sup> Տե՛ս *Белиловский Д.И.*, Иски о признании и исковая давность по ним, Правоведение, 1970, էջեր 130-133, *Попов Б.В.*, Исковая давность, М., 1926, էջեր 4-6, *Гордон В.М.*, Иски о признании, Ярославль, 1906, էջ 324, *Гурвич М.А.*, Пресекательные сроки в советском гражданском праве, М., ВЮЗИ, 1961, էջեր 62, 63, 70-72, *Крашенинников Е.А.*, Понятие и предмет исковой давности, Ярославль, ЯрГУ, 1997, էջեր 60-71, Гражданское право, под ред. *А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого*, М., Проспект, 2002, 6-е изд., Т. 1, էջ 569՝ հղումն ըստ *Люшня А.В.*, Иск о признании права собственности и исковая давность, Журнал Российского права, 2005, No 11, էջ 62:

<sup>15</sup> Տե՛ս *Люшня А.В.*, Иск о признании права собственности и исковая давность, Журнал Российского права, 2005, No 11, էջեր 62, 65:

<sup>16</sup> Տե՛ս Комментарий к ГК РСФСР, под ред. *Е.А. Флейшиш, О.С. Иоффе*, М., 1970, с. 127 (автор комментария *М. П. Ринг*)՝ հղումն ըստ *Сарбаш С.*, Вопросы Законодательства, Вопросы исковой давности, Хозяйство и право, 2000, № 4, էջ 22:

<sup>17</sup> Տե՛ս *Сарбаш С.*, Вопросы Законодательства, Вопросы исковой давности, Хозяйство и право, 2000, № 4, էջ 22, 23:

<sup>18</sup> Տե՛ս *Белиловский Д.И.*, Иски о признании в советском гражданском процессе, автореферат, М., 1971, 15 с., էջ 11, <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1219152>:

կիրառելու միջնորդություն ներկայացնելու իրավասությունը վերապահվում է այն անձին, ով ժամանակի տևական հոսքի արդյունքում իրավունք ունի ապավինելու իրերի ստեղծված դրության անփոփոխելիությանը<sup>19</sup>:

Այս տեսանկյունից հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև ճանաչման պահանջների քննության ժամանակ հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդությամբ հանդես գալու իրավասություն ունեցող սուբյեկտի հարցը:

Ըստ էության, սեփականության իրավունքի ճանաչման որոշ դեպքերում (օրինակ՝ հատուկ վարույթում) իրերի ստեղծված դրությունը պահպանելու հարցում շահագրգռված սուբյեկտը համապատասխան պահանջ ներկայացրած անձն է, իսկ իրավունքը խախտված սուբյեկտը՝ պատասխանողը: Այդ իսկ պատճառով իրավունքի ճանաչման հայցերում հայցային վաղեմություն կիրառելու պահանջ ներկայացնելու իրավասությունը պետք է վերապահել նաև հայցվորին (հատուկ վարույթի դեպքում՝ իրավունքի մասին վեճ ծագելու հիմքով դիմումը առանց քննության թողնվելու և հայցադիմում ներկայացնելու պարագայում միայն): Այսպես, օրինակ, ձեռքբերման վաղեմության ուժով գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք բերելու գործերի քննության ժամանակ հայցվորը պետք է հնարավորություն ունենա վկայակոչել հայցային վաղեմության ժամկետը լրացած լինելն անգամ իր դեմ հակընդդեմ հայց ներկայացված չլինելու պարագայում՝ նկատի ունենալով, որ պատասխանողի մոտ բացակայում է ստեղծված փաստացի դրություն ու հետևաբար դրան ապավինելու ակնկալիք<sup>20</sup>:

Այսինքն՝ սեփականության իրավունքի ճանաչման հայցերից բխող վարույթում վաղեմություն կիրառելու միջնորդությամբ հանդես գալու իրավասություն կարող է ունենալ թե՛ հայցվորը և թե՛ պատասխանողը՝ կախված նրանից, թե որ կողմն է անտարբերություն ցուցաբերել իր խախտված իրավունքների պաշտպանության հարցում և որը ձևավորված փաստացի դրության պահպանման ակնկալիք ունի:

Այստեղ, սակայն, հայցային վաղեմության կիրառելիության հարցը լուծելիս կարևորվում է ևս մեկ հանգամանք, այն է՝ որ դեպքում հայցային վաղեմություն

<sup>19</sup> Քիչ թե շատ երկարատև ժամանակահատվածի ընթացքում գոյություն ունեցող ամեն ինչ ձեռք է բերում որոշակի հարգանք և նույնիսկ ճանաչված լինելու իրավունք. թեև փաստն իր էությանը իրավունք չէ, բայց երկարատև գոյություն ունեցող փաստը կարող է իրավունքի փոխարինող ծառայել, քանի որ փաստի վաղեմությունը նրա նկատմամբ վստահություն է ներշնչում, երաշխիք է տալիս այն ոլորտին նրա պատկանելիության մասին, որի համար փաստը նշանակություն ունի: Տե՛ս *Meÿer Д.И.*, Русское гражданское право. (в 2-х ч. Часть 1), 1902, по исправленному и дополненному 8-му изд., (в серии «Классика российской цивилистики»), Изд. Статут, М., 1997, 290 с., էջ 282:

<sup>20</sup> Բացի դրանից հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդություն ներկայացնելու իրավասության տրամադրումը կարևորվում է նաև արդարադատության արդյունավետության տեսանկյունից՝ նկատի ունենալով պատասխանողի կողմից հետագայում հնարավոր ներկայացվելիք պահանջով (օրինակ՝ վտարման) հայցային վաղեմության ժամկետն արդեն լրացած լինելու հավանականությունը: Հակառակ պարագայում, կարող է ստացվել իրավիճակ, որ հայցվորը, որը պատասխանողի կողմից, օրինակ, վտարելու պահանջ ներկայացվելու դեպքում դրա նկատմամբ հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդություն ներկայացնելու պարագայում կարող էր հասնել պաշտպանության, այժմ զրկվի նման հնարավորությունից, և հայցն էլ արդյունքում մերժվի: Ուստի, կարծում ենք, որ նման դեպքերում հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդություն ներկայացնելու իրավասությունը հայցվորին վերապահելը լրացուցիչ երաշխիք է նաև նրա իրավունքների ու օրինական շահերի արդյունավետ պաշտպանությունն իրականացնելու տեսանյունից:

կիրառելու միջնորդություն ներկայացրած անձը կարող է փաստացի դրությունը պահպանելու ակնկալիք ունենալ: Այսպես, օրինակ, գույքն արգելանքից հանելու գործերի պարագայում հայցվորը, որին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքի վրա այլ անձանց պարտավորություններով արգելանք է դրվել, դիմում է իր խախտված իրավունքների պաշտպանության համար, ուստի առաջին հայացքից թվում է, թե լիովին ընդունելի է մյուս կողմի՝ հայցային վաղեմության ժամկետի լրացած լինելու մասին վկայակոչելու իրավասությունը: Սակայն, տվյալ իրավիճակում ոչ մի ակնկալիք չի կարող ձևավորվել պատասխանողի մոտ՝ նկատի ունենալով, որ գույքը շարունակում է մնալ սեփականատիրոջ տիրապետության ներքո, վերջինս շարունակում է այն օգտագործել, իսկ արգելանքի կիրառումը չի կարող այլ իրավական հետևանք ունենալ (մինչև բռնագանձում տարածելը), քան տնօրինման իրավազորությանը խոչընդոտելը: Ուստի նման դեպքերում նպատակահարմար է բացառել հայցային վաղեմության ժամկետի կիրառումը: Մինչդեռ, օրինակ, ՔՕ 570.1-ին հոդվածի 8-րդ մասով նախատեսված դեպքում հայցային վաղեմության ժամկետը լիովին կիրառելի ենք համարում՝ նկատի ունենալով, որ հայցվորի կողմից տևական ժամանակ պահանջ չներկայացնելը ողջամտորեն կարող է պահանջից հրաժարվելու տպավորություն ստեղծել պատասխանողի մոտ (ընդ որում, այստեղ ակնհայտ է, որ իրավունքի ճանաչման պահանջը հանգելու է վերջնարդյունքում պատասխանողին որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտավորեցնելուն):

Այսպիսով, կարծում ենք, այն դեպքում, երբ ներկայացված պահանջի, առարկության նպատակը հակադիր նյութաիրավական շահով օժտված անձին որոշակի գործողություններ կատարելուն կամ դրանցից ձեռնպահ մնալուն հարկադրելն է, և անձը ցուցաբերել է անտարբերություն (ձեռնամուխ է եղել իր իրավունքների իրականացմանը այնքան տևական ժամանակ անց, որ մյուս կողմի մոտ օրինական շահ է ձևավորվել՝ ապավինելու ստեղծված դրությանը), մյուս կողմը պետք է իրավունք ունենա վկայակոչել վաղեմության ժամկետն անցած լինելը<sup>21</sup>:

Այսպիսով, սեփականության իրավունքի ճանաչման հայցերը քննելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ հետևյալը՝ 1. որ կողմն է իրավասություն ձեռք բերել ապավինելու ստեղծված դրությանը (վերջինս էլ ունի հայցային վաղեմություն կիրառելու համար միջնորդելու իրավունք), 2. արդյոք հայցային վաղեմություն կիրառելու միջնորդություն ներկայացրած անձի մոտ կարող էր ձևավորվել ակնկալիք առ

<sup>21</sup> Այս տեսանկյունից առավել ընդունելի ենք համարում ճանաչման հայցերի բնույթի վերաբերյալ գերմանական մոտեցումը: Գերմանական իրավունքում վերջին տարիների գերակշռող մոտեցումը ժխտում է նման հայցերի նյութաիրավական բնույթը՝ դիտելով այն որպես դատավարական ինստիտուտ, և քանի որ նման հայցի հիմքում ճանաչման նյութաիրավական պահանջ չկա, ուստի սկզբունքորեն անհնար է վաղեմության ժամկետի լրանալը: Սակայն դատավորը յուրաքանչյուր անգամ հաստատման հայց քննելիս պետք է որոշի հաստատման հարցում իրավաբանական (իրավական) շահի առկայությունը, և եթե հայցվորը խնդրում է հաստատել իրավաբարբերության առկայությունը, որից բխող կատարման հայցն արդեն վաղեմության է ենթարկվել, ապա ընդհանուր կանոնի համաձայն դատարանը մերժում է հայցը իրավաբանական շահի բացակայության պատճառով: Տե՛ս *Солдатенко С.В.*, Применение исковой давности к искам о признании: опыт России и Германии, Сравнительное правоведение, Международное публичное и частное право, N 6(93), 2016, էջեր 44, 45:

այն, որ ստեղծված փաստացի դրությունը հանգեցնելու է իրավունքի ծագման, և 3. արդյոք իրավունքի ճանաչման պահանջը կամ առարկությունը միտված չէ հետագայում որոշակի գործողություններ կատարելուն ուղղված նյութաիրավական պահանջ (պարտավորեցման հայց) ներկայացնելուն:

Ընդհանուր առմամբ կիսելով այն մոտեցումը, որ սեփականության իրավունքի ճանաչման հայցերի դեպքում ևս կարող է հայցային վաղեմության կիրառության հարց առաջ գալ, այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ հայցային վաղեմության կիրառելի լինելու հարցը լուծելիս պետք է որպես չափանիշ դիտենք ոչ միայն իրավունքի խախտված կամ վիճարկվող լինելու փաստը, այլև այն, թե ինչպիսի ակնկալիք կարող է ձևավորվել արդյունքում, քանի որ անգամ եթե առկա է իրավունքի խախտման փաստ, հայցային վաղեմության կիրառության հարց չի կարող առաջ գալ, եթե անձի մոտ չի ձևավորվել փաստացի դրությանն ապավինելու օրինական ակնկալիք: Եվ քանի որ միայն տիրապետման իրավագործության նկատմամբ անտարբերությունն է, որ կարող է սեփականության իրավունքից հրաժարվելու վկայություն լինել և հիմք՝ մյուս կողմի մոտ իր փաստացի տիրապետման կապակցությամբ ակնկալիքի ձևավորման համար<sup>22</sup>, այդ իսկ պատճառով բոլոր այն դեպքերում, երբ սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջն ուղղված է ոչ թե փաստացի, այլ իրավաբանական բնույթի խոչընդոտների վերացմանը, այն է՝ տնօրինման իրավագործությանն առնչվող խախտումը վերացնելուն, հայցային վաղեմության ժամկետի կիրառությունը պետք է բացառվի: Ուստի, հաշվի առնելով վերոնշյալը, առաջարկում ենք քաղաքացիական օրենսգրքի 344-րդ հոդվածում հավելել, որ հայցային վաղեմությունը չի տարածվում նաև սեփականության իրավունքի ճանաչմանն ուղղված պահանջների վրա, եթե դրանք ուղղված են միայն տնօրինման իրավագործությանն առնչվող խախտումները վերացնելուն:

**Annotation.** The current article discusses the specifics of the application of limitation periods to claims for recognition of the right of ownership. The article reveals the essence of this claim, highlights the differences between claims for recognition of the right of ownership provided for by law, and emphasizes the need for a clear differentiation of these claims from the point of view of the correct application of limitation periods. The author proposes to consider the formed expectation as a criterion from the point of view of the applicability of limitation periods, thus excluding the application of limitation period to the claims for recognition of the right of ownership in cases where the factual situation cannot give rise to a legitimate expectation of the other party.

**Аннотация.** В данной статье рассматривается специфика применения института срока давности к искам о признании права собственности. В статье раскрывается сущность указанного иска, выделяются различия между исками о признании прав собственности, предусмотренных законодательством, и подчеркивается необходимость четкого разграничения указанных исков с

<sup>22</sup> Այս առնչությամբ հետաքրքրական է ՄԻԵԴ-ի՝ գործերից մեկով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը: *Stu The European Court of Human Rights, Grand Chamber, Case of J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. The United Kingdom* (Application no. 44302/02), Judgement, Strasbourg, 30 August 2007, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["\(Pye\)"\],"itemid":\["001-82172"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{):

точки зрения правильного применения сроков исковой давности. С точки зрения применимости срока исковой давности автор предлагает в качестве критерия рассматривать сформированное ожидание, таким образом исключая применение срока давности к требованиям признания права собственности в тех случаях, когда сложившаяся фактическая ситуация не может быть основанием возникновения законного ожидания другой стороны.

**Բանալի բառեր** – սեփականության իրավունքի ճանաչում, հայցային վաղեմության ժամկետ, փաստացի դրություն, ակնկալիք:

**Keywords:** *recognition of the right of ownership, limitation period, factual situation, expectation.*

**Ключевые слова:** *признание права собственности, срок исковой давности, фактическая ситуация, ожидание.*

**Ք. Գաբուզյան** - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի խորհրդական, էլ. հասցե՝ gabuzyankristine@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 30.11.2020 թ., տրվել է գրախոսության 30.11.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավ. գիտ. դոկտոր Վ. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 28.12.2020 թ.:



**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEEDINGS  
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

ՍԵՐԳԵՅ ՄԵՂՐՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատարարության ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող*

ՏԱԹԵՎԻԿ ՍԱՐՈՒԽԱՆՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատարարության ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի իրավաբանական վարչության գլխավոր իրավաբան*

SERGEY MEGHRYAN

*Associate Professor at the Chair of Civil Procedure, Yerevan State University, Faculty of Law, Candidate of Legal Sciences. Chief Compulsory Enforcement Officer of the Republic of Armenia*

TATEVIK SARUKHANYAN

*Chief Counsel of the Legal Department of the Prime Minister’s Office, PhD Student at the Chair of Civil Procedure, Yerevan State University, Faculty of Law*

СЕРГЕЙ МЕГРЯН

*Доцент кафедры гражданского процесса юридического факультета ЕГУ, кандидат юридических наук, Главный принудительный исполнитель РА*

TATEVIK SARUKHANYAN

*Главный юрист юридического департамента аппарата Премьер-министра, аспирант кафедры гражданского процесса юридического факультета ЕГУ*

**ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ**

**PROCEDURAL ASPECTS OF MEDIATION**

**ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ МЕДИАЦИИ**

**Հաշտարարության հասկացությունն ու առանձնահատկությունները:** Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվում է տեսակետ, համաձայն որի՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների ապահովման մեխանիզմի արդյունավետության բարձրացումը չի կարող տեղի ունենալ բացառապես իրավական կարգավորման իմպերատիվ մեթոդների կիրառմամբ, այդ իսկ պատճառով

վերջին շրջանում զգալիորեն աճում է «ինքնակարգավորման» մեխանիզմների նշանակությունը: Քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը բարձրացնելու համար անհրաժեշտ է ապահովել վեճի կարգավորման ձևի համապատասխանությունն այդ վեճի բնույթին («Fitting the forum to the fuss»)<sup>2</sup>: Այս առումով զարգացած իրավական համակարգ ունեցող մի շարք երկրներում ակտիվորեն կիրառվում է հաշտարարությունը՝ որպես վեճերի լուծման այլընտրանքային ընթացակարգ:

Հաշտարարության (մեդիացիայի) ինստիտուտը ժամանակակից ընկալմամբ ի հայտ է եկել XX դարի սկզբին ԱՄՆ-ում, այնուհետև կարճ ժամանակում լայն կիրառություն ստացել Մեծ Բրիտանիայում, Ավստրալիայում և զարգացած ու կայուն իրավական համակարգ ունեցող մի շարք երկրներում<sup>3</sup>:

Հայաստանում հաշտարարության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորված են «Հաշտարարության մասին» օրենքով (այսուհետ՝ Օրենք), որը կարգավորում է հաշտարարության կազմակերպման և գործունեության հետ կապված հարաբերությունները՝ սահմանելով հաշտարարության իրականացման սկզբունքները, հաշտարարի վարքագծի կանոնները, իրավունքները և պարտականությունները, հաշտարարի որակավորման և որակավորումը դադարեցնելու հիմքերը, հաշտարարության իրականացումը կանոնակարգող և այլ դրույթներ: Միաժամանակ, դատարանի կողմից նշանակված հաշտարարության առանձնահատկությունները սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով (այսուհետ՝ ՔԴՕ): Այլ օրենքներով կարող են կարգավորվել ոլորտային հաշտարարության առանձնահատկություններ: Օրենքը չի կիրառվում ֆինանսական համակարգի հաշտարարի կողմից իրականացվող հաշտարարության նկատմամբ:

Հաշտարարությունը բանակցային գործընթաց է, որտեղ հաշտարարը (միջնորդը) կազմակերպում և ղեկավարում է բանակցություններն այնպես, որ կողմերը կայացնեն առավել շահութաբեր, իրատեսական և փոխադարձ պահանջները բավարարող համաձայնություն, որի կատարման արդյունքում կողմերի միջև առկա տարաձայնությունը կկարգավորվի<sup>4</sup>: Ընդ որում՝ հաշտարարն օժտված չէ կողմերին լուծում պարտադրելու իրավասությամբ և հաշտարարի խնդիրը միայն կողմերի բանակցություններին օժանդակելը և երկխոսությունը խթանելն է:

Օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հաշտարարությունը գործընթաց է, որն ուղղված է կողմերի համաձայնությամբ իրենց միջև առկա վեճն անկողմնակալ երրորդ անձի՝ հաշտարարի օգնությամբ հաշտությամբ լուծելուն:

<sup>1</sup> Տե՛ս *Семеняко М.Е.*, Участие адвоката в альтернативном разрешении споров и примирительных процедурах. Дис...канд. юрид. наук. Москва, 2010, էջ 8-9:

<sup>2</sup> Տե՛ս *Калашникова С.И.*, Медиация в сфере гражданской юрисдикции. Дис... канд. юрид. наук. Уральская государственная юридическая академия, Екатеринбург, 2010, էջ 139:

<sup>3</sup> Տե՛ս *Аллахвердова О.В., Иванова Е.Н.*, История развития медиации // Вестник СПбГУ, Серия 6, Политология. Международные отношения, №2-2 2007, էջ 73-74:

<sup>4</sup> Տե՛ս *Сухова Н.В.*, Принципы процесса медиации // Вестник Тюменского государственного университета, Социально-экономические и правовые исследования, №3, 2013, էջ 155:

Հաշտարարը անկախ, անկողմնակալ, գործի ելքով շահագրգռվածություն չունեցող ֆիզիկական անձ է, որն իրականացնում է հաշտարարություն՝ կողմերի միջև առկա վեճը հաշտությամբ լուծելու նպատակով: Հաշտարարն իրավունք ունի իր գործունեությունն իրականացնելու ինչպես անհատապես, այնպես էլ մշտապես գործող հաշտարարական հաստատությունում (տես Օրենքի 3-րդ հոդվածը):

Օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հաշտարարություն կարող է իրականացվել քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ իրավահարաբերություններից բխող վեճերով:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ յուրաքանչյուր գործով հաշտարարության կիրառելիության հնարավորությունը դատարանի գնահատման առարկա է: Մասնավորապես, հաշտարարության ընթացակարգի կիրառությունը հնարավոր է, երբ տարաձայնությունը զուսպ է (վեճը չի գտնվում էսկալացիայի բարձր աստիճանի վրա և առկա է էմոցիաները հաղթահարելու, կողմերի միջև հաղորդակցություն հաստատելու հնարավորություն), կողմերը նպատակադրված են հասնելու համաձայնության, վեճի մասնակիցները գտնվել են երկարատև հարաբերությունների մեջ և ցանկանում են պահպանել դրանք, հաշտարարության մասնակիցներն ունեն համաձայնության կնքման համար բավարար լիազորություններ, առկա չէ տվյալ վեճը հաշտարարության միջոցով լուծելու անթույլատրելիության իմպերատիվ պահանջ, կողմերը ցանկանում են խնայել ռեսուրսներ, առկա է գաղտնիության պահպանման անհրաժեշտություն և այլն: Միաժամանակ, հաշտարարությունը կիրառելի չէ, եթե, օրինակ, առկա է սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության անհրաժեշտություն, կողմերի կարգավիճակի և լիազորությունների միջև առկա է էական անհավասարակշռություն, շոշափվում են երրորդ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը, կողմերը ցանկանում են համանման գործերով ստեղծել նախադեպ, տվյալ գործով որոշման կայացումը կնպաստի իրավունքի զարգացմանը, վեճը կապված է օրենքի մեկնաբանման և կիրառման հետ և այլն<sup>5</sup>:

Դատական վարույթի համեմատ հաշտարարության առավելությունները հիմնականում պայմանավորված են հաշտարարության կամավորության, գաղտնիության, կողմերի հավասարության, հաշտարարի անկախության և անկողմնակալության սկզբունքներով: Հաշտարարության առավելությունների մասին են վկայում նաև.

ա) դատական վարույթի համեմատ նվազ ծնական լինելը. չեզոք հաշտարարը չի կարող կայացնել պարտավորեցնող և կատարման ենթակա որոշում, բացակայում է ցուցմունքներ ստանալու և ապացույցներ հետազոտելու անհրաժեշտությունը.

բ) կողմերի՝ միմյանց տեսակետների և շահերի հաշվառումը, փոխադարձ պահանջների բավարարմանն ուղղված լինելը, դիսպոզիտիվությունը.

<sup>5</sup> Տես *Калашникова С.И.*, նշված աշխատ., էջ 99-100:

զ) կողմերի ինքնավարությունը, ընթացակարգը և արդյունքը ղեկավարելու հնարավորությունը.

դ) վեճը նվազ ծախսատար միջոցներով կարգավորելու հնարավորությունը.

ե) դատավարական ընթացակարգերի տևողությունը կրճատելու հնարավորությունը և այլն<sup>6</sup>:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում հաշտարարության ինստիտուտի ներդրումը պայմանավորված է վեճերի արտադատական լուծման հնարավորություն ընձեռող ինստիտուտների ներդրման անհրաժեշտությամբ: Դրանց տարածումը և արդյունավետ կիրառությունը կոչված է նպաստելու դատարանների ծանրաբեռնվածությունը զգալիորեն նվազեցնելուն, ինչն էլ, իր հերթին, պետք է հանգեցնի դատարանների գործունեության արդյունավետության էական աճի: Այն հնարավորություն է ընձեռում խնայել ֆինանսական և նյութատեխնիկական միջոցները, առավել արդյունավետորեն օգտագործել կադրային ռեսուրսները՝ դատարաններին հնարավորություն ընձեռելով կենտրոնանալ այնպիսի գործերի վրա, որոնք իսկապես պարունակում են վիճահարույց հարցեր և կարող են նպաստել իրավունքի զարգացմանը:

**Դատարանի կողմից հաշտարարության նշանակումը, հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը, հաշտարարության ավարտը:**

Իրավաբանական գրականության մեջ բարձրացվում է դատական գործունեության ընթացքում հաշտեցման գործառույթի իրականացման հարցը, համաձայն որի՝ անհրաժեշտ է դատարանին հիմնական գործառույթի՝ վեճերի լուծման հետ մեկտեղ վերապահել լրացուցիչ բնույթ կրող գործառույթ՝ կապված կողմերի հաշտեցման հետ: Հաշտեցման առումով դատարանի գործառույթը պետք է սահմանափակվի կողմերին իրենց իրավունքների պարզաբանմամբ՝ կապված միջնորդի (այդ թվում՝ հաշտարարի) օժանդակությամբ, հաշտությամբ վեճի կարգավորման և հաշտության համաձայնության կնքման իրավական հետևանքների հետ<sup>7</sup>: Հաշտարարության գործընթացում դատարանն օժտված է մի շարք գործառույթներով, որոնց մի մասն իրականացնում է դեռևս գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում: Մասնավորապես, նախնական դատական նիստում լուծման ենթակա հարցերի շրջանակը, ի թիվս այնի, ներառում է նաև այն հարցի պարզումը, թե գործին մասնակցող անձինք չեն ցանկանում արդյոք վեճը լուծել հաշտարարության միջոցով: Ընդ որում, դատարանը չի սահմանափակվում միայն կողմերի՝ հաշտության համաձայնություն կնքելու ցանկությունը պարզելով և միաժամանակ պարզաբանում է հաշտարարության էությունը (ՔԴՕ 167 հոդվ., մաս 1, կետ 6):

Քաղաքացիական դատավարությունում հաշտարարության կիրառման հնարավորությունն ամենից առաջ բխում է տնօրինչականության սկզբունքից, որն

<sup>6</sup> Տե՛ս *Мурзанова Е.А.*, Медиация – способы и задачи урегулирования споров: опыт зарубежных стран // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева, №4, том 1, 2016, էջեր 1-4:

<sup>7</sup> Տե՛ս *Павликов С.Г., Наталья Б.Ф.*, О примирении как функции судебной деятельности // Общество и право №1 (51), 2015, էջ 238:

ի թիվս այլ տնօրինչական լիազորությունների կողմերին ընձեռում է արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ հաշտարարական գործընթաց սկսելու հնարավորություն (ՔԴՕ 12 հոդվ., մաս 3):

Օրենքի 9-րդ հոդվածի (հաշտարարության իրականացման պայմանները) 1-ին մասի համաձայն՝ հաշտարարությունն իրականացվում է կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում: ՔԴՕ 184-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարանը վարույթի ցանկացած փուլում կողմերին հաշտեցնելու նպատակով նրանց *համաձայնությամբ կամ միջնորդությամբ* իրավունք ունի նշանակելու արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ հաշտարարական գործընթաց: Միաժամանակ, ՔԴՕ 184-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ եթե **մեծ է վեճը հաշտությամբ ավարտելու հավանականությունը**, ապա դատարանն *իր նախաձեռնությամբ* մեկ անգամ կարող է նշանակել մինչև 4 ժամ անվճար հաշտարարություն: Դատարանի կողմից պարտադիր հաշտարարություն նշանակվում է գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում՝ նախնական դատական նիստի ընթացքում՝ պարզելուց հետո, թե արդյոք հայցվորը պնդում է իր պահանջները, արդյոք պատասխանողն ամբողջությամբ կամ մասնակի ընդունում է հայցվորի պահանջները, և թե արդյոք գործին մասնակցող անձինք չեն ցանկանում կնքել հաշտության համաձայնություն կամ վեճը լուծել հաշտարարության միջոցով՝ պարզաբանելով հաշտարարության էությունը (ՔԴՕ 167 հոդվ., մաս 3):

Վեճը հաշտությամբ լուծելու հավանականության մեծությունը գնահատելու համար դատարանը պետք է հաշվի առնի մի շարք գործոններ: Օրինակ՝ դատարանը առաջնահերթորեն պետք է հաշվի առնի իրավահարաբերության բնույթը:

Օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված է, որ հաշտարարություն կարող է իրականացվել քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ իրավահարաբերություններից բխող վեճերով:

Հիմք ընդունելով Օրենսդրի պահանջը և հաշտարարության էությունը՝ կարելի է առանձնացնել մի քանի հիմնական իրավահարաբերություններ, որոնց շուրջ ծագած վեճերով կարող է նշանակվել հաշտարարություն: Դրանք են.

- հարևանային,
- ամուսնաընտանեկան,
- գործընկերային (կորպորատիվ),
- աշխատանքային,
- վարձակալության,
- ընդհանուր սեփականության,
- հեղինակային,
- բժշկական,
- հասարակական կազմակերպությունների անդամների միջև,
- շրջակա միջավայրին վերաբերող իրավահարաբերություններ:

Վերոնշյալ իրավահարաբերություններն ուղենիշ են պարզելու համար, թե

արդյոք կոնկրետ իրավահարաբերության շրջանակում ծագած վեճը կարող է լուծվել հաշտարարությամբ: Սակայն պարտադիր հաշտարարություն նշանակելու համար առանցքային պայմանը **կողմերի շահերի ընդհանրությունն է:**

**Կողմերի շահերի ընդհանրությունը** հաշտարարություն իրականացնելու հիմքն է: Եթե կողմերը չունեն որևէ ընդհանրություն, դժվար է հանգել հետևության, որ **մեծ է** վեճը հաշտությամբ լուծելու հավանականությունը: Շահերի ընդհանրությունը գնահատելիս դատարանը կարող է հիմք ընդունել ցանկացած հանգամանք, մասնավորապես.

- Ընտանեկան գործերով՝ կողմերը վարել են համատեղ կյանք, երկու կողմն էլ սիրում են իրենց երեխային և իրենց գործողությունները պայմանավորում են երեխայի լավագույն շահերը ապահովելու անհրաժեշտությամբ,
- Գործընկերային (կորպորատիվ) գործերով՝ կողմերն ունեն ընկերությունում ընդհանուր շահ, հարաբերությունը հիմնված է համատեղ շահույթ ստանալու վրա և շահագրգիռ են այդ հարցում,
- Հարևանային գործերով՝ կողմերն ունեն ընդհանուր օգտագործման գույք, գույքերը հարևանային են՝ ունեն փոխադարձ ազդեցություն կամ նման ազդեցության հավանականությունը մեծ է, շահագրգիռ են հարևանային բնականոն հարաբերություններով,
- Վարձակալության իրավահարաբերություններում՝ կողմերը շահագրգիռ են, մի կողմը՝ գույքը վարձակալության տալու և շահույթ ստանալու, մյուս կողմը՝ գույքը վարձակալությամբ օգտագործելու հարցում,
- ընդհանուր սեփականության գործերով՝ կողմերն ունեն ընդհանուր սեփականություն և շահագրգիռ են ընդհանուր սեփականությունը բնականոն օգտագործելու կամ շահույթով տնօրինելու հարցում, և այլն:

Կողմերի ընդհանրությունը հաշվի առնելուց զատ դատարանը պետք է գնահատի.

- **կողմերի տրամադրվածությունը՝** ուղղված վեճը հաշտարարությամբ լուծելուն,
- արդյոք վեճը չի շոշափում **հանրային շահերը** կամ **երրորդ անձանց շահերը,**
- **սուբյեկտային կազմը,** ինչը նշանակում է, որ հաշտարարության կողմերը և դատավարության կողմերը պետք է համընկնեն,
- արդյոք օրենսդրությամբ նախատեսված է տվյալ **վեճը արտադատական կարգով լուծելու հնարավորություն** և տվյալ գործի առանձնահատկություններով պայմանավորված այլ գործոններ:

Նշված գործոնները պարզելու նպատակով դատարանը կարող է նաև լսել կողմերի կարծիքներն այդ հարցերի վերաբերյալ:

Դատարանի նախաձեռնությամբ նշանակված հաշտարարությունը պարտադիր է կողմերի համար, ընդ որում, դատարանն իրավասու է անկախ գործի ելքից դատական ծախսերը լրիվ կամ մասնակի դնել գործին մասնակցող այն անձի վրա, որը դատարանի կողմից անհարգելի ճանաչված պատճառներով հրաժար-

վել է մասնակցել հաշտարարությանը (ՔԴՕ 187 հոդվ., մաս 4): Սակայն այստեղ դատարանն ուշադրության կենտրոնում պետք է պահի այն հանգամանքը, որ «Հաշտարարության մասին» օրենքը կողմերին հնարավորություն է տալիս առանց որևէ պատճառաբանության դադարեցնել հաշտարարության գործընթացը: Ուստի դատարանի կողմից անհարգելի կարող են գնահատվել մինչև հաշտարարությունը սկսելը կողմերի դրսևորած վարքագծով պայմանավորված հանգամանքները: Օրինակ՝ կողմերից մեկը չի կատարում դատարանի որոշումը և չի ներկայանում հաշտարարության գործընթացին կամ դրսևորում է վարքագիծ, որով հնարավոր չի եղել սկսել հաշտարարությունը և այլն:

**Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը** պայմանագրային կամ ոչ պայմանագրային որոշակի իրավահարաբերության կապակցությամբ կողմերի միջև կնքված համաձայնությունն է՝ իրենց միջև առկա կամ հնարավոր որոշակի վեճը հաշտարարությամբ լուծելու վերաբերյալ: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը կարող է կնքվել ինչպես պայմանագրում համապատասխան վերապահում (հաշտարարության վերաբերյալ վերապահում) կատարելու, այնպես էլ առանձին պայմանագրի (հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնագրի) ձևով: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը կնքվում է գրավոր և պետք է բովանդակի օրենքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված տեղեկությունները, ընդ որում՝ նշված պահանջները չբավարարող համաձայնությունն առաջինն է:

Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության մեջ ընտրված հաշտարարի կամ հաշտարարական հաստատության մասին տեղեկությունների բացակայության դեպքում հաշտարարը նշանակվում է հաշտարարների ինքնակարգավորվող կազմակերպության կողմից՝ կողմի դիմումի հիման վրա: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությամբ մշտապես գործող հաշտարարական հաստատություն ընտրված լինելու դեպքում հաշտարարությունն իրականացնում է այդ հաստատության նշանակված անձը կամ անձինք:

ՔԴՕ 184-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը նշանակում է կողմերի ընտրած արտոնագրված հաշտարարին, իսկ այն դեպքում, երբ կողմերը չեն ընտրում արտոնագրված հաշտարար, կամ հաշտարարություն նշանակվում է դատարանի նախաձեռնությամբ, ապա հաշտարարին նշանակում է դատարանը: Արտոնագրված հաշտարարը նշանակվում է համապատասխան ոլորտի հաշտարարների ցանկից՝ ըստ ազգանվան այբբենական հերթականության՝ արտոնագրված հաշտարարի մասնագիտացման և ծանրաբեռնվածության աստիճանին համապատասխան: Ամենաքիչ ծանրաբեռնվածություն ունեցող արտոնագրված հաշտարարը, եթե ունի վիճելի իրավահարաբերության համապատասխան ոլորտի մասնագիտացում, ապա ընտրվում է անկախ ազգանվան այբբենական հաջորդականությունից:

Օրենքի 2-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ կողմերի միջև հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայության դեպքում վեճը կարող է հանձնվել դատարանի քննությանը հաշտարարությունն ավարտելուց հետո: ՔԴՕ 3-րդ հոդ-

վածի 3-րդ մասի համաձայն՝ այն դեպքերում, երբ օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված է մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման արտադատական կարգ, վեճը կարող է հանձնվել առաջին ատյանի դատարանի քննության այն արտադատական կարգով լուծելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները ձեռնարկելու օրվանից երեսուտ օրացուցային օր հետո, եթե այլ կարգ կամ ժամկետ սահմանված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Միաժամանակ, ՔԴՕ 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե հայցվորը չի պահպանել մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված արտադատական կարգը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը գտնում է, որ վեճի կարգավորման արտադատական կարգ սահմանող պայմանագիրն առոչինչ է, ուժը կորցրել է կամ ակնհայտորեն չի կարող կատարվել: ՔԴՕ 180-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում հայցը կամ դիմումը թողնում է առանց քննության, եթե պատասխանողը մինչև հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետի ավարտը հղում է կատարում տվյալ վեճը հաշտարարի միջոցով լուծելու վերաբերյալ համաձայնությանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը գտնում է, որ այդ համաձայնությունն առոչինչ է, ուժը կորցրել է կամ ակնհայտորեն չի կարող կատարվել:

Կարևոր է ընդգծել, որ հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը վավեր է և պատասխանողի կողմից համապատասխան հղում կատարելու դեպքում հայցվորին զրկում է վեճի դատական քննության իրավունքից միայն այն դեպքերում, երբ վեճը հաշտարարի միջոցով լուծելու վերաբերյալ համաձայնության կնքմանն ուղղված կողմերի կամքն արտահայտվել է *ազատորեն և առանց վերապահումների*<sup>8</sup>:

Օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ հաշտարարությունը սկսվում է հաշտարարություն իրականացնելու վերաբերյալ մյուս կողմին գրավոր առաջարկ ներկայացնելու պահից:

Օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հաշտարարությունը սկսելու վերաբերյալ գրավոր առաջարկ ներկայացնելու օրվանից 20 օրացուցային օրվա ընթացքում մյուս կողմից համաձայնություն չստանալու դեպքում հաշտարարությունը սկսելու վերաբերյալ առաջարկը համարվում է մերժված, իսկ հաշտարարությունը՝ ավարտված:

Հաշտարարության մասին համաձայնության հիման վրա հաշտարարության գործընթաց սկսելը կասեցնում է հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը՝ այն սկսելու պահից մինչև հաշտարարության ավարտը (Քաղ. օր. 339 հոդվ., մաս 1, կետ 7):

<sup>8</sup> StEU Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Right to a fair trial (civil limb), Council of Europe, Updated to 31 December 2018, էջ 29:



Հաշտարարություն նշանակելու մասին դատարանը կայացնում է որոշում, որտեղ նշվում են գործին մասնակցող անձինք, կողմերի միջև առկա վեճի բնույթը, պահանջները, հաշտարարության ժամկետները, արտոնագրված հաշտարարի անունը, այլ անհրաժեշտ տվյալներ, հաջորդ դատական նիստի ժամանակը և վայրը: Հաշտարարություն նշանակելու մասին որոշումը 10-օրյա ժամկետում ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց: Ընդ որում, հաշտարարություն կարող է նշանակվել ինչպես ամբողջ դատական վեճով, այնպես էլ ինքնուրույն պահանջի մասով, եթե այդ մասի առանձին լուծումը հնարավոր է հաշտարարության միջոցով:

Եթե գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկը միջնորդում է տրամադրել ողջամիտ ժամկետ՝ վեճը հաշտությամբ լուծելու համար, և գործին մասնակցող մյուս անձինք չեն առարկում, կամ եթե դատարանն իր նախաձեռնությամբ հաշտարարություն է նշանակում, դատարանն իրավունք ունի հետաձգելու գործի քննությունը:

Դատարանի նշանակած հաշտարարության սկզբնական ժամկետը չի կարող գերազանցել երեք ամիսը: Կողմերի համատեղ միջնորդությամբ նշված ժամկետը կարող է երկարաձգվել միայն մեկ անգամ՝ մինչև վեց ամիս ժամկետով (ՔԴՕ 185 հոդվ.):

Յուրաքանչյուր կողմ, ինչպես նաև հաշտարարը հաշտարարություն սկսելուց հետո ցանկացած պահի կարող են դադարեցնել հաշտարարության գործընթացը (ՔԴՕ 185 հոդվ.):

Օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հաշտարարության գործընթացն ավարտվում է, երբ՝

1) կողմերի միջև կնքվում է վեճը հաշտությամբ լուծելու վերաբերյալ համաձայնություն՝ այդ համաձայնությունը ստորագրվելու օրվանից.

2) հաշտարարը հայտարարում է այնպիսի հանգամանքների առկայության մասին, որոնք բացառում են վեճը հաշտարարության միջոցով լուծելու հնարավորությունը՝ հայտարարությունն անելու օրվանից.

3) կողմերի միջև կնքվում է համաձայնություն վեճը հաշտարարության միջոցով լուծելուց հրաժարվելու մասին՝ այդ համաձայնությունը ստորագրվելու օրվանից.

4) կողմերից մեկը հաշտարարին գրավոր հայտնում է հաշտարարության գործընթացը շարունակելուց հրաժարվելու մասին՝ այդ հայտարարությունը հաշտարարին ուղարկելու օրվանից:

Դատարանի նշանակած հաշտարարության արդյունքով հաշտության համաձայնություն կնքելու դեպքում արտոնագրված հաշտարարը պարտավոր է հաշտության համաձայնությունը ստորագրելու պահից երկու աշխատանքային օրվա ընթացքում այդ մասին ծանուցել դատարանին՝ կցելով հաշտության համաձայնության բնօրինակը:

Եթե հաշտության համաձայնությունում առկա է գաղտնիության վերաբերյալ պայման, որով հաշտարարության կողմերը համաձայնել են առանց հաշտության

համաձայնությունը հաստատելու գործը կարճելու վերաբերյալ, ապա արտոնագրված հաշտարարը կողմերի համաձայնությամբ հաշտության համաձայնությունը ստորագրելու պահից երկու աշխատանքային օրվա ընթացքում ծանուցում է դատարանին վեճը հաշտարարությամբ լուծելու և գաղտնիության պայմանի մասին: Առանց հաշտության համաձայնությունը հաստատելու գործը կարճելու վերաբերյալ միջնորդությունը կողմերը ներկայացնում են համատեղ, իսկ նման միջնորդության բացակայության դեպքում դատարանը շարունակում է գործի քննությունն ընդհատման պահից:

Ստանալով հաշտարարի ծանուցումը վեճը հաշտարարությամբ լուծելու մասին՝ սեղմ, բայց ոչ ուշ, քան երկշաբաթյա ժամկետում դատարանը, ՔԴՕ 151-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան, հաստատում կամ մերժում է կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը կամ կարճում է գործի վարույթը՝ ապահովելով հաշտարարության գաղտնիությունը:

Հաշտարարության արդյունքով կողմերի չհաշտվելու դեպքում դատարանը շարունակում է գործի քննությունն ընդհատման պահից:

Հաշտության համաձայնություն կնքելիս գործին մասնակցող անձինք անդրադառնում են դատական ծախսերի բաշխմանը:

Հաշտարարության հետ կապված ծախսերը ներառում են՝ հաշտարարի վարձատրության գումարը, կողմերի համաձայնությամբ հաշտարարի կրած ծախսերը: Հաշտարարության հետ կապված ծախսերը (ներառյալ՝ հաշտության համաձայնություն կնքվելու հիմքով գործի վարույթը կարճվելու դեպքում) կողմերը կրում են հավասարաչափ, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ: Եթե հաշտարարը հրաժարվում է հաշտարարությունն իրականացնելուց, ապա նա պարտավոր է կողմերին վերադարձնել իրեն վճարված վարձատրության գումարը, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի և հաշտարարի միջև գրավոր համաձայնությամբ:

Որպես հաշտարարության կիրառման խրախուսական մեխանիզմ՝ ՔԴՕ 187-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է հաշտության համաձայնություն կնքելու դեպքում վճարված պետական տուրքը վերադարձնելու հնարավորություն: Միաժամանակ, նույն հոդվածի 4-րդ մասը որպես սանկցիա նախատեսում է անկախ գործի ելքից դատական ծախսերը դատարանի կողմից անհարգելի ճանաչված պատճառներով հաշտարարությանը մասնակցելուց հրաժարված կողմի վրա լրիվ կամ մասնակի դնելու հնարավորություն:

Նշված կարգավորումն ամրագրում է իրավունքի չարաշահման բացասական հետևանք, որը կարող է կիրառվել, եթե դատարանը գտնում է, որ կողմը հաշտարարությանը մասնակցելուց հրաժարվել է անհարգելի պատճառներով:

ՔԴՕ 186-րդ հոդվածով սահմանված է, որ հաշտարարության գործընթացն ավարտվում է կողմերից առնվազն մեկի կամ հաշտարարի կողմից գործընթացը դադարեցնելով կամ հաշտարարության արդյունքով հաշտության համաձայնություն կնքելու միջոցով: Օրենքի 11-րդ հոդվածը որպես հաշտարարության գործընթացն ավարտելու հիմք նախատեսում է հաշտարարության գործընթացը շա-

րունակելուց հրաժարվելու մասին կողմերից որևէ մեկի հայտարարությունը:

Անգլիայում, օրինակ, դատավորներն իրավունք ունեն առաջարկելու կողմերին կիրառել հաշտարարություն, եթե կոնկրետ գործով կա հավանականություն, որ կողմերի միջև վեճը կկարգավորվի կողմերի համաձայնությամբ: Եթե նման դեպքում կողմերից մեկը հրաժարվում է հաշտարարություն կիրառելուց, ապա պետք է ներկայացնի հիմնավոր բացատրություն հրաժարվելու պատճառների մասին: Դատավորը, եթե բերված բացատրությունները հիմնավոր չի համարում, ապա կարող է, անկախ գործի ելքից, դատական ծախսերը դնել այն կողմի վրա, որը հրաժարվել էր հաշտարարությունից:

ՔԴՕ 187-րդ հոդվածի 4-րդ մասի տրամաբանական վերլուծությունից ակնհայտ է, որ ՀՀ-ում ևս գործում է նույն իրավական գործիքակազմը, քանի որ եթե դատարանը պետք է գնահատի հաշտարարության գործընթացը շարունակելուց հրաժարվելու պատճառների հարգելի կամ անհարգելի լինելը, ապա հաշտարարության գործընթացը շարունակելուց հրաժարվող կողմը պետք է հիմնավոր բացատրություն ներկայացնի հրաժարվելու պատճառների վերաբերյալ:

Պատճառների հարգելիությունը գնահատելիս դատարանը պետք է հավասարակշռության մեջ դիտարկի իրավունքի չարաշահման արգելքը և տնօրինչականության սկզբունքը՝ հաշվի առնելով հաշտարարությունից հրաժարվող կողմի ներկայացրած պատճառների ողջամտությունը: Դրա համար անհրաժեշտ է գնահատել, օրինակ՝

- արդյո՞ք հրաժարվող կողմի համար հաշտարարությունը դատական պաշտպանության համեմատ անհամաչափ մեծ ֆինանսական բեռ է ստեղծում,
- եթե դատարանը մինչ հաշտարարություն նշանակելը փորձել է պարզել կողմերի դիրքորոշումը, արդյո՞ք հրաժարվող կողմն ի սկզբանե հայտնել է հաշտարարությունից հրաժարվելու մտադրության և դրա պատճառների մասին,
- արդյո՞ք վեճի լուծումը չի ենթադրում այնպիսի իրավական հարցեր, որոնք կարող են լուծվել միայն դատական կարգով քննության ընթացքում,
- արդյո՞ք կողմը կարող է ողջամիտ համոզմունք ունենալ, որ հաշտարարությունը ժամանակավրեպ է և ավելի կհետաձգի իր վեճի լուծումը և այլն:

**Հաշտության համաձայնության հաստատումը դատարանի կողմից:** Հաշտության համաձայնությունը կողմերի միջև փոխզիջման արդյունքում ձեռք բերված պայմանավորվածություն է, որը հաստատվում է դատարանի կողմից: Հաշտության համաձայնություն կնքելը տնօրինչական դատավարական գործողություն է, որի միջոցով կողմերը տնօրինում են ինչպես իրենց նյութական, այնպես էլ դատավարական իրավունքները: Մասնավորապես՝ կնքելով նման համաձայնություն՝ կողմերը փոխադարձ պայմանավորվածությամբ որոշակի փոփոխության են ենթարկում վիճելի իրավահարաբերությունը՝ այդ իրավահարաբերության շրջանակներում ստանձնելով նոր պարտավորություններ կամ վիճելի իրավահարաբերությունը փոխարինելով մեկ այլ իրավահարաբերությամբ կամ ուղղակիորեն դադարեցնելով այն: Վերը նշվածում դրսևորվում է հաշտության

համաձայնության նյութաիրավական (քաղաքացիաիրավական) կողմը: Հաշտության համաձայնությամբ կողմերը միաժամանակ տնօրինում են իրենց դատավարական իրավունքները, ինչի արդյունքում դատավարության հետագա ընթացքը գործի վարույթի կարճամաճ դադարում է: Նշվածում էլ դրսևորվում է հաշտության համաձայնության դատավարական կողմը: Ընդ որում, հաշտության համաձայնությունը հաստատող դատարանի վճիռն իր դատավարական նշանակությամբ և հետևանքներով հավասարեցված է գործն ըստ էության լուծող վճռին, որի կամավոր չկատարումը հանգեցնում է դատական ակտի հարկադիր կատարման<sup>9</sup>:

ՔԴՕ 39-րդ գլխով նախատեսված է հատուկ վարույթի կարգով քննվող գործերի նոր տեսակ՝ արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ արտադատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնությունը հաստատելու վարույթը: Համաձայն ՔԴՕ 288-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ եթե հաշտարարության արդյունքով հաշտության համաձայնությունը կնքվել է արտադատական կարգով՝ արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ, ապա հաշտարարության յուրաքանչյուր կողմ իրավունք ունի հաշտության համաձայնությունը կնքելու օրվանից հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում, դիմելու իր բնակության վայրի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ կողմերի միջև կնքված հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից հաստատելու պահանջով:

Դատարանը վերադարձնում է դիմումը հայցադիմումը վերադարձնելու կարգով, եթե դիմումին կցված չեն հաշտության համաձայնության բնօրինակը, հաշտության համաձայնությամբ տնօրինված իրավունքի վերաբերյալ իրավահաստատող փաստաթղթերը (առկայության դեպքում), ինչպես նաև դիմումի օրինակը հաշտության համաձայնություն կնքած մյուս անձանց ուղարկելը հավաստող ապացույցները:

Արտադատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնությունը հաստատելիս առանձին դեպքերում դատարանը կարող է դիմողից պահանջել հաշտության համաձայնությունը մերժելու հիմք հանդիսացող հանգամանքները բացառող փաստաթղթեր, որոնք կողմը պարտավոր է տրամադրել դատարանի պահանջը ստանալուն հաջորդող 10 օրվա ընթացքում: Դատարանը վճիռ է կայացնում նշված փաստաթղթերը ստանալու համար սահմանված ժամկետից հետո՝ յոթնօրյա ժամկետում, առանց դատական նիստ հրավիրելու (ՔԴՕ 290 հոդվ.):

Դիմումի քննության արդյունքներով դատարանը հաշտության համաձայնությունը հաստատելու կանոններով կայացնում է վճիռ՝ հաշտության համաձայնությունը հաստատելու կամ դիմումը մերժելու մասին: Հաշտության համաձայնությունը հաստատելու մասին վճիռը պետք է պարունակի հաշտության համաձայնության բառացի շարադրանքը (տեքստը): Վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից (ՔԴՕ 291 հոդվ.):

Բացառությամբ արտադատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնության հաստատման գործերի (որոնք քննվում են հատուկ վարույթի կարգով)

<sup>9</sup> Տես Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԼԴ/0039/04/14 քաղաքացիական գործով 22.07.2016 թ. որոշումը:

դատարանը հաշտության համաձայնությունը քննարկում է դատական նիստում՝ գործին մասնակցող անձանց մասնակցությամբ, եթե վերջիններս չեն միջնորդել հաշտության համաձայնությունն իրենց բացակայությամբ քննարկելու վերաբերյալ: Նախքան հաշտության համաձայնությունը հաստատելը դատարանը դատական նիստին ներկայացած գործին մասնակցող անձանց պարզաբանում է դրա դատավարական հետևանքները:

ՔԴՕ 151-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սպառիչ կերպով տալիս է հաշտության համաձայնության հաստատումը մերժելու հիմքերը, մասնավորապես՝ դատարանը չի հաստատում հաշտության համաձայնությունը, եթե՝

- 1) այն հակասում է օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին.
- 2) խախտում է այլ անձի իրավունքները կամ օրինական շահերը.

3) պարունակում է այնպիսի պայմաններ, որոնք թույլ չեն տալիս որոշակիորեն պարզել հատկացվող գումարի չափը, հանձնման ենթակա գույքը կամ այն գործողությունները, որոնք կողմը պարտավոր է կատարել.

4) պարունակում է այնպիսի պարտավորություններ, որոնց կատարումը պայմանավորված է մյուս կողմի պարտավորության կատարմամբ:

Հաշտության համաձայնության՝ օրենքի պահանջներին համապատասխանության ստուգումը ենթադրում է հարցերի լայն շրջանակ և դատարանից պահանջում որոշակի հարցերի պարզաբանման նպատակով սեփական նախաձեռնողականության դրսևորում՝ չխախտելով կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքները, մասնավորապես՝

1) արդյո՞ք վեճի առարկան ենթակա է հաշտարարության միջոցով կարգավորման, արդյո՞ք վեճի առարկայի հետ կապված որոշում կայացնելու բացառիկ իրավասությունը վերապահված չէ դատարանին.

2) արդյո՞ք հաշտության համաձայնությունը կնքվել է պատշաճ սուբյեկտների կողմից, արդյո՞ք հաշտության համաձայնություն կնքած կողմերի ներկայացուցիչներն օժտված են բավարար լիազորություններով,

3) արդյո՞ք հաշտության համաձայնության կողմերն օժտված են համաձայնությամբ տնօրինվող գույքի (իրավունքի) տնօրինման իրավազորությամբ, արդյո՞ք գույքը (իրավունքը) ծանրաբեռնված չէ երրորդ անձանց իրավունքներով.

4) արդյո՞ք պահպանված է նմանատիպ համաձայնության կնքման՝ օրենսդրությամբ նախատեսված կարգը և առկա չեն այնպիսի պայմաններ կամ հանգամանքներ, որոնք հետագայում կարող են հանգեցնել հաշտության համաձայնության անվավերության.

5) արդյո՞ք համաձայնությունը կնքվել է տվյալ գործով հայցի առարկայի շրջանակներում<sup>10</sup>:

Հաշտության համաձայնությունը հաստատելիս դատարանը պետք է առանձնակի ուշադրություն դարձնի նաև այն հանգամանքին, որ կնքված հաշտության

<sup>10</sup> Տե՛ս *Колясникова Ю.С.*, Примирительные процедуры в арбитражном процессе. Дис.... канд. юрид. наук. Екатеринбург 2009, էջ 181:

համաձայնության պայմանները լինեն փոխշահավետ և կողմերից մեկին չընձեռեն միակողմանի առավելություններ:

Միաժամանակ, հաշտության համաձայնության տեքստը պետք է լինի ամբողջական, որոշակի և անպայմանական: Հաշտության համաձայնության ամբողջականությունը ենթադրում է, որ այն պետք է ընդունված լինի ներկայացված բոլոր պահանջների կապակցությամբ: Որպեսզի հաշտության համաձայնությունը համապատասխանի որոշակիության պահանջին, կողմերը պետք է հստակ սահմանեն համաձայնության պայմանները՝ հստակ որոշեն համաձայնության առարկան, կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները, պարտավորությունների կատարման ժամկետները և այլն: Համաձայնության անպայմանականությունը նշանակում է, որ կողմերը չպետք է համաձայնության տեքստում ներառեն այնպիսի պայման, որից կախվածության մեջ կդրվի համաձայնության կատարումը<sup>11</sup>:

Գործին մասնակցող անձանց մի մասի կողմից հաշտության համաձայնություն ձևակերպելու և ներկայացվելու դեպքում դատարանը գործին մասնակցող այդ անձանց մասով կարող է առանձնացնել գործի վարույթը և գործի առանձնացված մասով կայացնել վճիռ՝ գործի վարույթը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու մասին: Գործին մասնակցող մյուս անձանց մասով գործի քննությունը շարունակվում է:

Հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից չհաստատվելու դեպքում ևս գործի քննությունը շարունակվում է: Դատարանը հաշտության համաձայնությունը չհաստատելու դեպքում կայացնում է արձանագրային որոշում: Դատարանի կողմից չհաստատված հաշտության համաձայնությունը որևէ նյութաիրավական կամ դատավարական հետևանք չի առաջացնում:

Հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից հաստատվելու դեպքում դատարանը կայացնում է վճիռ, որի արդյունքում հաշտության համաձայնությունն իրավական բնույթի և իրավական հետևանքների առումով հավասարեցվում է դատարանի վճռին՝ ենթակա է հարկադիր կատարման, վարույթի մասնակիցներին զրկում է նույն անձանց միջև նույն առարկայի մասին և միևնույն փաստական հիմքերով կրկին դատարան դիմելու հնարավորությունից:

**Annotation.** The goals of the establishment of the institute of mediation in the civil procedure, advantages of mediation, particularities of the appointment of mediation by the court, conditions for carrying out mediation and the legal consequences for refusal to mediate, legal nature of the conciliation agreement through mediation and the procedure for the approval of the conciliation agreement by the court are discussed in this article.

**Аннотация.** В статье рассматриваются цели внедрения института медиации в гражданский процесс, преимущества медиации, особенности медиации, назначаемой судом, условия проведения медиации и правовые последствия отказа от медиации, правовая сущность мирового

<sup>11</sup> Տե՛ս *Колясникова Ю.С.*, նշված աշխատ., էջ 184:

соглашения, заключенного в результате медиации и порядка утверждения мирового соглашения судом.

**Բանալի բառեր** - հաշտարարություն, պարտադիր հաշտարարություն, դատարանի կողմից նշանակվող հաշտարարություն, հաշտության համաձայնություն, հաշտության համաձայնության հաստատումը դատարանի կողմից:

**Keywords:** mediation, mandatory mediation, mediation appointed by the court, conciliation agreement, approval of the conciliation agreement by the court.

**Ключевые слова:** медиация, обязательная медиация, назначенная судом медиация, мировое соглашение, подтверждение мирового соглашения судом.

**Ս. Մեղրյան** - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող, էլ. հասցե՝ meghryan@ysu.am:

**Տ. Սարուխանյան** - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի իրավաբանական վարչության գլխավոր իրավաբան, էլ. հասցե՝ tatevsarukhanyan1994@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 23.11.2020 թ., տրվել է գրախոսության 23.11.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ուսանողական իրավաբանական խորհրդատվության կենտրոնի դասախոս-կոորդինատոր, ՀՀ ՏՄՊԴՀ անդամ, ի.գ.թ. Տիգրան Մարկոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 28.12.2020 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО**

ՈԱՐԱ ՅՕԳՐԱԲՅԱՆ

*Заведующая кафедрой уголовного права и  
уголовно-процессуального права  
Российско-Армянского университета,  
кандидат юридических наук*

ԴՈԱՆԱ ԱՎԵՏԻՏՅԱՆ

*студентка 3-его курса  
Российско-Армянского университета*

ՈԱՐԱ ՅՕՐԱԲՅԱՆ

*Head of the Chair of Criminal Law and  
Criminal Procedure Law of the Russian-Armenian University  
PhD in Law*

ԴՈԱՆԱ ԱՎԵՏԻՏՅԱՆ

*3rd year student at the  
Russian-Armenian University*

ՆԱԻՐԱ ԶՈՀՐԱԲՅԱՆ

*Հայ-Ռուսական համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեական  
դատավարության իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական  
գիտությունների թեկնածու*

ԴԻԱՆԱ ԱՎԵՏԻՏՅԱՆ

*Հայ-Ռուսական համալսարանի 3-րդ կուրսի ուսանողուհի*

**КВАЛИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ С УЧЕТОМ ПРИЗНАКОВ  
ОБЪЕКТА ПОСЯГАТЕЛЬНОСТИ**

**QUALIFICATION OF CRIMES BASED ON THE CHARACTERISTICS  
OF THE OBJECT OF ENCROACHMENT**

**ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐԱՎՈՒՄԸ՝ ԸՍՏ  
ՈՏՆԶԳՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ**

Изучение проблемы объекта преступления имеет длительную историю, так как любое общество, прежде всего, интересуется, на какие ценности (социальные блага) посягает преступное поведение человека.

Несмотря на то, что объекту преступления посвящена обширная уголовно-пра-



вовая литература, после 90-х годов прошлого столетия ученые стали пересматривать концепции объекта преступления и последовательно выдвигать тезис о том, что общеизвестное понятие объекта преступления как тех общественных отношений, которым причиняется вред или может быть причинен существенный вред в результате преступного посягательства, нуждается в уточнении.

Речь идет о том, что эта концепция не применима к преступлениям против жизни, здоровья, чести и достоинства, поскольку именно человек является высшей социальной ценностью, а не общественные отношения, которым также причиняется вред в результате преступления.

Исследование показало, что единого понятия объекта преступления в современной юридической литературе не имеется.

Объект преступления имеет важное уголовно-правовое значение, учитывается при квалификации преступлений, разграничении одних составов от других, при назначении наказания, так как объект характеризует качественную сторону преступления (характер общественной опасности деяния).

В современный период появились новые концепции. Так, профессор А.В. Наумов отмечает, что теория общественных отношений пригодна не для всех преступлений, предусмотренных уголовным законом. Данная теория применительно к преступлениям против жизни не является универсальной<sup>1</sup>. А.А. Тер-Акопов по данному поводу писал следующее: «Признать в качестве сущности убийства нарушение порядка отношений, охраняющих жизнь человека, – значит переставлять ценности с ног на голову: признавать основной социальной ценностью не человека, а общественные отношения, в которые он входит и которые существуют, собственно, ради него»<sup>2</sup>.

Перечень и конкретное содержание тех ценностей общества, которые охраняются уголовным законом, меняются с течением времени, в зависимости от действующих в конкретный исторический период социально-экономических условий. Н.С. Таганцев по этому поводу писал: «Сумма таких правоохраненных интересов, обрисовка каждого из них в отдельности, их взаимное отношение и т.п. изменяются в истории каждого народа сообразно с изменением условий государственной и общественной жизни, с развитием культуры»<sup>3</sup>. Меняется и их соотношение: некоторым ценностям предоставляется приоритетная охрана, другие же начинают охраняться менее строго.

Следует отметить, что если общим объектом уголовно-правовой охраны в советский период был весь социалистический правопорядок, то в действующих УК РА и РФ выделяется триада объектов: интересы личности, общества и государства (права и свободы человека и гражданина, собственность, общественный

<sup>1</sup> Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учения о преступлении / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. – М., 2002, с. 213.

<sup>2</sup> Тер-Акопов А.А., Ответственность за нарушение специальных правил поведения. – М., 1995, с. 10.

<sup>3</sup> Таганцев Н.С., Русское уголовное право. Т.1. – Тула: Автограф, 2001, с. 51.

порядок и общественная безопасность, окружающая среда, конституционный строй, мир и безопасность человека). При этом интересы личности выдвигаются на первое место, поскольку это созвучно конституционному положению о том, что человек является высшей социальной ценностью.

Ряд ученых считает, что «объект преступления – это тот, против кого оно совершается, то есть отдельные лица или какое-то множество лиц, материальные или нематериальные ценности которых, будучи поставленными под уголовно-правовую охрану, подвергаются преступному воздействию, в результате чего этим лицам причиняется вред или создается угроза причинения вреда»<sup>4</sup>.

Г.П. Новоселов также считает, что объектами преступления являются люди<sup>5</sup>.

Действительно, при совершении любого преступления в конечном счете вред причиняется человеку, людям (вред как прямой, так и опосредованный).

**Обобщая изложенные и позиции других авторов, можно констатировать следующее:**

1) Концепция «объект преступления – общественные отношения» продолжает фигурировать в качестве одной из основных теорий. Однако эта теория, как отмечалось, подвергается критике.

2) Следующая теория состоит в отказе от предыдущей и в качестве объекта преступления выдвигаются правоохраняемые интересы (социальные ценности, различные блага). При этом отрицается роль общественных отношений, которым также причиняется вред<sup>6</sup>.

3) Другая концепция состоит в сочетании, комбинации первых двух, а именно:

объект преступления – это охраняемые уголовным законом социально значимые ценности, интересы, блага, в том числе общественные отношения, на которые посягает лицо, совершающее преступление, и которым в результате совершения преступного деяния причиняет или может быть причинен существенный вред.

Данная позиция представляется более правильной. С одной стороны, общественные отношения не могут быть важнее высших социальных ценностей, провозглашенных в Конституциях наших стран. С другой стороны, без общественных отношений даже жизнь человека, его права и свободы немислимы. Правоотношениям всегда причиняется вред при совершении любого преступления (или может быть причинен вред при покушении и др.).

Приведенные концепции объекта преступления сказанным не исчерпываются. Имеются и другие подходы. Так, например, С.С. Аветисян, О.К. Зателепин в

<sup>4</sup> Уголовное право. Общая часть. Учебник / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М., 1997, с. 135.

<sup>5</sup> Новоселов Г.П., Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. – М.: Изд-во «Норма», 2001, с. 43-76.

<sup>6</sup> Загородников Н.И., Объект преступления от идеологизации содержания к естественному понятию // Проблемы уголовно-правовой политики и уголовного права: Межвуз. сб. науч. тр. – М., 1994, с. 22.

понятии «объект преступления» особое внимание уделяют компоненту безопасности (физической, психологической, государственной, военной, безопасности против интересов общественного порядка, конституционного строя и др.).<sup>7</sup>

На основе этого С.С. Аветисян предлагает всю систему Особенной части УК перестроить следующим образом: человек, его жизнь, здоровье, честь и достоинство должны всегда признаваться основными объектами (в случае причинения им какого-либо вреда). В таких случаях человек не может признаваться дополнительным, факультативным объектом.

По замечанию автора это даже аморально. Общественные отношения, по его мнению, в таких случаях должны признаваться дополнительными<sup>8</sup>.

Как известно, под квалификацией преступления понимается установление точного и полного соответствия между признаками совершенного общественно опасного деяния и конкретного состава преступления, предусмотренного Особенной частью УК.

Влияние объекта преступления на правильную квалификацию преступления проявляется в разных формах, в зависимости от конкретных составов преступлений, разновидностей конкуренции уголовно-правовых норм, стадий совершения преступления, множественности преступлений и др.<sup>9</sup> Рассмотрим некоторые из этих особенностей.

1) *Квалификация по объекту при конкуренции норм о составах одного и того же преступления.*

В таком случае конкурирующими нормами хотя и предусматривается один и тот же объект, но степень детализации разная. Например, нормы об основном убийстве (ст. 104 УК РА) и квалифицированном составе в виде убийства женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности (п. 4 ч. 2 ст. 104 УК), или лица, или его близких в связи с осуществлением данным лицом служебной деятельности или общественного долга (п. 2 ч. 2 ст. 104 УК). Данные признаки детализируют преступления. Данные специальные нормы конкретизируют, соответственно, демографический и социальный признаки, уточняют объект преступления. Содеянное квалифицируется по специальной норме.

2) *При конкуренции различных норм Особенной части УК.*

В пределах одного видового объекта разграничение возможно по непосредственному объекту. Например, в ст. 247 УК РФ непосредственным объектом является нарушение правил обращения с экологически опасными веществами и отходами. В ст. 254 УК непосредственным объектом являются отношения по поводу рационального использования земли, поэтому применяется эта специальная

<sup>7</sup> *Зателепин О.К.*, Современные концепции объекта преступления в российском уголовном праве // В кн.: Криминальная безопасность человека: угрозы и пути их преодоления: Сб. науч.тр. – М.: «МНЭПУ», Вып. 5, 2003, с. 40-49.

<sup>8</sup> *Аветисян С.С.*, Перспективы нового уголовного кодекса Армении в контексте аксиологических приоритетов. – «Судебная власть». – Ер., 2012 – 2/51, с. 16-29.

<sup>9</sup> *Иногамова-Хегай Л.В.*, Конкуренция норм уголовного права. – М. 1999, с. 74-178.

норма<sup>10</sup>.

В пределах различных составов преступлений объекты также могут конкурировать. Например, п. 2 ч. 2 ст. 104 и ст. 316 УК РА конкурируют по родовому объекту, и в ст.316 УК РА дополнительным является жизнь человека.

По основному объекту конкурируют между собой также воинские насильственные преступления (ст. 357-359 УК РА) и преступления против здоровья (ст. 112, 113, 117, 118 УК РА).

Конкуренция объектов существует и среди должностных преступлений (ст. 308 и ст. 336 или ст. 348). Здесь интересы правосудия являются частью родовых преступлений против интересов государственной власти. Применяются специальные нормы.

### 3) *Конкуренция части и целого по объекту преступления.*

При наличии конкуренции части и целого предпочтение отдается целой норме. Например, неосторожное причинение смерти при изнасиловании (п. 4 ч. 2 ст. 138 УК РА) – норма-целое и причинение смерти по неосторожности (ст. 109 УК РА) – норма-часть.

Часто такая конкуренция объектов присутствует в составных преступлениях. Объект составного преступления всегда является целым по отношению к объектам составляющих его преступлений, которые являются его частями. Например, объект массовых беспорядков (ст.212 УК РФ) является целым, состоящим из основного объекта в виде общественной безопасности и ряда дополнительных объектов: здоровья, отношений собственности, отношений в сфере осуществления порядка управления. Поэтому, если в процессе совершения массовых беспорядков причиняется вред здоровью вплоть до тяжкого (ст.111 УК РФ), он является лишь нормой-частью, а квалификация осуществляется по целой норме (ст.212 УК РФ). Одним из спорных случаев правоприменительной практики является совершение разбойного нападения, повлекшего смерть человека и убийство, сопряженное с разбойным нападением. Должна применяться целая норма (п. 8 ч. 2 ст. 104 УК РА), без дополнительной квалификации по ст. 175 (разбой). Однако Верховный суд РФ предлагает деяние в таком случае квалифицировать также по ст. 162 УК РФ (разбой)<sup>11</sup>.

Считаем, что в данном случае будет нарушение принципа справедливости: нельзя дважды привлекать к уголовной ответственности за одно и то же преступление. Данное положение является спорным, однако оно вытекает из ч. 1 ст. 17 УК РФ (Совокупность преступлений). Дело в том, что Федеральным законом РФ от 08.12.2003 г. N 162-ФЗ, от 21.07.2004 г. N 73-ФЗ часть первая статьи 17 дополнена положением о том, что исключением совокупности преступлений являются случаи, когда «совершение двух или более преступлений предусмотрено

<sup>10</sup> Иногамова-Хегай Л.В., Конкуренция норм уголовного права. – М.: Изд-во «Щит-М», 1999, с. 91.

<sup>11</sup> Постановление Пленума Верховного суда РФ «О судебной практике по делам об убийстве» № 1 от 27.01.1999 г., п. 11.

статьями Особенной части настоящего Кодекса в качестве обстоятельства, влекущего более строгое наказание».

Иначе говоря, речь идет о законодательной учтенной совокупности преступлений, включающей в себя посягательство на два или более объекта преступления.

В проекте нового УК РА, в качестве выхода из ситуации авторы отказались от подобной законодательной конструкции сложных составов преступлений («деяние, сопряженное...»). Более правильным мы считаем закрепление в Общей части УК нормы о том, что при конкуренции «части» и «целого» должна применяться целая норма.

4) *Квалификация при конкуренции норм сотягчающими признаками.*

Рассмотрим составы преступлений, предусмотренные ст. 295 «Посягательство на жизнь лица, осуществляющего правосудие или предварительное расследование» и ст. 317 УК РФ «Посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа», за совершение которых установлено одинаковое наказание – лишение свободы на срок от 12 до 20 лет либо смертная казнь, или пожизненное лишение свободы.

Видовые объекты вышеперечисленных преступлений различны: в первом случае – общественные отношения, обеспечивающие интересы правосудия, во втором – порядок управления. В случае причинения смерти следователю районного отдела милиции необходимо решить, как следует квалифицировать содеянное: по ст. 295 или по ст. 317 УК РФ. В данной ситуации необходимо констатировать, что дополнительные признаки в специальных нормах не идентичны, а следовательно, необходимо выбрать ту из специальных норм, которая более полно охватывает данную ситуацию. Прежде всего, необходимо установить цель, которую преследовал виновный. Если его целью была месть за деятельность по охране общественного порядка, то содеянное следует квалифицировать по ст. 317 УК РФ, а если цель – воспрепятствование проведению предварительного следствия, то по ст. 295 УК РФ.

Вышесказанное подтверждает, что чаще всего конкуренция уголовно-правовых норм осуществляется по нескольким признакам состава преступления. Например, злоупотребление должностными полномочиями (ст.285 УК РФ) и вынесение заведомо неправосудного приговора (ст.305 УК РФ) конкурируют между собой по признакам объекта и субъекта преступления.

5) *Квалификация по объекту преступления в материальных составах.*

В материальных составах объект определяется посредством указания на вредное последствие и иногда на предмет посягательства<sup>12</sup>.

Так, при причинении тяжкого вреда здоровью человека возникают различные версии по квалификации: покушение на убийство (если доказывается умысел на лишение жизни), причинение тяжкого вреда здоровью (если умысел на убийство

<sup>12</sup> Кудрявцев В.Н., Общая теория квалификации преступлений. – М.: «Юристъ», 2001, с. 131.

не доказан). При незаконном вторжении в помещение, например, квартиру, нужно доказывать, на какой объект направлено деяние: хищение предметов, то есть отношения собственности, или же нарушение неприкосновенности жилища (ст. 147 УК РА).

Если потерпевший – специальный субъект, то возможно деяние направлено на интересы государственной власти, в том числе интересы правосудия или военной службы.

Таким образом, можно сделать вывод, что объект преступления позволяет выбрать ту уголовно-правовую норму, которая применима к данному случаю. Часто преступление посягает на несколько объектов, иногда объекты частично или полностью совпадают, поэтому следует устанавливать *основные и дополнительные объекты*.

Дополнительные объекты, как известно, могут быть обязательными, или необязательными.

Однако в большинстве случаев квалификация преступлений одновременно осуществляется по всем элементам и признакам состава преступления. Для подтверждения отмеченного, обратимся к материалам судебной практики.

В постановлении Кассационного суда РА по делу *Радика Папяна*<sup>13</sup> от 18 апреля 2013 г. излагаются правовые позиции относительно квалификации мошенничества и подстрекательства к даче взятки в случае мнимого посредника, когда виновный вводит в заблуждение собственника, однако предмет взятки не намеревается передать должностному лицу. Судебная практика по этому решению была противоречивой. Кассационный суд указал, что содеянное следует квалифицировать по совокупности как мошенничество (ст. 178 УК РА) и подстрекательство к даче взятки (ст. 38-312 УК РА) только в тех случаях, когда будет доказано, что именно мошенник склонил, подстрекал собственника передать ему предмет взятки якобы для передачи должностному лицу. В этом случае он совершает не только мошенничество (преступление против собственности), но и преступление против порядка управления (подстрекает лицо к даче взятки). Если же инициатива дачи взятки принадлежит самому потерпевшему, то мошенник, присвоивший ценности, должен отвечать только по ст. 178 УК РА.

В постановлении по делу *Андраника Ходжумяна* от 22.06.2017г. Кассационный суд РА дал разъяснения по поводу отграничения хулиганства (ст. 258 УК РА) и угрозы причинением смерти или тяжкого вреда здоровью (ст. 137 УК РА). Суд констатировал, что разграничение следует проводить прежде всего по объекту посягательства. Если угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью сопряжена с грубым нарушением общественного порядка, то деяние следует квалифицировать как хулиганство. Угроза убийством или причинением тяжкого вреда направлена на здоровье человека и может быть частью объективной сто-

<sup>13</sup> Ռադիկի Պապյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 18.04.2013 թ. ՏԴ/0053/01/12 որոշում:

роны хулиганства. А. Ходжумян обвинялся в том, что из-за неприязненных отношений к потерпевшему, на территории ресторана, в присутствии окружающих стал стрелять в сторону приближающегося потерпевшего. Апелляционный суд РА его действия квалифицировал как угрозу убийством, однако Кассационный суд это решение отменил, указав, что имело место хулиганство.

Большое практическое значение объекта преступления состоит в определении других признаков совершенного деяния, и прежде всего субъективной стороны. Это наглядно проявляется, например, при уголовно-правовой ошибке в объекте преступного посягательства. Рассмотрим эти случаи.

*Виды ошибки в отношении объекта и их влияние на квалификацию:*

а) если умысел виновного был направлен на причинение вреда одному объекту, а фактически вред был причинен (или создается реальная угроза причинения вреда) другому, то деяние квалифицируется как покушение на преступление в соответствии с направленностью умысла;

б) если умысел был направлен на хищение предметов или документов, имеющих особую историческую ценность (ст. 180 УК РА), а фактически завладевает не имеющими такой ценности предметами, содеянное им следует квалифицировать как покушение на хищение предметов, имеющих особую ценность;

в) лицо, не осознававшее посягательство на специальные объекты (интересы правосудия, военной службы и др.), не будет нести ответственности по специальным нормам. Его ответственность возможна только по общим нормам (преступления против жизни, здоровья и др.);

г) лицо, достигшее 18-летнего возраста, склонившее другое лицо к совершению преступления, не будет нести ответственности по ст. 165 УК РА, если оно не знало о несовершеннолетнем возрасте этого лица. Указанное лицо будет нести ответственность за подстрекательство к участию в совершении задуманного им преступления.

д) в случаях, когда умысел виновного направлен на причинение вреда одному объекту, но фактически содеянное причиняет (или создает реальную угрозу причинения вреда) двум или более объектам, все содеянное должно квалифицироваться как оконченное умышленное преступление в соответствии с направленностью умысла, а также при наличии признаков легкомыслия или небрежности, как неосторожное причинение вреда другому объекту;

е) если умысел виновного был направлен на причинение вреда нескольким объектам, но фактически вред причинен только одному из них, содеянное квалифицируется как оконченное преступление и покушение на преступление по совокупности;

ж) покушение (а равно приготовление) на «негодный» объект (не обладающий свойствами, на которые рассчитывал субъект) квалифицируется как покушение на преступление (либо приготовление) в соответствии с направленностью умысла виновного, т.е. на тех же основаниях, что и всякое другое покушение;



з) в случаях, когда по не зависящим от лица обстоятельствам вред причиняется не тому объекту, против которого было направлено преступление (отклонение действия), содеянное должно квалифицироваться по совокупности преступлений: покушение на преступление в соответствии с направленностью умысла виновного и неосторожное причинение вреда объекту (причинение вреда которому не охватывалось его умыслом, при наличии, конечно же, признаков неосторожности). Например, Т. выстрелил с целью убийства в А., но промахнулся и пуля попала в С., здоровью которого был причинен тяжкий вред. Т. подлежит ответственности за покушение на убийство А. и причинение тяжкого вреда здоровью С. по неосторожности.

Отметим, что проблема ошибки в уголовном праве, в том числе ошибки в объекте преступления и ее значении для правильной квалификации подробно изложены в работах А. Вардеваняна<sup>14</sup>, Л.Д. Гаухмана<sup>15</sup> и др. авторов.

Таким образом, изложенное позволяет сделать следующие **выводы**:

1) История развития науки уголовного права показывает, что единого понятия объекта преступления не было. В советский период доминирующей была концепция «объект преступления – общественные отношения».

В уголовных законах разных периодов объект преступления также рассматривался по-разному (правовые блага, социалистический правопорядок, интересы личности, общества и государства и др.)

В современном понимании объект преступления следует определять с учетом всех имеющихся концепций, так как каждая из них имеет свои преимущества и недостатки.

2) Предлагаются следующие законодательные предложения и изменения:

- ✓ в качестве новой задачи уголовного закона включить «обеспечение безопасности человека, общества и государства от преступных посягательств»;
- ✓ систему Особенной части УК перестроить: при физическом воздействии на человека основным объектом преступления всегда признавать человека, а общественные отношения в таких случаях рассматривать как дополнительные объекты;
- ✓ закрепить правило о том, что при конкуренции объектов преступления одного вида (конкуренция «части и целого») должна применяться одна норма («целое»), так как при квалификации по совокупности норм нарушается принцип справедливости;
- ✓ закрепить положение о том, что квалификация по правилам идеальной совокупности преступлений (ч. 2 ст. 20 УК РА) возможна только при одновременном посягательстве на различные объекты.

<sup>14</sup> Անդրանիկ Խոջոնյանի վերաբերյալ Շճաբեկ դատարանի 22.06.2017 թ. ՏԴ/0101/01/14 որոշում:

<sup>15</sup> Гаухман Л.Д., Квалификация преступлений: закон, теория, практика. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АО «Центр ЮриИнфоР», 2003, с. 283-307.



**Annotation.** The article deals with topical issues concerning the concept of the object of crime; reveals the meaning of the object in the qualification of crimes, while focusing on the specific rules of criminal law assessment of the crime. The authors suggest some legislative changes aimed at proper consideration of the object of the crime and some rules of qualification in controversial cases.

**Ամփոփում:** Հոդվածում քննարկվում են հանցագործության օբյեկտի հասկացողության և քրեաիրավական նշանակության վերաբերյալ արդիական հարցերը, հատուկ ուշադրություն է դարձվում հանցագործությունների որակման կանոններին, պայմանավորված օբյեկտի առանձնահատկություններով: Ներկայացված են մի շարք օրենսդրական առաջարկություններ, կապված հանցագործության որակման վիճահարույց կանոնների հստակեցման հետ:

**Ключевые слова:** закон, преступление, квалификация преступлений, объект преступления, состав преступления.

**Keywords:** law, crime, qualification of crimes, object of crime, composition of crime.

**Բանալի բառեր** – օրենք, հանցագործություն, հանցագործությունների որակում, հանցագործության օբյեկտ, հանցակազմ:

**Ն. Զոհրաբյան** - Հայ-Ռուսական համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլ. հասցե naira2004@inbox.ru:

**Դ. Ավետիսյան** - Հայ-Ռուսական համալսարանի 3-րդ կուրսի ուսանողուհի, էլ. հասցե՝ avetisyanserj@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրության 23.12.2020 թ., տրվել է գրախոսության 23.12.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՌՀ պրոֆեսոր, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատարվոր, իրավագիտական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ս. Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 28.12.2020 թ.:

ՄԵԼԻԲ ՄԵԼԻԲՅԱՆ

*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի  
իրավական փորձաքննությունների ծառայության  
գլխավոր մասնագետ,  
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի 2-րդ կուրսի ուսանող*

MELIK MELIKYAN

*Chief Specialist of the Legal Expertise Service  
of the Staff of the RA Court of Cassation,  
2nd year Master Student at YSU Faculty of Law*

МЕЛИК МЕЛИКЯН

*Главный специалист Службы правовой экспертизы  
Аппарата Кассационного суда РА  
Студент 2 курса магистратуры  
юридического факультета ЕГУ*

## **ՓՈՂԵՐԻ ԼՎԱՑՈՒՄ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

### **SUBJECTIVE FEATURES OF MONEY LAUNDERING CRIME**

### **СУБЪЕКТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ «ОТМЫВАНИЕ ДЕНЕГ»**

Փողերի լվացում հանցատեսակի վերաբերյալ տեսական աղբյուրների, միջազգային փորձի և նախադեպային իրավունքում ձևավորված կայուն իրավական դիրքորոշումների համատեքստում՝ առաջ են գալիս մի շարք հիմնախնդիրներ՝ կապված տվյալ հանցագործության սուբյեկտի տարիքային շեմի, մեղքի ձևերի և քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում նախատեսված նորմի կարգադրություններում ամրագրված առանձին ձևակերպումների հետ, որոնք էլ առանձնակիորեն ընդգծվում են իրավակիրառ պրակտիկայում:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արսեն Սարգսյանի* վերաբերյալ նախադեպային որոշմամբ, մասնավորապես նշվել է, որ փողերի լվացման սուբյեկտ կարող է լինել 16 տարին լրացած, մեղսունակ ֆիզիկական անձը<sup>1</sup>:

Հարկ է նկատել, որ վերոգրյալ իրավական դիրքորոշմամբ սահմանված տարիքային շեմը բխում է նաև էմանսիպացիայի ինստիտուտի առանձնահատկու-

<sup>1</sup> *Sten mutatis mutandis*՝ Արսեն Սարգսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0090/01/09 որոշման 17-րդ կետը:

թյուններից:

«Հ քաղաքացիական օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Տասնվեց տարին լրացած անչափահասը կարող է լրիվ գործունակ ճանաչվել, եթե նա աշխատում է աշխատանքային պայմանագրով կամ ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի համաձայնությամբ զբաղվում է ձեռնարկատիրական գործունեությամբ(...)»:

Փողերի վլացման սուբյեկտի տարիքային շեմի վերաբերյալ առաջ քաշված դոկտրինալ թեզերը տարբեր են:

Տեսաբանների մի խումբ նշում են, որ, քանի որ նշված հանցագործության օբյեկտիվ կողմն արտահայտվում է տարբեր գործարքներ կնքելու միջոցով, հետևաբար և հանցագործությունը կարող է կատարվել այն անձի կողմից, ով գործունակ է, այսինքն՝ հանցագործության սուբյեկտ կարող է հանդիսանալ տասնութ տարին լրացած կամ մինչև այդ տարիքն էմանսիպացված անձը<sup>2</sup>:

Միևնույն ժամանակ՝ մի շարք ուսումնասիրողներ տեսակետ են արտահայտել առ այն, որ հանցագործության սուբյեկտի տարիքը պետք է նվազեցնել: Մասնավորապես՝ Օ. Յակիմովը գտել է, որ փողերի վլացում կատարող սուբյեկտի տարիքը պետք է համապատասխանի նախորդող հանցագործության սուբյեկտի համար սահմանված տարիքին: Նման տեսակետի արդարացված լինելը հեղինակը հիմնավորում է նրանով, որ եթե սուբյեկտն ի վիճակի է գիտակցել նախորդող հանցագործության հասարակական վտանգավորության աստիճանը, ապա նա չի կարող չգիտակցել նման հանցագործության արդյունքում ստացվող եկամուտների վլացման հասարակական վտանգավորության աստիճանը<sup>3</sup>:

Ընդհանրապես, փողերի վլացման հանցակազմի սուբյեկտի տարիքային շեմը նվազեցնելու օգտին է խոսում նաև քաղաքացիական օրենսդրության առանձին մի շարք կարգավորումներ:

Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 30-րդ հոդվածի համաձայն՝ տասնչորսից մինչև տասնութ տարեկան անձինք առանց ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի համաձայնության իրավունք ունեն ի թիվս այլ գործողությունների օրենքին համապատասխան՝ ավանդներ մուծել վարկային հաստատությունների և տնօրինել դրանք, ինչն էլ հենց պարարտ հող կարող է ստեղծել փողերի վլացման ամենատարածված եղանակներից մեկի՝ վարկային կազմակերպություններում ավանդներ մուծելու միջոցով հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքը «վլանալու» համար:

Քրեաիրավական ասպեկտով փողերի վլացման կատարողի տարիքային շեմի նվազեցման օգտին է խոսում նաև հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ մասի 2-րդ կետերով՝ համապատաս-

<sup>2</sup> Տե՛ս Тосунян Г.А., Викулин А.Ю., Противодействие легализации (отмыванию) денежных средств в финансово-кредитной системе. М., 2001, էջ 113: Смагина А.В., Легализация преступных доходов: сравнительный анализ уголовного законодательства России и зарубежных стран: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006, էջ 105:

<sup>3</sup> Տե՛ս Якимов О.Ю., Легализация доходов приобретенных преступным путем: уголовно-правовые и уголовно-политические проблемы, М., էջեր 118-119-րդ:

խանարար հանցագործության որակյալ տեսակներ են համարվում նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը՝ մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ և կազմակերպված խմբի կողմից իրականացնելը, որպիսի պայմաններում իրատեսական է դառնում դրանցում անչափահասների մասնակցությունը: Ընդ որում՝ այն կարող է արտահայտվել, ինչպես փողերի լվացման իրականացմանը, այլ անձանց կողմից նրանց ներգրավելով, այնպես էլ՝ հենց անչափահասների կողմից՝ սեփական նախաձեռնությամբ, ինչու ոչ՝ որոշակի ռեֆերենտային խմբում հեղինակություն ձեռք բերելու նպատակով:

Թերևս, հարկ է նշել, որ մի շարք հետազոտողներ փաստել են, որ -տարբեր հանցավոր խմբերում ներգրավված են հիմնականում 14-15 տարեկան հասակի դեռահասները<sup>4</sup>,

-մեծահասակների հանցագործների բացասական ազդեցությունը ոչ միայն նպաստում է դեռահասների կողմից կատարված հանցագործությունների կատարմանը, այլև նրանց տալիս է ավելի կազմակերպված և համարձակ բնույթ<sup>5</sup>:

Բացի այդ, հարկ է նշել, որ տասնչորս տարեկանից պատասխանատվություն սահմանված է, ի շարս այլ հանցատեսակների, սեփականության դեմ ուղղված որոշ հանցագործությունների համար (օրինակ՝ կողոպուտ, գողություն, շորթում), որոնց արդյունքում կարող է գոյանալ նյութական շահ: Արդյունքում ստացվում է, որ քրեական օրենսգրքով տասնչորս տարին լրացած անձի համար պատասխանատվություն է նախատեսված որոշակի՝ նյութական շահ առաջացնող հանցատեսակների համար, մինչդեռ այդ նույն հանցագործության արդյունքում գոյացած գույքը՝ շարունակական հանցավոր վարքագիծ դրսևորելու արդյունքում քողարկելու համար որևէ պատժողական գործիք առկա չէ, ուստի արդարացված կլիներ, որպեսզի քննարկվող հանցատեսակի սուբյեկտի տարիքային շեմը պետք է ենթարկվեր փոփոխության, նվազեցվեր և քրեական պատասխանատվություն նախատեսվեր 14 տարեկանը լրացած անձի համար:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև այն հարցը, թե հանցագործության սուբյեկտն ամեն դեպքում պետք է լինի նախորդ հանցագործության հետ առնչություն ունեցող անձը, թե՛ ոչ:

Նախորդող հանցագործության կատարողի և այլ անձի կողմից փողերի լվացման վերաբերյալ՝ ուշագրավ է ռուս օրենսդրի մոտեցումը, ըստ որի Ռուսաստանի քրեական օրենսգրքում փողերի լվացումը՝ ելնելով սուբյեկտներից, տարբերակված է երկու առանձին հոդվածներով: Մասնավորապես՝ ՌԴ քրեական օրենսգրքի 174-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում դրամական միջոցների կամ այլ գույքի օրինականացման (լվացման) համար, որը ձեռք է բերվել այլ անձանց կողմից հանցավոր ճանապարհով, իսկ 174.1.-րդ հոդվածը

<sup>4</sup> Бозиев Т.О., Типология групп несовершеннолетних с агрессивной направленностью // Ювенальная юстиция и профилактика правонарушений: материалы Междунар. науч.-практ. конф. СПб., 1999. Уш 2. (Аналогичной точки зрения относительно типологии преступных групп с участием несовершеннолетних придерживается Л.М. Прокументов. См.: Прокументов Л.М. Групповая преступность несовершеннолетних и ее предупреждение: автореф. дис. ... д-ра юр. наук. Томск, 2001). /

<sup>5</sup> Stiu Медведева Н.Е., Предупреждение краж, совершаемых группами несовершеннолетних. М., 2009.

նախատեսում է պատասխանատվություն դրամական միջոցների կամ այլ գույքի օրինականացման (վճարման) համար, որը անձանց կողմից ձեռք է բերվել իրենց կողմից հանցագործության կատարման արդյունքում<sup>6</sup>:

Վերը նշվածի համատեքստում հարց է առաջանում, թե արդյո՞ք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան հնարավոր է մեկնաբանել այնպես, որ հանցագործության կատարող կարող է հանդիսանալ նաև նախորդող հանցագործության հետ առնչություն չունեցող անձը:

Շատ հեղինակներ գտնում են, որ բնավ էական չէ, թե արդյո՞ք անձին հայտնի են եղել սկզբնական հանցագործության բոլոր մանրամասները և դետալները, ինչպես նաև այն կատարած անձը<sup>7</sup>:

Այս կապակցությամբ Պ. Յանինը նշել է, որ գույքի ձեռքբերման հանցավոր բնույթի մասին իրազեկվածությունը դեռևս չի նշանակում, որ այդ գույքը օրինականացնող անձը պետք է հաստատապես իմանա հանցավոր ձեռքբերման բոլոր դետալները<sup>8</sup>:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի հանցավոր ծագումը թաքցնելու կամ խեղաթյուրելու նպատակով՝ տվյալ գույքը փոխարկելու (կոնվերտացնելու) կամ փոխանցելու (եթե հայտնի է, որ այդ գույք ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում), համար՝ առանց տվյալ գույքի ստացման գոյացմանը հանգեցրած հանցագործության կատարման նախապայմանից: Այսինքն, քննարկվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի առկայության հանգամանքը պարզելու համար ուղենիշային է, ոչ թե հանցավորի կողմից հանցագործության բոլոր մանրամասներին տիրապետելը, կամ առավել ևս նրա առնչությունը նախորդող հանցագործության, այլև վերջինիս կողմից խնդրո առարկա գույքի՝ հանցավոր ծագման փաստի գիտակցումը և այն քողարկելու նպատակը, այլ հարց է, թե արդյո՞ք հնարավոր է քննարկվող հանցագործության կատարումն անուղղակի դիտավորությամբ, և արդյո՞ք միայն դիտավորությամբ է հնարավոր կատարել այն:

«Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների վճարման, հետախուզման, ազգրավման ու բռնագրավման և ահաբեկչության ֆինանսավորման եմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Վարշավայի կոնվենցիա) կոնվենցիայի<sup>9</sup> 13-րդ հոդվածով նախատեսված են այն պոզիտիվ պարտականությունները, որոնք կոնվենցիայի կողմերը պետք է ձեռնարկեն փողերի վճարման կանխարգելման համար: Տվյալ միջոցների շարքում են նաև

<sup>6</sup> Տե՛ս «Уголовный кодекс Российской Федерации» (УК РФ) от 13.06.1996 N 63-ФЗ (последняя редакция) / КонсультантПлюс (consultant.ru)-վերջին մուտք՝ 24.11.2020 թ.:

<sup>7</sup> Տե՛ս *Никulina B.A.*, Правовые аспекты соучастия в легализации незаконных доходов: дис. ... канд. юрид. наук. СПб., 2000, էջ 75:

<sup>8</sup> Տե՛ս *Яни П.С.*, Спорные вопросы уголовной ответственности за легализацию преступных доходов, էջ 9:

<sup>9</sup> Ընդունվել է 16.05.2005 թվականին, Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել է 02.06.2008 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.10.2008 թվականին: Տե՛ս ՀՀԱԳՆՊՏ 2008.12.30/10(18):

կասկածելի գործարքների առկայության մասին պատկան մարմիններին զեկուցելու, գործարք կատարող անձանց պատշաճ իդենտիֆիկացնելը և այլ պարտականություններ:

Մ. Ֆիլատովան անդրադառնալով Վարչավայի կոնվենցիայի դրույթների իմաստով՝ փողերի լվացման սուբյեկտիվ կողմին առնչվող հարցերին՝ նշել է, որ տվյալ կոնվենցիայով սուբյեկտիվ հատկանիշների առումով առաջնահերթ է պարզել՝ գույքի հանցավոր ծագման մասին հանցավորի իմանալը կամ դրա մասին ենթադրելը, կամ նման հանգամանքն իմանալու մասին պարտավորություն ունենալը: Ընդունված է, որ Վարչավայի կոնվենցիան փողերի լվացման հանցակազմի սուբյեկտիվ հատկանիշների մասով առավել հաջողված է, քանի որ դրանով առաջնահերթությունը տրված է ոչ թե հանցագործության կատարման նպատակին, այլ իրազեկությունը կամ իրազեկ լինելու պարտականությունը, որը տվյալ հարցում հանդիսանում է առաջնային չափանիշ: Քանի որ դրա էությունը կայանում է հենց *հանցավոր* ծագում ունեցող գույքի լվացման մեջ, հետևաբար և այս ոլորտում ցանկացած գործունեության քրեականացում պետք է հիմնվի անձի՝ եկամուտների հանցավորության մասին իրազեկության վրա: Առանձնահատկությունը հանդիսանում է այն, որ թույլատրվում է նվազեցնել եկամուտների հանցավոր ծագման մասին իրազեկության աստիճանը: Մասնակից պետություններն օժտված են քրեականացնել հանցավոր եկամուտների լվացումը ոչ միայն գույքի հանցավոր ծագման մասին իրազեկված լինելու, այլև անձի կողմից ողջամիտ կասկածներ ունենալու կամ այդպիսիք ունենալու պարտավորության դեպքում: Բացի այդ, փողերի լվացման համար անձին կարելի է պատասխանատվության ենթարկել նաև այն դեպքում, երբ ապացուցված է, որ գույքը ունի հանցավոր ծագում, և անհրաժեշտ չէ պարտադիր որոշել, թե կոնկրետ ինչ հանցագործությունից է այն ստացվել<sup>10</sup>:

Բացի այդ, FATF կողմից ընդունված 10-րդ հանձնարարականի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ ֆինանսական հաստատությունը հաճախորդի հետ գործարար հարաբերություն հաստատելիս կամ դրա ընթացքում կամ միանգամյա գործարք կատարելիս կասկածում է, որ գործարքները կապված են փողերի լվացման կամ ահաբեկչության ֆինանսավորման հետ, պետք է.

(ա) որպես կանոն, կատարի ինչպես մշտական, այնպես էլ միանգամյա հաճախորդի և իրական շահառուի նույնականացում և նրանց ինքնության ստուգում՝ անկախ որևէ այլ դրույթներով սահմանված բացառություններից կամ նախատեսված շեմերից, և

(բ) ֆինանսական հետախուզության մարմինն (ՖՀՄ) ներկայացնի կասկածելի գործարքի մասին հաշվետվություն:

Նշվածի համատեքստում, հատուկ ուշադրության է արժանի նաև «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրեն-

<sup>10</sup> *Տե՛ս Филатова М.А.*, Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, полученных преступным путем, по законодательству России и Австрии, Москва, 2014, էջ 36-38:

քի կարգավորումները<sup>11</sup>: Դրանցով ամրագրվում են այնպիսի կարևոր դրույթներ, որոնք ուղղված են փողերի լվացման դեմ անհրաժեշտ միջոցների նախատեսմանը, որոնց շարքում, ի թիվս այլնի նախատեսված են նաև հաճախորդին պատշաճ ստուգման ենթարկելու, գործարքը կասկածելի որակելու և նմանօրինակ այլ պարտականությունների սահմանումը:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարող ենք փաստել, որ փողերի լվացումը կարող է կատարվել, ոչ միայն ուղղակի, ինչպես նշվում է ներպետական դոկտրինում<sup>12</sup>, այլև անուղղակի դիտավորությամբ:

Նման օրինակներ կարող են ծառայել այն դեպքերը, երբ օրինակ անձը՝ պարտականությունների բերումով, այս կամ այն ֆինանսական գործարքի ընթացքում պարտավոր է հայտնաբերել փողերի լվացման տարրերը, սակայն նախատեսելով վտանգավոր հետևանքների առաջացման իրական հնարավորությունը դրա դեմ չի ձեռնարկում հակազդման անհրաժեշտ միջոցառումներ թույլ է տալիս, որպեսզի այն կատարվի, ի տարբերություն ուղղակի դիտավորության իրավիճակների, երբ տվյալ անձը նշված օրինակում նախատեսում է ինչպես վտանգավոր հետևանքների առաջացման իրական հնարավորությունը, այնպես էլ դրանց անխուսափելիությունը:

Ինչ վերաբերվում է անզգուշությամբ փողերի լվացում իրականացնելու հնարավորությանը, ապա անհրաժեշտ է նշել, որ տեսականում և գործնականում, այն լիովին իրատեսական է: Մասնավորապես, նման իրավիճակներ կարող են առաջանալ այն դեպքերում, երբ օրինակ անձը մասնագիտական պարտականությունների ուժով նախատեսում է գույքի առերևույթ հանցավոր ծագման մասին և գիտակցում, որ իր գործողությունների հետևանքներով հնարավոր է, որ այն «լվացվի», սակայն առանց բավարար հիմքերի՝ ինքնավստահորեն հույս է ունենում, որ նման հետևանքների առաջացումը կկանխվի կամ, որ գործնականում առավել հնարավոր տարբերակ է, անփութորեն չի նախատեսում իր գործողության (անզգործության)՝ արդյունքում հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի քողարկման հնարավորությունը, մինչդեռ պարտավոր էր գիտակցել թե՛ տվյալ գույքի հանցավոր ծագման և թե՛ իր գործողությունների արդյունքում այն քողարկելու հնարավորությունը:

Փողերի լվացման՝ անզգուշությամբ կատարելու օրենսդրական կարգավորումն արդեն իսկ նախատեսվել է Նիդերլանդների քրեական օրենսգրքի 420-3րդ հոդվածի 1-ին մասում՝ որպես առանձին հանցագործություն, ըստ որի՝

«ա) անձի կողմից օբյեկտի իրական բնույթը, ծագումը, այն գտնելու վայրը, օբյեկտի տնօրինումը կամ տեղափոխումը թաքցնելը կամ քողարկելը, ինչպես նաև այդ օբյեկտի սեփականատիրոջ կամ տիրապետողի ով լինելը թաքցնելն ու

<sup>11</sup> Տե՛ս նշված օրենքի 16-րդ և 25-րդ հոդվածները:

<sup>12</sup> Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք. Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), խմբագրությամբ՝ իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Գ. Ս. Ղազինյանի, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2012, էջ 423:

քողարկելը՝ ողջամիտ կասկած ունենալով, որ այդ օբյեկտն «ուղղակի կամ անուղղակի» ձեռք է բերվել հանցավոր ճանապարհով,

բ) օբյեկտը ձեռք բերելը, տիրապետելը, փոխանցելը կամ վաճառելը կամ այդ օբյեկտից օգտվելը ողջամիտ կասկածի առկայության դեպքում, որ այն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ձեռք է բերվել հանցավոր ճանապարհով:<sup>13</sup>

Այսպիսով, ամփոփելով նախորդիվ շարադրվածը՝ կարծում եմ, որ փողերի վճացում հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել ոչ միայն դիտավորությամբ, այլև մեղքի անզգույշ ձևով, ինչն էլ իրավական պահանջ է ստեղծում՝ անզգույշությամբ փողերի վճացում կատարելու համար նախատեսելու առանձին քրեաիրավական նորմ:

Փողերի վճացման սուբյեկտիվ կողմի վերաբերյալ հատուկ ուշադրության է արժանի հանցավորի նպատակը, որը կոնկրետ գործի հանգուցալուծման, նրա արարքին քրեաիրավական գնահատական տալու համար ունի բեկումնային նշանակություն:

Վերը վկայակոչած՝ *Արսեն Սարգսյանի* գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը, որով իրավական դիրքորոշումներ են արտահայտվել նաև փողերի վճացման նպատակի վերաբերյալ, արձանագրվել է հետևյալը.

*«(...)Արարքը, որպես հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացում որակելու հիմքում ընկած է այն նախապայմանը, որ գույքի և գույքային իրավունքների հետ կապված գործողությունները կատարվում են՝ գիտակցելով դրանց՝ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված լինելու հանգամանքը և հետապնդելով հափուկ նպատակ՝ թաքցնել կամ քողարկել գույքի (գույքային իրավունքի) հանցավոր ծագումը կամ օժանդակել հանցակցին խուսափելու իրավական հետևանքներից:(...)»<sup>14</sup>:*

Վերը նշվածի հետ մեկտեղ պետք է նշել, որ հանցագործության նպատակի մասով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան հարաբերակցելով նույն օրենսգրքի 216-րդ հոդվածի կարգադրությունների հետ, առաջանում է խնդրահարույց իրավիճակ, որը կայանում է հետևյալում.

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի վերլուծությունից հետևում է, որ քննարկվող հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է հետևյալ գործողություններով.

ա) հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի փոխարկում (կոնվերտացում) կամ փոխանցում (եթե հայտնի է, որ այդ գույքը ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում), որը նպատակ է ունեցել թաքցնել կամ խեղաթյուրել այդ գույքի հանցավոր ծագումը կամ օժանդակել որևէ անձի, որպեսզի նա խուսափի իր կատարած հանցանքի համար պատասխանատվությունից,

բ) գույքի իրական բնույթը, ծագման աղբյուրը, գտնվելու վայրը, տնօրինման եղանակը, տեղաշարժը, իրավունքները կամ պատկանելությունը թաքցնել կամ

<sup>13</sup> Տե՛ս [https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands\\_CC\\_am2012\\_en.pdf-11.10.2020թ](https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf-11.10.2020թ):

<sup>14</sup> Տե՛ս Արսեն Հայկի Սարգսյանի վերաբերյալ գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0090/01/09 որոշման 14-րդ կետը:



խեղաթյուրել (եթե հայտնի է, որ այդ գույքը ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում),

գ) գույք ձեռք բերել կամ տիրապետել կամ օգտագործել կամ տնօրինել (եթե այդ գույքի ստացման պահին հայտնի էր, որ այն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 216-րդ հոդվածի համաձայն՝ ակնհայտ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույք ձեռք բերելը կամ իրացնելը՝ ակնհայտ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույք ձեռք բերելը կամ իրացնելը, եթե դա նախապես խոստացված չի եղել:

Ի հավաստումը նախորդ պարբերության դիրքորոշման՝ վերը հիշատակված Արսեն Սարգսյանի վերաբերյալ գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները. «(...) Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման համար պատասխանատվություն նախատեսող քրեաիրավական նորմը գնահատելով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դրա ոչ հստակ ձևակերպումը որոշ դեպքերում կարող է դժվարություններ առաջացնել հանցակազմի կիրառման, ինչպես նաև հարակից հանցակազմերից սահմանազատման առումով:

Խոսքը, մասնավորապես, վերաբերում է հետևյալ ձևակերպմանը. «(...) կամ գույք ձեռք բերելը կամ տիրապետելը կամ օգտագործելը կամ տնօրինելը (եթե այդ գույքի ստացման պահին հայտնի էր, որ այն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում)», որի տառացի մեկնաբանության արդյունքում ստացվում է, որ եթե անձը հանցագործության արդյունքում ստացված միջոցները ձեռք է բերում և օգտագործում է իր անձնական կարիքները բավարարելու համար, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի վերոնշյալ պայմանի ուժով մեխանիկորեն դառնում է քննարկվող հանցագործության սուբյեկտ: Նման մոտեցումը չի համապատասխանում գույքի օրինականացման էությանը, քանի որ տվյալ պարագայում բացակայում է այն «լվանալուն» ուղղված դիտավորությունը: Այլ կերպ՝ անձը դիտավորություն չի ունեցել օրինական շրջանառության մեջ դնել հանցավոր ճանապարհով ստացված միջոցները, այլ ընդամենը ցանկացել է օգտվել դրանցից, քանի որ ի վերջո հանցագործությունը կատարվել է հենց այդ միջոցները ձեռք բերելու և դրանցից օգտվելու նպատակով:

Այս դեպքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան օբյեկտիվ կողմից կարող է համընկնել հանցագործության օժանդակության հետ, եթե գույքի ձեռքբերումը եղել է նախապես խոստացված, կամ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 216-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի հետ, եթե գույքի ձեռքբերումը նախապես խոստացված չի եղել:

Մինչդեռ տվյալ դեպքում անձը հանցավոր գործունեության արդյունքում ստացված գույքի հետ կապված բոլոր գործողությունները կատարում է մեկ դիտավորությամբ, այն է՝ համապատասխան միջոցների ծագման իրական աղբյուր-

որ քողարկել կամ խեղաթյուրել և դրանց հաղորդել օրինական տեսք: (...)»:<sup>15</sup>

Վերոգրյալի լույսի ներքո հարկ է փաստել, որ գործող օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի վերտառությունը չի համապատասխանում դրա դրույթների բովանդակությանը, քանզի նշված հանցագործության նպատակը և վերջնարդյունքը, ոչ թե ստացված գույքի օրինականացումն է այլ դրանց հանցավոր ծագումը խեղաթյուրելը կամ թաքցնելը, որի արդյունքում գույքը ոչ մի դեպքում չի կարող համարվել օրինականացված:

Ի մի բերելով վերը շարադրվածը՝ կարող ենք փաստել, որ գույքի հանցավոր ծագումը թաքցնելու կամ խեղաթյուրելու նախապայմանն այն գլխավոր տարբերակիչն է, որով տարբերակվում է քննարկվող հանցագործությունը՝ ակնհայտ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույք ձեռք բերելու կամ իրացնելու հանցատեսակից, հետևապես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նշված՝ հանցագործության կարգադրույթներում՝ «կամ գույք ձեռք բերելը կամ տիրապետելը կամ օգտագործելը կամ տնօրինելը (եթե այդ գույքի ստացման պահին հայտնի էր, որ այն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում)» ձևակերպումը պետք է կամ լրամշակվի՝ ավելացվելով հանցագործության նպատակը, կամ պարզապես հանվի տվյալ հոդվածի դիսպոզիցիայից, իսկ գործող օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի վերտառության սահմանումը՝ այն է «հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքն օրինականացնելը» ձևակերպումը պետք է լրամշակվի և վերաշարադրվի «հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքը քողարկելը» սահմանմամբ:

Այսպիսով՝ ամփոփելով սույն հոդվածում արտահայտվածը հանդես ենք գալիս հետևյալ առաջարկություններով.

1) քննարկվող հանցատեսակի սուբյեկտի տարիքային շեմը պետք է ենթարկվի փոփոխության և քրեական պատասխանատվություն նախատեսել 14 տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձի համար:

2) Փողերի լվացում հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը կարող է դրսևորվել ոչ միայն ուղղակի, այլև անուղղակի դիտավորության ձևով, բացի այդ՝ որպես առանձին հանցագործություն պետք է սահմանվի այն անզգուշությամբ կատարելը:

3) Կարող ենք փաստել, որ գույքի հանցավոր ծագումը թաքցնելու կամ խեղաթյուրելու նախապայմանն այն գլխավոր տարբերակիչն է, որով տարբերակվում է քննարկվող հանցագործությունը՝ ակնհայտ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույք ձեռք բերելու կամ իրացնելու հանցատեսակից, հետևապես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նշված՝ հանցագործության կատարման եղանակներում՝ «կամ գույք ձեռք բերելը կամ տիրապետելը կամ օգտագործելը կամ տնօրինելը (եթե այդ գույքի ստացման պահին հայտնի էր, որ այն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում)» ձևակերպումը պետք է կամ լրամշակվի

<sup>15</sup> Տես Արսեն Հայկի Սարգսյանի վերաբերյալ գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0090/01/09 որոշման 15-րդ կետը:

վի՝ ավելացվելով հանցագործության նպատակը, կամ պարզապես հանվի փվյալ հողվածի դիսպոզիցիայից:

4) Պետք է նշել, որ գործող օրենսգրքի 190-րդ հողվածի վերաբերությունը չի համապատասխանում դրա դրույթների բովանդակությանը, քանզի նշված հանցագործության նպատակը և վերջնարդյունքը, ոչ թե ստացված գույքի օրինականացումն է այլ դրանց հանցավոր ծագումը խեղաթյուրելը կամ թաքցնելը, որի արդյունքում գույքը ոչ մի դեպքում չի կարող համարվել օրինականացված, ուստի այն ենթակա է լրանշակման և քրեական պատասխանատվություն պետք է սահմանվի ոչ թե գույքի օրինականացման, այլ դրա հանցավոր ծագումը քողարկելու համար:

**Annotation.** In the context of theoretical sources, international experience and legal positions formed in stable precedent right regarding the crime of money laundering, a number of issues arise in connection with the age of the subject of the crime, types of guilt and separate formulations enshrined in dispositions of the norm provided for in the Special Part of the Criminal Code, which are especially emphasized in law enforcement practice and have been referred to in this work.

**Аннотация.** В области теоретических источников, международного опыта и правовых позиций, основанных на стабильном прецедентном праве, возникает ряд вопросов, касающихся возраста субъекта преступления, форм вины, а также отдельных терминов, предусмотренных положениями норм, кодифицированных в Специальной части Уголовного кодекса, которые особо подчеркиваются в правоприменительной практике и к которым ссылается данная работа.

**Բանալի բառեր** - փողերի լվացում, հանցակազմ, սուբյեկտ, սուբյեկտիվ կողմ, դիսպոզիցիա, նախադեպ, կոնվենցիա, օրենսգիրք:

**Keywords:** Money laundering, corpus delicti, subject, subjective side, disposition, precedent, convention, code

**Ключевые слова:** Отмывание денег, состав преступления, субъект, субъективная сторона, диспозиция, прецедент, конвенция, кодекс.

**Մ. Մելիքյան** - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի 2-րդ կուրսի ուսանող, էլ. հասցե՝ g.melikmelikyan1994@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 04.12.2020 թ., տրվել է գրախոսության 04.12.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի, քրեական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ. Տիգրան Սիմոնյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 28.12.2020 թ.:

**ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА**

ԱՆՈՒՇ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

*Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի հափուկ հանձնարարությունների, կազմակերպական-վերլուծական և քրեագիտական գլխավոր վարչության, քրեագիտական վարչության պետի տեղակալ, Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայրորդ*

ANUSH GASPARYAN

*Deputy Head of the Department of Criminalistics of the General Department on Special Assignments, Organizational-Analytical Activity and Criminalistics of the Investigative Committee of the Republic of Armenia Applicant at the Department of Theory and History of State and Law of Armenian-Russian (Slavic) University*

АНУШ ГАСПАРЯН

*Заместитель начальника Управления криминалистики Главного управления по особым поручениям, организационно-аналитической деятельности и криминалистики Следственного комитета РА Соискатель кафедры теории и истории государства и права Российско-армянского (Славянского) университета*

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԵՆԹԱՄՇԱԿՈՒՅԹԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱՆՁԱՆՑ  
ՀԱՆՑԱՎՈՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՔՐԵԱԿԱՆ  
ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԱՊԱՑՈՒՑՄԱՆ  
ԱՌԱՐԿԱՅԻ ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

**SOME FEATURES OF INVESTIGATION PLANNING AND SUBJECT  
OF EVIDENCE IN CRIMINAL CASES RELATED TO THE CRIMINAL  
ACTIVITIES OF THE PERSONS INVOLVED IN CRIMINAL  
SUBCULTURE**

**НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПЛАНИРОВАНИЯ СЛЕДСТВИЯ  
И ПРЕДМЕТА ДОКАЗЫВАНИЯ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ  
ОТНОСЯЩИМСЯ К ПРЕСТУПНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЦ,  
ПРИЧАСТНЫХ К КРИМИНАЛЬНОЙ СУБКУЛЬТУРЕ**

Հանցագործությունների քննության մեթոդիկայի հիմնախնդիրներն ուսումնասիրում է Կրիմինալիստիկայի գիտությունը: Ընդ որում՝ կրիմինալիստիկա-

կան մեթոդիկայի ուսումնասիրման շրջանակը, «inter alia», ընդգրկում է նաև կրիմինալիստիկական մասնավոր մեթոդիկայի հիմնախնդիրները, որոնք, սակայն, չպետք է հասկանալ որպես զուտ այս կամ այն տեսակի հանցագործության արդյունավետ քննության համար անհրաժեշտ քննչական գործողությունների, տեխնիկական միջոցների և տակտիկական հնարքների մեխանիկական ընդհանրություն: Այն ոչ միայն վերաբերում է առավել արդյունավետ միջոցների և հանձնարարականների մշակմանը, այլև դրանց կիրառման մեթոդներին, քննության կազմակերպման առանձնահատկություններին (ապացուցման գործընթացի պլանավորմանը), տիպային քննչական վարկածներին, որոշակի բնագավառներին վերաբերող հատուկ գիտելիքների ու հմտությունների օգտագործմանը և այլն: Ավելին՝ համապատասխան մեթոդիկաներ մշակելիս կրիմինալիստիկայի գիտությունը ելնում է հանցագործությունների որոշակի տեսակների յուրօրինակությունից և դրանք կատարողների անհատական առանձնահատկություններից, ինչը նպաստում է քննվող քրեական գործերով օբյեկտիվ ճշմարտության բացահայտմանը<sup>1</sup>:

Քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավոր գործունեության բացահայտման և քննության կարևորագույն տարրերից է գործող սուբյեկտների հանցավոր գործողությունների քննության քննչական իրավիճակի գնահատումը, որն իր մեջ ներառում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման (գողական աշխարհի) հետ պատճառահետևանքային կապ ունեցող իրավիճակի, կառուցվածքի և դինամիկայի, ինչպես նաև տեղական կամ տարածաշրջանային, ժողովրդագրական, տնտեսական և սոցիալ-հոգեբանական գործոնների քրեաբանական վերլուծությունը: Նմանօրինակ վերլուծությունը կարող է հնարավորություն ընձեռնել որոշելու քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավոր գործունեության դրդապատճառները, եզրակացություններ կատարել հանցավոր դրսևորումների առավել հնարավոր վայրերի, դրանց քանակի և կառուցվածքի վերաբերյալ<sup>2</sup>: Հարկ է նշել նաև, որ քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավորության մեխանիզմը կազմում է ընդհանուր գործող համակարգ, որի բոլոր բաղադրիչները գտնվում են անընդհատ շարժման և զարգացման գործընթացում, որոնց վերաբերյալ ստացված տվյալները կարելի է օգտագործել դրանց քննության և բացահայտման նպատակներով:

Խնդրո առարկայի համակողմանի ուսումնասիրության նպատակով հարկ ենք համարում ընդգծել, որ քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ գործերով քննչական իրավիճակներն անհրաժեշտ է տարանջատել երկու հիմնական խմբի՝ ստրատեգիական (ռազմավարական) և տակտիկական (մարտավարական) բնույթի իրավիճակների:

<sup>1</sup> Տե՛ս Հանցագործությունների քննության մեթոդիկա, Վ. Գ. Ենգիբարյան, խմբագիր՝ իրավ. գիտ. թեկնածու, պրոֆեսոր Լ. Պ. Օհանյան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2014, էջ 11-12:

<sup>2</sup> Տե՛ս Мондохонов А.Н., Особенности уголовно-правового статуса лица, занимающего высшее положение в преступной иерархии // Вестник Бурятского государственного университета, 2013, № 2, с. 182-184:

Այդպիսի առանձնահատկությունների շարքին, նախևառաջ, դասվում են համապատասխան տարածաշրջանի սոցիալ-տնտեսական առանձնահատկությունները, իրավապահ և այլ մարմինների համակարգային խնդիրները, քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց շրջանում կոռուպցիոն կամ այլ հանցավոր կապերի առկայությունը, որի հետևանքով առկա քննչական և օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվությունը մասնակիորեն կամ ամբողջովին կարող է հայտնի դառնալ հանցավոր խմբավորման անդամներին, ինչը վերջիններիս հնարավորություն կընձեռնի հսկել քննության ընթացքը, կանխորոշել քննիչի կամ օպերատիվ աշխատակցի հնարավոր գործողությունների հաջորդականությունը:

Ըստ այդմ՝ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ուշադրության կենտրոնում պահի գործով անցնող վկաների, տուժողների, խոստովանական ցուցմունքներ տվող քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամների նկատմամբ անօրինական ազդեցություն գործադրելու հնարավոր դեպքերին, որպեսզի արագ արձագանքի և ժամանակին կանխի հանցավոր գործողությունները, ինչպես նաև միջոցներ ձեռնարկի վերջիններիս և նրանց հարազատների անվտանգությունն ապահովելու ուղղությամբ:

Քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ գործերով քննության համար առավել բարենպաստ կարող է լինել այն քննչական իրավիճակը, երբ քննությանը նախորդում է հանցավոր գործունեության նախնական օպերատիվ մշակումը, որի ժամանակ հնարավորինս կբացահայտվեն հանցավոր խմբավորման կազմը և նրանց կապերը: Դա, նախևառաջ, պայմանավորված է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության առանձնահատկություններով, հատկապես դրա գաղտնի, քողարկված բնույթով և քրեադատավարական միջոցների նվազ արդյունավետությամբ:

Կարծում ենք, որ մինչև օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները նախաքննություն իրականացնող մարմնին փոխանցելը, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինները պետք է ստացված տեղեկատվությունը<sup>3</sup> համատեղ գնահատեն քննչական մարմնի հետ:

Իսկ այդպիսի տեղեկատվություն կարող է հանդիսանալ, օրինակ, քրեական ենթամշակույթին առնչվող անձանց կողմից նախևառաջ քրեական ենթամշակույթում սահմանված և այդ ենթամշակույթը կրող անձանց կողմից ճանաչված վարքագծի կանոնները խստորեն պահպանելը, որոնցից են որևէ պետական հիմնարկի կամ կազմակերպության աշխատակից չհանդիսանալը, որևէ պետության զինված ուժերում ծառայած չլինելը, քաղաքական որևէ կուսակցության անդամ չհանդիսանալը, օրինական ամուսնական հարաբերություններում չգտնվելը,

<sup>3</sup> Տե՛ս «Криминальная субкультура осужденных в исправительных учреждениях»: «воры в законе», «воровские группировки», лидеры уголовно-преступной среды, криминальные «авторитеты», журнал Уголовно-исполнительное право, *Николай Петрович Барабанов*, д.ю.н., профессор, УДК 343.91, «Ответственность за деяния, предусмотренные статьями 210 и 2101 УК РФ», *М.С. Кармановский*, к.ю.н., Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России No 2 (82) 2019, «Криминологическая характеристика лица, занимающего высшее положение в преступной иерархии», *А.Е. Шалагин*, Вестник Казанского юридического института МВД России No 4(26) 2016:

վերջին տարիներին ոչ պարտադիր, սակայն խրախուսվող պայմաններից է գողություն կամ համանման հանցագործություն կատարելու համար դատապարտված լինելը և այլն<sup>4</sup>:

Հատկանշական է, որ զանգվածային լրատվության միջոցներում ուշագրավ տեղեկություններ են առկա հետխորհրդային երկրներում «օրենքով գողի» կարգավիճակ ստացած, այդ թվում՝ ներկայումս այդ կարգավիճակը կրող անձանց վերաբերյալ: Մասնավորապես, <https://www.primecrime.ru/> կայքում առկա է տեղեկատվություն ներկայումս «օրենքով գողի» կարգավիճակ կրող անձանց ազգությունների, թվաքանակների վերաբերյալ, յուրաքանչյուր «օրենքով գողի» վերաբերյալ կազմված է կենսագրական տվյալներ պարունակող առանձին էջ, որն իր մեջ ներառում է անձի ազգությունը, Ա. Ա. Հ., ծննդյան տարեթիվը, ամիսը, օրը, մականունը, ում կողմից և երբ է կարգվել որպես «օրենքով գող» (վայրը, տարեթիվը, ամիսը և օրը), երբ և որտեղ է մասնակցել «օրենքով գողերի» կողմից կազմակերպված հավաքներին, ովքեր են մասնակցել այդ հավաքներին, որ երկրներում է բնակվել, առկա են նաև տեղեկություններ անձի դատապարտման և պատժի կրման վերաբերյալ, լուսանկարներ, տեսանյութեր, որտեղ անձն ընդունում է, որ հանդիսանում է «օրենքով գող», առկա են տեսանյութեր, որտեղ անձն ինքն է հայտնում իրեն «օրենքով գող» «կարգելու» վայրը և տարեթիվը<sup>5</sup>:

Հաշվի առնելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 223.1-ին (*Քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալը կամ ստանալը կամ պահպանելը*), 223.2-րդ (*Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելը կամ ղեկավարելը*), 223.3-րդ (*Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում մասնակցելը կամ ներգրավելը*), 223.4-րդ (*Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելը*) հոդվածներով նախատեսված քրեական գործերով քննության առանձնահատկությունները, կարծում ենք, քննությունը պետք է իրականացվի օպերատիվ աշխատակիցների պարտադիր ներգրավմամբ՝ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված փոխգործողության հնարավոր եղանակներով<sup>6</sup>:

Քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավոր գործունեության վերաբերյալ գործերով քննության արդյունավետությունը մեծապես կախված է քննիչների

<sup>4</sup> Տե՛ս նույն տեղում:

<sup>5</sup> Տե՛ս <https://www.primecrime.ru/characters/> կայքում (ամբողջական տեղեկատվությունն օգտատերերին հասանելի է սահմանված վճարում կատարելու դեպքում):

<sup>6</sup> Կայքում տեղ գտած տեղեկատվությունը ներկայումս կիրառվում է ՌԴ իրավապահ մարմինների աշխատակիցների կողմից:

Համաձայն նշված կայքում առկա տեղեկատվության՝ ներկայումս ամբողջ աշխարհում առկա են ազգությամբ հայ ընդհանուր թվով 33 օրենքով գողեր, որոնցից 5-ը ներկայումս պատիժ են կրում Ռուսաստանի Դաշնության ազատագրվման վայրերում, 9 անձ կարգազուրկ են արվել «օրենքով գողի» կարգավիճակից:

<sup>6</sup> Փոխգործողության ձևերի մասին մանրամասն տե՛ս *Ենզիբարյան Վ. Գ.*, Հանցագործությունների քննության կազմակերպման քրեադատավարական և կրիմինալիստիկական հիմքերը, Մենագրություն, Երևան, «Անտարես», 2016, էջեր 146-180:

և օպերատիվ ստորաբաժանումների աշխատակիցների համագործակցության ճիշտ կազմակերպումից:

Այդպիսի համագործակցության հիմնական պայմաններից մեկը տեղեկատվության փոխանակումն է, որը թույլ է տալիս ռացիոնալ և ժամանակին օգտագործել այդ մարմինների ուժերն ու միջոցները: Օպերատիվ-հետախուզական տեղեկատվության կիրառումը կարևոր կողմնորոշիչ նշանակություն ունի վարույթն իրականացնող մարմնի համար, այն թույլ է տալիս օպտիմալ կերպով որոշել քննչական գործողության ժամանակը, տեղը, մասնակիցներին, ներգրավել անհրաժեշտ տեխնիկական և տրանսպորտային միջոցներ, ներգրավել մասնագետների, ճիշտ պլանավորել առանձին քննչական գործողության տակտիկական հնարքների ընտրությունն ու հերթականությունը<sup>7</sup>:

Մինչև ակտիվ քննչական գործողություններ սկսելը, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով նախաձեռնի ու կազմակերպի մի շարք օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացումը, մասնավորապես՝ իրականացնի ներքին և արտաքին դիտումներ, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկում, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում և հնարավորության դեպքում՝ նաև օպերատիվ ներդրում: Նշված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքները հնարավորություն են ընձեռում տեղեկատվություն ստանալ քրեական ենթամշակույթ կրող անձի հանցավոր կապերի, խմբավորման մյուս անդամների, դրանց աստիճանակարգության, միջանձնային հիերարխիկ հարաբերությունների և ծրագրերի վերաբերյալ:

Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների բոլոր տեսակների մեջ առավել արդյունավետ է հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը, որը հնարավորություն է ստեղծում տեղեկատվություն ստանալ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կազմի, կառուցվածքի և կապերի վերաբերյալ: Պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամները հիմնականում կապ են հաստատում համացանցային հասանելիություն ստանալու միջոցով տարբեր ծրագրային հավելվածների (whatsapp, viber, skype, telegram, signal, line և այլն) միջոցով:

Կարծում ենք, որ ձայնագրության մեջ արձանագրված տեղեկատվության կարևորությունը պետք է գնահատվի ոչ միայն դրա բովանդակությամբ, այլ նաև ձայնագրության ժամանակով, արտահայտված բառերի, արտահայտությունների վերծանմամբ ու դրանց վերլուծության համատեքստում: Անհրաժեշտության դեպքում ստացված ձայնագրության իսկությունն ու ամբողջականությունը պարզելու նպատակով կարելի է նշանակել ֆոնոսկոպիական և տեխնիկական փորձաքննություններ<sup>8</sup>:

<sup>7</sup> Տե՛ս *Мешков В.М., Попов В.Л.*, Оперативно-розыскная тактика и особенности легализации полученной информации в ходе предварительного следствия, М., 1999, էջ 46:

<sup>8</sup> Տե՛ս Հանցագործությունների քննության մեթոդիկա, Վ. Գ. *Ենգիբարյան*, խմբագիրներ՝ իրավ. գիտ. թեկնածու, պրոֆեսոր Լ. Պ. Օհանյան, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր՝ Ս. Ա. Դիլբանդյան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2017, էջ 584:



Այսպես, օրինակ, 18.12.2018 թ. թիվ ԵՇԴ/0088/01/17 դատավճռի համաձայն՝ համեմատական հետազոտությունների և նույնականացման նմուշներ ստանալու նպատակով անթույլատրելի է համարվել ներքին դիտում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացումը: Նման իրավական դիրքորոշում է արտահայտել Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանը Ալիկ Լյովայի Բանդուրյանի, Պետրոս Գոռի Իսրայելյանի և Արմեն Լյովայի Գասպարյանի վերաբերյալ գործով<sup>9</sup>: Դատավճռում մասնավորապես նշված է. «Դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ եթե «Ներքին դիտում» ՕՀՄ-ն Ա. Բանդուրյանի նկատմամբ կատարվել է վերջինիս ձայնի նմուշները ստանալու նպատակով, ապա հետևում է, որ ստացված նմուշները, վերը բերված հիմնավորումների ուժով, չեն կարող համարվել օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված նյութ և, ըստ էության, որպես ապացույց անթույլատրելի են, իսկ եթե իրականացված ՕՀՄ-ն ձայնի նմուշները ստանալու նպատակ չի հետապնդել, ապա այն դարձյալ չի կարող համարվել քրեադատավարական օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված թույլատրելի նյութ:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ ներքին դիտում ՕՀՄ-ի արդյունքում ստացված տեղեկությունները կարող էին ձեռք բերվել նաև օրենքով սահմանված այլ եղանակներով, մասնավորապես «Օպերատիվ տեղեկությունների ձեռքբերում» կամ «համեմատական հետազոտումների նմուշների հավաքում» ՕՀՄ-ների միջոցով՝ պահպանելով դրանց իրականացման համար «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված ընթացակարգ»:

Այսպիսով՝ քրեական ենթամշակույթ կրող անձանց հանցավոր արարքներին ճիշտ իրավական գնահատական տալը, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամների աստիճանակարգությունը ճիշտ որոշելն էապես կախված է դրա մասնակիցներից որևէ մեկի՝ քննիչի կամ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելու փաստից: Նման տակտիկական հնարքի արդյունավետությունը կախված է նաև «գողական աշխարհում» տվյալ անձի զբաղեցրած դիրքից, թե որքանով է նա տեղյակ դրա կազմի, պարագլուխների, դրանում տիրող հոգեբանական մթնոլորտի, խմբավորման անդամներից յուրաքանչյուրի վայելած հեղինակության, խմբավորման կողմից հետապնդվող նպատակների, արդեն իսկ կազմակերպված և նախապատրաստվող խմբավորման հավաքների մասին:

Ինչ վերաբերում է քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման անդամների աստիճանակարգությունը ճիշտ որոշելուն, ապա, օրինակ, «օրենքով գողի» կարգավիճակ կրելու հանրային բարձր վտանգավորության նկարագրություն է տրված Մ. Ա. Չկադուայի վերաբերյալ դատավճռում<sup>10</sup>, որով քրեական պատասխանատվության է ենթարկվել «Մամուկա Գալսկի» մականվամբ հայտնի «օրեն-

<sup>9</sup> Տես դատական գործ ԵՇԴ/0088/01/17:

<sup>10</sup> Տես Չկադուա Մամուկա Արվելդիկիչի վերաբերյալ ՌԴ Ալթայի երկրամասային դատարանի 26.04.2017 թ. թիվ 2-1/2017 գործով դատավճիռը:

քով գող» Մ.Ա. Չկադուան<sup>11</sup>: Դատարանն արձանագրել է, որ «օրենքով գող» հանդիսացող անձը քրեական աստիճանակարգությունում զբաղեցնում է բարձրագույն կարգավիճակ, հանցավոր աշխարհում օժտված է անառարկելի հեղինակությամբ, ինչի կապակցությամբ քրեական միջավայրում ընդունված կանոններին և ավանդույթներին հարող բոլոր անձինք պարտավոր են ենթարկվել նրան և կատարել նրա հանձնարարությունները, հակառակ դեպքում, «օրենքով գողը» կարող է պատժել չենթարկվողին, իսկ վերջինը կկորցնի հանցավոր աշխարհում իր քրեական կարգավիճակը: «Օրենքով գողը» քարոզում է «գողական գաղափարները», այդ գաղափարների շուրջ համախմբում է քրեական ուղղվածություն ունեցող անձանց, կազմակերպում է «գողական օբշակ»-ի համալրումը, նշանակում է «պալաժենեց», որը հանդիսանում է նրա դրածոն և կատարում է նրա գործառույթներն ու պարտականությունները նրա բացակայության ժամանակ: «Պալաժենեցն» իրավունք ունի նշանակելու տարածքներ «նայողների», որոնք ենթարկվում են նրան, իրավունք ունի նաև որոշ հարցերով կայացնելու որոշումներ, սակայն այլ անձանց ճակատագրերին վերաբերող որոշումները կայացնելիս նրանք պետք է խորհրդակցեն «օրենքով գողի» հետ<sup>12</sup>:

Քննարկվող հանցագործության դեպքերով նախաքննություն իրականացնելիս վարույթն իրականացնող մարմինը նպատակահարմար է, որպեսզի քննությունը պլանավորելիս ընտրի այնպիսի տակտիկական գիծ, որ գործով որպես մեղադրյալ ներգրավված անձինք և դատավարության մյուս մասնակիցները նվազագույն տեղեկատվություն ունենան գործով ձեռք բերված փաստական տվյալների, դրանց համակցության մասին, հակառակ դեպքում, հնարավոր են այնպիսի իրավիճակներ, երբ մեղադրյալները, ովքեր ավելի վաղ տվել են խոստովանական ցուցմունքներ, ծանոթանալով գործի նյութերին և համոզվելով, որ մեղադրանքը հիմնված է միայն իրենց ցուցմունքների վրա, հրաժարվեն դրանցից:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 223.1-ին (Քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տալը կամ ստանալը կամ պահպանելը), 223.2-րդ (Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելը կամ ղեկավարելը), 223.3-րդ (Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում մասնակցելը կամ ներգրավելը), 223.4-րդ (Քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելը) հոդվածներով նախատեսված քրեական գործերով քննության ժամանակ պետք է գործի դրվեն քննչական գործողությունների, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների և դրանց տակտիկական օպերացիաների ողջ համալիրը:

Հաշվի առնելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 223.1-ին, 223.2-րդ, 223.3-րդ, 223.4-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների յուրօրինակ բնույթը՝

<sup>11</sup> Տե՛ս <https://ria.ru/20180615/1522737524.html> 15.06.2018:

<sup>12</sup> Տե՛ս *Кармановский М.С., Косьяненко Е.В.*, Ответственность за деяния,предусмотренные статьями 210 и 2101 УК РФ // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России.- 2019. - № 2 (82), с. 150-151:

ակնհայտ է դառնում յուրաքանչյուր առանձին դեպքով քննության առանձնահատուկ մեթոդիկայի և տակտիկական մոտեցումների անհատականության անհրաժեշտությունը, որպիսի պայմաններում պարզաբանման և/կամ ապացուցման ենթակա հանգամանքները տարբեր գործերով կարող են էականորեն միմյանցից տարբերվել:

Նախևառաջ, քննարկվող հանցագործությունների յուրաքանչյուր դեպքով անհրաժեշտություն ունենալով հիմնավորել անձի արարքում հանցակազմի առկայությունը կամ բացակայությունը, բնականաբար, հարկ է լինում պարզել այն հանգամանքները, որոնք անմիջականորեն բխում են կոնկրետ հանցակազմի տարրերից: Դրանք են՝

1. սուբյեկտը՝ նշված կատեգորիայի անձի տարիքը, անհատական այլ տվյալները, քրեական աստիճանակարգությունը, պաշտոնը և պաշտոնական դիրքը,
2. սուբյեկտի կողմը՝ դիտավորությունը, շարժառիթը,
3. հանցագործության օբյեկտը՝ հասարակական անվտանգությունը,
4. օբյեկտի կողմը՝ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ տարածումը կամ ստանալը կամ պահպանելը, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում ստեղծելը, ղեկավարելը, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորմանը մասնակցելը, քրեական ենթամշակույթ տարածելը, դրանում նոր մասնակիցների ներգրավելը, քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին դիմելը:

«Քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի համաձայն՝ միայն ապացույցների հիման վրա են հաստատվում՝

1) դեպքը և հանգամանքները (կատարման ժամանակը, տեղը, եղանակը և այլն),

2) կասկածյալի և մեղադրյալի առնչությունը դեպքին,

3) հանցագործության՝ քրեական օրենքով նախատեսված հատկանիշները,

4) անձի մեղավորությունը քրեական օրենքով չթույլատրված արարքը կատարելու մեջ,

5) քրեական օրենքով նախատեսված պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ խստացնող հանգամանքները,

6) այն հանգամանքները, որոնցով դատավարության մասնակիցը կամ քրեական դատավարությանը մասնակցող այլ անձը հիմնավորում է իր պահանջները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով,

7) այն հանգամանքները, որոնք հիմնավորում են, որ գույքը ստացվել է հանցագործության կատարման արդյունքում կամ այդ գույքի օգտագործումից կամ օգտագործվել է կամ նախատեսվել է օգտագործել որպես հանցագործության գործիք կամ միջոց կամ ուղղվել է ահաբեկչության ֆինանսավորմանը կամ հանդիսանում է «Քրեական օրենսգրքի 215.1-ին հոդվածի 7-րդ մասով նախատեսված մաքսանենգության առարկա:

*Վերոգրյալի համարեքստում կարծում ենք կարելի է առանձնացնել հիշարակված հոդվածներով նախատեսված քրեական գործերով ապացուցման ենթակա հետևյալ հանգամանքները.*

- ✓ երբ, որտեղ և ում կողմից է անձը ստացել քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն՝ «օրենքով գողի» կարգավիճակ, ովքեր են մասնակցել վերջինիս «օրենքով գող» կարգելու արարողակարգի ժամանակ,
- ✓ ինչ «հավաքների» է մասնակցել տվյալ անձը, ովքեր են ներկա գտնվել այդ հավաքներին,
- ✓ երբ և ում կողմից է ստեղծվել քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորում, ով կամ ովքեր են ղեկավարել այն, քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կազմում ներգրավվել են այլ անձ/անձինք, թե ոչ, հարել են քրեական ենթամշակույթին և տարածվել է արդյոք քրեական ենթամշակույթ, թե ոչ, կամավոր են ներգրավվել քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման կազմում, թե ոչ, եթե այո, ապա ինչ եղանակով,
- ✓ ինչպիսի աստիճանակարգային կառուցվածք ունի քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորումը, այդ թվում՝ ազատագրկման վայրերում, զորամիավորումներում,
- ✓ բացակայում են արդյոք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ և 223-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները, թե ոչ,
- ✓ արդյոք այդ հանցագործության կատարման ընթացքում այլ հանցագործություններ կատարվել են, թե ոչ,
- ✓ հանցագործության կատարման ժամանակը՝ ելնելով տվյալ տարածքի ժամային գոտուց, կատարման վայրը,
- ✓ ում կողմից է կատարվել արարքը, ինչ հատկանիշներով է նա բնութագրվում (մասնավորապես՝ տարիքը, ընտանեկան կարգավիճակը, կրթությունը, զբաղմունքի բնույթը և տեսակը, աշխատանքի նկատմամբ վերաբերմունքը, կենսակերպը, կենցաղում դրսևորած վարվելակերպը, դատվածությունը և այլն),
- ✓ հանցավորի պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը,
- ✓ հանցագործությունը կատարվել է արդյոք քրեակատարողական հիմնարկում պահվող անձի կողմից, պաշտոնատար անձի կողմից պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով, զինված ուժերում զինծառայողի կողմից և այլն, թե ոչ,
- ✓ հանցագործությունը կատարվել է արդյոք քրեական միջավայրում քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձի (օրենքով գողի կամ քրեական հեղինակության) կողմից, թե ոչ,
- ✓ հանցագործության կատարմանը ներգրավվել է արդյոք անչափահաս, թե ոչ, նման անձանց ներգրավման նպատակը և մեթոդները,
- ✓ հանցագործության կատարման շարժառիթները, դրդապատճառները,

- նպատակները,
- ✓ հանգամանքները, որոնք կարող են որևէ կերպ ազդել հանցավորի բնութագրի, նրա պատասխանատվության աստիճանի վրա,
  - ✓ հանցագործության հետևանքները՝ հասարակական անվտանգության խաթարման աստիճանը, դրսևորումները,
  - ✓ իրականացվել են դրամական միջոցների հավաքագրումներ (այդ թվում նաև մոլախաղերի միջոցով), թե ոչ, եթե այո, ապա ինչ եղանակով,
  - ✓ ինչ եղանակով է տնօրինվել քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման միջոցով ստացված անօրինական օգուտը,
  - ✓ կազմակերպվել են կամ պլանավորվում են կազմակերպել արդյոք քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման հավաքներ, թե ոչ,
  - ✓ անօրինական ազդեցությունն օգտագործելու միջոցով նյութական կամ ոչ նյութական օգուտ կամ այլ առավելություն ստանալու կամ իրական կամ ենթադրյալ իրավունքներն իրականացնելու համար դիմել են արդյոք քրեական ենթամշակույթ կրող խմբավորման մասնակցին կամ քրեական աստիճանակարգության բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող անձին, թե ոչ,
  - ✓ հանցագործությունը ծնող պատճառները և պայմանները:

Իհարկե, վերը թվարկվածը հաստատման ենթակա հանգամանքների շատ ընդհանրական պատկերն է, որը կարող է հանդես գալ որպես օրինակելի տարբերակ, սակայն յուրաքանչյուր դեպքում, համադրելով կոնկրետ քրեական գործի առանձնահատկությունների հետ, դրանում կարող են կատարվել անհրաժեշտ ճշգրտումներ, ինչը կբարձրացնի քննարկվող տեսակի գործերի արդյունավետ և հաջող քննության իրականացման հավանականությունը: Հետագայում, ելնելով քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության պահանջներից, ինչպես նաև արդեն իսկ ունենալով նշված գործերով կոնկրետ քննչական պրակտիկա և դրա ուսումնասիրության հստակ արդյունքներ, հնարավոր կլինի առավել առարկայական ներկայացնել այսօրինակ գործերով պարզաբանման ենթակա հարցերի հնարավորինս լիարժեք և սպառիչ շրջանակը:

**Annotation.** The article presented and discussed the planning of investigation of criminal cases on criminal activities of persons, related to the criminal subculture, and the circumstances to be proved, as well as the upcoming investigative actions.

The circumstances to be clarified for each case under consideration regarding persons, related to the criminal subculture, which directly follow from the elements of a specific crime, were presented.

At the same time, the article presents generalized proposals on the circumstances to be proved in the discussed criminal cases.

**Аннотация.** В данной статье анализируются планирование расследования уголовных дел о преступной деятельности лиц, имеющих отношение к уголовной субкультуре, обстоятельства, подлежащие доказыванию, а также предстоящие следственные действия.

Представлены обстоятельства, подлежащие выяснению по каждому рассматриваемому случаю относительно лиц, имеющих отношение к уголовной субкультуре, которые непосредствен-

но вытекают из элементов конкретного состава преступления.

Вместе с тем, в статье представлены обобщенные предложения по обстоятельствам, подлежащим доказыванию по обсуждаемым уголовным делам.

**Բանալի բառեր** - Քրեական ենթամշակույթ, հանցավոր գործունեություն, «օրենքով գող», քննության պլանավորում, ապացուցման ենթակա հանգամանքներ:

**Keywords:** Criminal subculture, criminal activity, “Thief in Law”; investigation planning, circumstances to be proved.

**Ключевые слова:** Криминальная субкультура, преступная деятельность, «вор в законе», планирование расследования, подлежащие доказыванию обстоятельства.

**Ա. Գասպարյան** - Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի հատուկ հանձնարարությունների, կազմակերպական-վերլուծական և քրեագիտական գլխավոր վարչության, քրեագիտական վարչության պետի տեղակալ, Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի պետության և իրավունքի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ, էլ.հասցե՝ anush.gasparyan85@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրության 17.12.2020 թ., տրվել է գրախոսության 17.12.2020 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 28.12.2020 թ.:

ԵԴ/0699/06/18

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ**  
**ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ**  
**Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ**  
**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ**  
**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ**  
**ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ**  
**(ԱՅՍՈՒՐՅԵՏ՝ ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2019 թվականի նոյեմբերի 7-ին  
ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով մեղադրյալ Գոռ Միերի Համբարձումյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի օգոստոսի 1-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի աստղակալ Դ.Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքը,

**Պ Ա Ր Զ Ե Ց**

**Գործի դատավարական նախապատմությունը.**

1. Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների դատախազությունում 2018 թվականի ապրիլի 22-ին, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով, հարուցվել է թիվ 12200518 քրեական գործը և նախաքննության կատարման համար ուղարկվել ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչություն:

2018 թվականի ապրիլի 25-ին ՀՀ քննչական կոմիտեի Արարատի մարզային քննչական վարչության Մասիսի քննչական բաժնում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հատկանիշներով, հարուցվել է թիվ 44102918 քրեական գործը:

2018 թվականի հունիսի 28-ին թիվ 44102918 և 12200518 քրեական գործերը միացվել են մեկ վարույթում՝ 12200518 համարի ներքո:

Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի հուլիսի 5-ի որոշմամբ Գոռ Միերի Համբարձումյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով:

2. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2018 թվականի հուլիսի 6-ի որոշմամբ Գ.Համբարձումյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել կալանավորումը՝ 2 (երկու) ամիս ժամկետով, իսկ պաշտպան է.Ալեքսանյանի միջնորդությունը՝ կալանքն այլընտրանքային խափանման միջոց գրավով փոխարինելու մասին, մերժվել է:

3. Պաշտպաններ Է.Ալեքսանյանի և Զ.Հարությունյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան), 2018 թվականի օգոստոսի 1-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է մասնակիորեն, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի հուլիսի 6-ի որոշումը՝ մասնակի բեկանել է և մեղադրյալ Գ.Համբարձումյանի նկատմամբ կիրառել է գրավ՝ 2.000.000 (երկու միլիոն) ՀՀ դրամի չափով:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանը վճռաբեկ բողոք է բերել, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 14-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

5. Վճռաբեկ դատարանը 2019 թվականի ապրիլի 12-ին որոշում է կայացրել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի բողոքի վերաբերյալ վարույթը կասեցնելու և ՀՀ սահմանադրական դատարան (այսուհետ՝ նաև Սահմանադրական դատարան) դիմելու մասին:

6. Սահմանադրական դատարանի՝ 2019 թվականի հոկտեմբերի 15-ի թիվ ՍԴՈ-1480 որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանի կողմից վիճարկվող դրույթները ճանաչվել են ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր:

7. Վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի հոկտեմբերի 22-ի որոշմամբ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի բողոքի վերաբերյալ վարույթը վերսկսվել է:

**Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.**

8. Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի հուլիսի 5-ի որոշմամբ Գոռ Միերի Համբարձումյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով «այն բանի համար, որ նա 2018թ. ապրիլի 16-ին՝ ժամը 10:10-ի սահմաններում, հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելու դիտարկողությամբ, Հարություն Հակոբյանի, Էդվարդ Մարգարյանի և քրեական գործով դեռևս ինքնությունը չպարզված այլ անձանց հետ, խմբի կազմում միասնական դիտարկողությամբ, մեկը մյուսի գործողությունները գիտակցելով և փոխիրացնելով, բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով հասարակության նկատմամբ, Երևան քաղաքի Հերացի և Կորյուն փողոցների խաչմերուկում խուլիգանական մղումներով, հասարակության և բարոյականության



նորմերի նկատմամբ անթաքույց արհամարհական հողի վրա մարդկային համակեցության կանոնների նկատմամբ ակնհայտ արհամարհանք դրսևորելով, սեփական անձը վեր դասելով հասարակության մեջ սահմանված համընդհանուր ճանաչում ստացած բարոյական և իրավական նորմերից, հասարակական վայրում վարքագծի կանոնները ցուցադրական կերպով անտեսելով, դիտարկողյալ կերպով խախտելով հասարակության նկատմամբ հարգանքի դրսևորման տարրերը՝ առանց որևէ պատճառի մոտ 5 րոպե տևողությամբ հայիոյանքներ է հնչեցրել հիշյալ փողոցների խաչմերուկը փակած ցուցարարների հասցեին, որի ընթացքում բռնություն գործադրելով՝ ձեռքերով և ոտքերով հարվածներ է հասցրել նրանց՝ այդ եղանակով ծեծի ենթարկելով վերջիններին, իր այդ գործողություններով վախի մթնոլորտ և անհանգստություն առաջացնելով ցուցարարների մոտ՝ դրանով բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով հասարակության նկատմամբ:

(...)

Բացի այդ, Գոռ Համբարձումյանը 2018 թվականի ապրիլի 22-ին՝ ժամը 16:00-ից 17:00-ն ընկած ժամանակահատվածում, Արարաթի մարզի Հայանիստ-Հովտաշատ գյուղերի խաչմերուկի բանուկ հատվածում, մի խումբ անձանց հետ դիտարկողությամբ, կոպիտ կերպով խախտել է հասարակական կարգը, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով և զուգորդվել նույն օրը՝ ժամը 19:00-ին Երևան քաղաքի Հանրապետության հրապարակում կայանալիք հանրահավաքին մասնակցելու նպատակով դեպի նշված հրապարակ երթ կազմակերպած մասնակիցների նկատմամբ նախապես իրենց հետ վերցված զենքի և որպես զենք հանդիսացող առարկաների գործադրմամբ բռնություն գործադրելով:

Այսպես, 2018 թվականի ապրիլի 22-ին՝ ժամը 16:00-ից 17:00-ն ընկած ժամանակահատվածում, Գոռ Համբարձումյանը, վերջինիս եղբայր՝ Մասիս քաղաքի քաղաքապետ Դավիթ Համբարձումյանը, Մասիս քաղաքի բնակիչ Սեյրան Կարապետյանը և քրեական գործով դեռևս ինքնությունը չպարզված այլ անձինք, Արարաթի մարզի Հայանիստ-Հովտաշատ գյուղերի խաչմերուկի բանուկ հատվածում, բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով հասարակության նկատմամբ, հանրահավաքի մասնակիցների երթը դեպի Երևան քաղաքի Հանրապետության հրապարակ արգելելու, խոչընդոտներ ստեղծելու նպատակով տևական ժամանակ առանց հաշվառման համարանիշերի ավտոմեքենաներով փակել են նշված խաչմերուկից դեպի Երևան քաղաք տանող ճանապարհը, որի ընթացքում Գոռ Համբարձումյանը և մյուսները, խմբի կազմում միասնական դիտարկողությամբ, մեկը մյուսի գործողությունները գիտակցելով և փոխըմբռնելով, բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով հասարակության նկատմամբ, հայիոյանքներ են հնչեցրել հանրահավաքի մասնակիցների հասցեին, նրանց տեղաշարժը կանխելու նպատակով բռնություն են գործադրել՝ ոտքերով, ձեռքերով և որպես զենք օգտագործվող՝ նախապես իրենց հետ վերցված մահակներով հարվածներ են հասցրել երթի մասնակիցներին, որի ընթացքում խմբի

կազմում Գոռ Համբարձումյանը բռունցքներով և ուրբերով հարվածներ է հասցրել ցույցի մասնակիցներ Արա Պողոսյանի և Աբրահամ Ինջիղուլյանի մարմնի տարբեր մասերին՝ վերջինիս առողջությանը պատճառելով թեթև վնաս՝ առողջության կարճադառն քայքայմամբ, իսկ խմբի մյուս անդամ՝ Սեյրան Կարապետյանի կողմից հրազենի գործադրման եղանակով Մկրտիչ Միրզայանին պատճառվել է աջ սրունքի միջանցիկ հրազենային վնասվածք՝ նրա առողջությանը պատճառելով միջին ծանրության վնաս: Նույն միջադեպի ժամանակ Գոռ Համբարձումյանը ձեռքով հարվածել է Հ.Բալաբանյանին՝ վերջինիս առողջությանը պատճառելով թեթև վնասի հատկանիշներ չպարունակող մարմնական վնասվածք, որն արտահայտվել է աջ աչքի սրորին կոպի արյունազեղման ձևով, որից հետո ուրբով հարվածել է վերջինիս կողմից վարվող «Նիսան» մակնիշի 91 FL 100 պետիամարանիշի ավտոմեքենային՝ Հ.Բալաբանյանին պատճառելով 33.000 ՀՀ դրամի նյութական վնաս»<sup>1</sup>:

9. Առաջին ատյանի դատարանի որոշման համաձայն՝ «(...) [Դ]ատարանը գտնում է, որ պաշտպան էրիկ Ալեքսանյանի միջնորդությունը՝ մեղադրյալ Գոռ Միերի Համբարձումյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանքն այլընտրանքային խափանման միջոցով՝ գրավով փոխարինելու մասին, պետք է ճանաչել անթույլատրելի և մերժել, քանի որ մեղադրյալ Գոռ Միերի Համբարձումյանը մնալով ազատության մեջ կարող է խոչընդոտել գործի քննությանը՝ անօրինական ազդեցություն գործադրելով քրեական դատավարության մասնակիցների նկատմամբ, գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու ճանապարհով, որպիսի պայմաններում գրավը որպես այլընտրանքային խափանման միջոց ընտրվելու դեպքում այն չի կարող ապահովել մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը (...)»<sup>2</sup>:

10. Վերաքննիչ դատարանի որոշման համաձայն՝ «(...) Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ առաջին ատյանի դատարանը՝ ներկայացված նյութերով հիմնավոր կասկածի առկայությունը հավաստելուց հետո, մեղադրյալ Գոռ Համբարձումյանին վերագրվող արարքի բնույթը և վրանգավորության աստիճանը հաշվի առնելով, եկել է եզրահանգման, որ մնալով ազատության մեջ մեղադրյալը կարող է խոչընդոտել մինչդատարանական վարույթում գործի քննությանը՝ դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու եղանակով: Առաջին ատյանի դատարանի նման մոտեցումը Վերաքննիչ դատարանի համար ընդունելի է, քանի որ՝ հաշվի առնելով մեղադրյալին վերագրվող արարքի բնույթն ու հասարակական վրանգավորության աստիճանը, Վերաքննիչ դատարանը բարձր է գնահատում հավանականությունը, որ մնալով ազատության մեջ Գոռ Համբարձումյանը կարող է անօրինական ազդեցություն գործադրել դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա, դրանով իսկ խոչընդոտելով մինչդատարանական վարույթում գործի քննությանը:

<sup>1</sup> Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 166-169:

<sup>2</sup> Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 187-197:

Այսպիսով, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ առկա է Գոռ Համբարձումյանին կալանավորելու համար ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքը և դրան անդրադարձել է առաջին ատյանի դատարանն իր որոշմամբ: Միաժամանակ, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը հնարավոր է ապահովել կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոցի՝ գրավի, կիրառմամբ (...):

Նման եզրահանգման Վերաքննիչ դատարանը հանգում է հաշվի առնելով նաև այն, որ Գոռ Համբարձումյանն ունի մշտական բնակության վայր, նախկինում դատապարտված չի եղել, բնութագրվում է դրականորեն, ամուսնացած է, խնամքի տակ [է] գտնվում մանկահասակ երեխան»<sup>3</sup>:

11. 2019 թվականի հունիսի 14-ին Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում ստացվել է Գոռ Համբարձումյանի և մյուսների վերաբերյալ քրեական գործը՝ ըստ էության քննելու համար, և Գոռ Համբարձումյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված գրավը թողնվել է անփոփոխ<sup>4</sup>:

**Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.**

12. Վճռաբեկ բողոքի հեղինակը գտել է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտում, որն ազդել է գործի ելքի վրա, այն է՝ մեղադրյալ Գոռ Համբարձումյանը գրավի կիրառմամբ անհիմն ազատ է արձակվել և ներկայումս առկա է մեղադրյալի կողմից դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու բարձր հավանականություն:

Բողոք բերած անձը նշել է, որ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի հուլիսի 6-ի որոշումը մասնակի բեկանելու և մեղադրյալ Գոռ Համբարձումյանի նկատմամբ որպես կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց, 2.000.000 ՀՀ դրամի չափով գրավ կիրառելու մասին որոշում կայացնելու համար հիմք է հանդիսացել Վերաքննիչ դատարանի այն հետևությունը, որ, թեև բարձր է ազատության մեջ մնալու պայմաններում մեղադրյալի կողմից մինչդատական վարույթում գործի քննությանը խոչընդոտելու, այն է՝ դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու վտանգը, այնուամենայնիվ, 2.000.000 ՀՀ դրամի չափով գրավի կիրառմամբ հնարավոր է ապահովել մեղադրյալ Գոռ Համբարձումյանի պատշաճ վարքագիծը: Մինչդեռ, ըստ բողոքաբերի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասից չի բխում Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ գրավը՝ որպես կալանավորման այլընտրանք, կարող է գործունե երաշխիք հանդիսանալ՝ ազատության մեջ լինելու պայմաններում մեղադրյալ Գոռ Համբարձումյանի

<sup>3</sup> Տե՛ս նյութեր, հատոր 2, թերթեր 24-35:  
<sup>4</sup> Տե՛ս [www.datalex.am](http://www.datalex.am) Դատական տեղեկատվական համակարգ, թիվ ԵԴ/0394/01/19 քրեական գործը:

կողմից դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն չգործադրելու համար:

13. Բողոքաբերն ընդգծել է, որ Վճռաբեկ դատարանը, մեկնաբանելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածը՝ *Դավիթ Վարդանյանի* վերաբերյալ և *Արման Գևորգյանի* վերաբերյալ գործերով իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ գրավը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ կալանավորման ցանկացած հիմքի չեզոքացման գործուն երաշխիք չէ, այն քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից մեղադրյալի թաքնվելու վտանգը չեզոքացնելու երաշխիք է և համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում իրավասու դատարանի կողմից կարող է կիրառվել վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելու նպատակով: Ուստի անհիմն է Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ գրավը՝ որպես կալանավորման այլընտրանք, կարող է գործուն երաշխիք հանդիսանալ ազատության մեջ լինելու պայմաններում մեղադրյալ Գոռ Համբարձումյանի կողմից դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն չգործադրելու համար: Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ հետևությունը չի բխում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասից և հակասում է *Դավիթ Վարդանյանի* գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԱԲԴ/0056/06/14 և *Արման Գևորգյանի* գործով 2017 թվականի դեկտեմբերի 20-ի թիվ ԵԿԴ/0265/06/11 որոշումներով Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած նախադեպային դիրքորոշումներին:

14. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է մասնակի բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2018 թվականի օգոստոսի 1-ի որոշումը և բեկանված մասով օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի հուլիսի 6-ի որոշմանը:

**Սահմանադրական դատարանում Վճռաբեկ դատարանի դիմումի քննությունը.**

15. Վկայակոչելով անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման այլընտրանքային միջոցների կիրառման վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի, Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի, Միավորված ազգերի կազմակերպության իրավական դիրքորոշումները և մշակված չափանիշները, արտասահմանյան մի շարք երկրների վերաբերելի կարգավորումները, ինչպես նաև ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից տարեկան զեկույցներում այլընտրանքային միջոցների ցածր կիրառելիության առնչությամբ արտահայտված մտահոգությունները, Վճռաբեկ դատարանը 2019 թվականի ապրիլի 12-ի որոշմամբ դիմել էր Սահմանադրական դատարան՝ միջնորդելով որոշելու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին և 6-րդ մասերի՝ ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածին համապատաս-

խանության հարցն այնքանով, որքանով սահմանված կարգավորումների պայմաններում գրավը՝ որպես կալանավորման միակ այլընտրանքային խափանման միջոց, չի հանդիսանում մինչդատական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը խոչընդոտելը չեզոքացնելու գործուն երաշխիք՝ վտանգելով անձի ազատության հիմնարար իրավունքը:

16. Սահմանադրական դատարանը 2019 թվականի հոկտեմբերի 15-ի թիվ ՍԴՈ-1480 որոշմամբ՝

- ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասը՝ այնքանով, որքանով որ գրավի կիրառումը թույլատրելի է համարում միայն քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելու նպատակով՝ բացառելով նույն օրենսգրքի 135-րդ հոդվածով սահմանված մյուս դեպքերը, ճանաչել է Սահմանադրության 27-րդ և 78-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր,

- ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 6-րդ մասը՝ այնքանով, որքանով որ գրավը պետության եկամուտ դարձնելը հնարավոր է համարում միայն քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից մեղադրյալի թաքնվելու կամ առանց թույլտվության այլ տեղանք մեկնելու համար, ճանաչել է Սահմանադրության 27-րդ և 78-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր,

- ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասի հետ համակարգային առումով փոխկապակցված՝ նույն օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 137-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասը՝ այնքանով, որքանով որ գրավը սահմանում են որպես կալանավորման այլընտրանք՝ կալանավորումից կախյալ խափանման միջոց, ճանաչել է Սահմանադրության 27-րդ և 78-րդ հոդվածներին հակասող:

Մինչույն ժամանակ, նույն որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 4-րդ մասի, 137-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժը կորցնելու վերջնաժամկետ է սահմանել 2020 թվականի ապրիլի 15-ը՝ հնարավորություն տալով Ազգային ժողովին Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի վերաբերելի իրավակարգավորումները համապատասխանեցնելու որոշման պահանջներին:

**Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.**

17. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Սահմանադրական դատարանի՝ 2019 թվականի հոկտեմբերի 15-ի թիվ ՍԴՈ-1480 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում գրավը որպես այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

**1. Գրավի կիրառումը՝ մեղադրյալի կողմից մինչդատական վարույթում գործի քննությանը խոչընդոտելու հնարավորության հաստատման դեպքում.**

18. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *առաջին* իրավական հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք կարող էր Վերաքննիչ դատարանի կողմից Գոռ Համբարձումյանի նկատմամբ այլընտրանքային խափանման միջոց գրավի կիրառումը թույլատրելի ճանաչվել այն դեպքում, երբ դատարանի կողմից հաստատվել էր մեղադրյալի կողմից մինչդատական վարույթում գործի քննությանը խոչընդոտելու հնարավորությունը:

19. ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով՝

(...)

4) անձին իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով, երբ առկա է նրա կողմից հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակով.

(...):»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով.

(...) գ. անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմնին ներկայացնելու նպատակով կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար,

(...)

3. Սույն հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետի դրույթներին համապատասխան ձերբակալված կամ կալանավորված յուրաքանչյուր ոք անհապաղ փարվում է դատավորի կամ այլ պաշտոնատար անձի մոտ, որն օրենքով լիազորված է իրականացնելու դատական իշխանություն և ունի ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունք կամ մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվելու իրավունք: Ազատ արձակումը կարող է պայմանավորվել դատաքննության ներկայանալու երաշխիքներով (...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Դատարանը, (...) խափանման միջոց կարող [է] կիրառել միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործով ձեռք բերված նյութերը բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ (...) մեղադրյալը կարող է՝

1) թաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից.

2) խոչընդոտել մինչդարական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու, գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով առանց հարգելի պատճառների չներկայանալու կամ այլ ճանապարհով.

3) կատարել քրեական օրենքով չթույլատրված արարք.

4) խուսափել քրեական պատասխանատվությունից և նշանակված պատիժը կրելուց.

5) խոչընդոտել դատարանի դատավճռի կատարմանը:

2. Կալանավորումը և դրա այլընտրանքային խափանման միջոցը մեղադրյալի նկատմամբ կարող են կիրառվել միայն այնպիսի հանցագործության համար, որի համար (...) բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ մեղադրյալը կարող է կատարել սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված գործողությունները (...):»:

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Գրավը (...) մեղադրվողին կալանքից ազատելու համար դրամի, արժեթղթերի, այլ արժեքների ձևով դատարանի դեպոզիտ մեկ կամ մի քանի անձանց կատարած ներդրումն է՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության փակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելու նպատակով:

(...)

6. Եթե մեղադրյալը թաքնվել է քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից կամ՝ առանց թույլտվության մեկնել է այլ տեղանք, դատախազը դիմում է դատարան՝ գրավը պետության եկամուտ դարձնելու միջնորդությամբ:

7. Գրավը վերադարձվում է գրավատուին բոլոր դեպքերում, երբ չեն ապացուցվել սույն հոդվածի վեցերորդ մասով նախատեսված խախտումները կամ գրավը՝ որպես խափանման միջոց վերացվում կամ փոխվում է: (...):»:

20. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ մինչդատական կալանքի վերաբերյալ հանձնարարականի 9-րդ կետի համաձայն՝ մինչդատական կալանքի կիրառման դեպքում դատարանը պետք է քննարկի, թե արդյոք այլընտրանքային միջոցներով կարելի է խուսափել կալանքի կիրառումից<sup>5</sup>:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված՝ կալանքի կիրառման, դրա համար անհրաժեշտ պայմանների և չարաշահումներից պաշտպանության երաշխիքների վերաբերյալ հանձնարարականի 4-րդ կետի համաձայն՝ կալանքի ոչ հիմնավոր կիրառումից խուսափելու նպատակով պետք է նախատեսվի այլընտրանքային միջոցների հնարավորինս լայն շրջանակ, առավել քիչ սահմանափակումների կիրառմամբ՝ հաշվի առնելով հանցանքի կատարման մեջ կասկածվողի վարքագիծը<sup>6</sup>:

<sup>5</sup> Տես Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ մինչդատական կալանքի վերաբերյալ 1980 թվականի հունիսի 27-ի թիվ R(80)11 հանձնարարականը:

<sup>6</sup> Տես Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված՝ կալանքի կիրառման, դրա համար անհրաժեշտ պայմանների և չարաշահումներից պաշտպանության երաշխիքների վերաբերյալ 2006 թվականի սեպտեմբերի 27-ի թիվ (2006)13 հանձնարարականը:



Նույն հանձնարարականի 7-րդ կետի «c» ենթակետի համաձայն՝ անձը կարող է պահվել կալանքի տակ, եթե փախուստի դիմելու, ծանր հանցանք կատարելու, արդարադատության իրականացմանը միջամտելու կամ հասարակական կարգի պահպանությանը լուրջ սպառնալիք ներկայացնելու վերաբերյալ ենթադրությունները չեն կարող փարատվել այլընտրանքային միջոցների կիրառմամբ<sup>7</sup>:

Եվրոպայի խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովի՝ «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի անդամ պետություններում մինչդատական կալանքի չարաշահման մասին» բանաձևի 1-ին կետի համաձայն՝ մինչդատական կալանքը պետք է կիրառվի բացառիկ դեպքերում, որպես վերջին միջոց (last resort), երբ այլընտրանքային միջոցները բավարար չեն վարույթի պատշաճ ընթացքը երաշխավորելու համար<sup>8</sup>:

«Ազատությունից զրկելու հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ» ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների («Տոկիոյի կանոններ») 6.1-րդ կետի համաձայն՝ մինչդատական կալանքը քրեական դատավարությունում պետք է կիրառվի որպես վերջին միջոց (last resort)՝ հաշվի առնելով նախաքննության խնդիրները, հասարակության և տուժողի պաշտպանությունը<sup>9</sup>:

Նույն կանոնների 6.2-րդ կետի համաձայն՝ մինչդատական կալանքի այլընտրանքային միջոցները պետք է կիրառվեն հնարավորինս վաղ փուլում<sup>10</sup>:

21. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- ներպետական իշխանությունները, անձին ազատ արձակելու կամ կալանավորելու մասին որոշում կայացնելիս, պետք է փնտրեն նաև այլընտրանքային միջոցներ, որոնք թույլ կտան ապահովել տվյալ անձի ներկայությունը դատաքննությանը<sup>11</sup>,

- կալանքը պետք է կիրառվի որպես անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման վերջին կամ ծայրահեղ միջոց, երբ այլ միջոցներով հնարավոր չէ լիարժեք երաշխավորել վարույթի պատշաճ ընթացքը<sup>12</sup>,

- կալանքի՝ որպես խիստ միջոցի կիրառումը կարող է արդարացվել, երբ այլ ներգործության ուժով նվազ միջոցների կիրառելիությունը քննարկվել է և որոշվել, որ դրանք բավարար չեն մասնավոր կամ հանրային շահերի պաշտպանու-

<sup>7</sup> Տե՛ս նույն տեղում:

<sup>8</sup> Տե՛ս Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի՝ «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի անդամ պետություններում մինչդատական կալանքի չարաշահման մասին» 2015 թվականի հոկտեմբերի 1-ի թիվ 2077 (2015) բանաձևը:

<sup>9</sup> Տե՛ս «Ազատությունից զրկելու հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ» 1990 թվականի դեկտեմբերի 14-ի ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները («Տոկիոյի կանոններ»):

<sup>10</sup> Տե՛ս նույն տեղում:

<sup>11</sup> Տե՛ս *Idalov v. Russia* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մեծ պալատի՝ 2012 թվականի մայիսի 22-ի վճիռը, գանգատ թիվ 5826/03, 140-րդ կետ:

<sup>12</sup> Տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Sahin Alpay v. Turkey* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2018 թվականի մարտի 20-ի վճիռը, գանգատ թիվ 16538/17, 181-րդ կետ:



թյունն ապահովելու համար, ինչը կարող է պահանջել, որ անձը կալանավորվի<sup>13</sup>,  
- 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետն ամրագրում է ոչ միայն «ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքը կամ մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվելու իրավունքը», այլ նաև նախատեսում է, որ «ազատ արձակումը կարող է պայմանավորվել դատաքննության ներկայանալու երաշխիքներով»<sup>14</sup>,

- գրավը կարող է պահանջվել այնքան ժամանակ, որքան առկա կլինեն կալանքը հիմնավորող պատճառները<sup>15</sup>:

22. Կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց՝ գրավի կիրառման վերաբերյալ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված իրավակարգավորումների մեկնաբանմամբ Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- «Քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 2-րդ մասում օրենսդիրն օգտագործել է «մասնավորապես» բառը, որն արտահայտում է կալանքից գրավով ազատելու կոնկրետ դրսևորումների հատուկ ամրագրման և ոչ թե կալանքից գրավով ազատելու իրավական հիմքերի սպառիչ թվարկման նշանակություն: Մեղադրյալի անձը հայտնի չլինելը, մշտական բնակության վայր չունենալը կամ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու փորձը կալանքից գրավով ազատելու կոնկրետ դրսևորումներ են, որոնք թվարկված են ոչ սպառիչ: Ուստի գրավի կիրառման անթույլատրելիության հարցը պետք է քննարկվի «Քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի համատեքստում, որտեղ նշված են խափանման միջոց կիրառելու այլ հիմքեր, այդ թվում նաև մինչդատական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը խոչընդոտելու հիմքը»<sup>16</sup>,

- մեղադրյալին կալանքից գրավով ազատելու հարցը քննարկելիս դատարանները հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն այն հանգամանքին, թե մեղադրյալի նկատմամբ ինչ հիմքով է կալանավորումը կիրառվել որպես խափանման միջոց, և արդյոք տվյալ դեպքում գրավը՝ որպես կալանավորման այլընտրանք, կարող է գործունե երաշխիք հանդիսանալ տվյալ հիմքի չեզոքացման համար<sup>17</sup>,

- գրավը քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից մեղադրյալի թաքնվելու վտանգը չեզոքացնելու երաշխիք է, և համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում իրավասու դատարանի կողմից կարող է կիրառվել վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելու

<sup>13</sup> Տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Djundiks v. Latvia* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2014 թվականի ապրիլի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14920/05, 89-րդ կետ:

<sup>14</sup> Տե՛ս *Khudoyorov v. Russia* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2005 թվականի նոյեմբերի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 6847/02, 183-րդ կետ:

<sup>15</sup> Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Musuc v. Moldova* գործով 2007 թվականի նոյեմբերի 6-ի վճիռը, գանհատ թիվ 42440/06, կետ 42, *Aleksandr Makarov v. Russia* գործով 2009 թվականի մարտի 14-ի վճիռը, գանգատ թիվ 15217/07, 139-րդ կետ:

<sup>16</sup> Տե՛ս *Ասլան Ավետիսյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2008 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԱՎԴ/0022/06/08 որոշումը, 36-րդ կետ:

<sup>17</sup> Տե՛ս *Դավիթ Վարդանյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԱԲԴ/0056/06/14 որոշումը, 16-րդ կետ:

նպատակով<sup>18</sup>,

- գրավը կարող է կիրառվել վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելու նպատակով և մեղադրյալի կողմից դատավարության մասնակիցների վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու ճանապարհով վարույթի պատշաճ ընթացքին խոչընդոտելու վտանգի չեզոքացման գործուն երաշխիք չի կարող հանդիսանալ<sup>19</sup>:

23. Վճռաբեկ դատարանի դիմումի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանը 2019 թվականի հոկտեմբերի 15-ի թիվ ՍԴՈ-1480 որոշմամբ, ի թիվս այլնի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին և 6-րդ մասերը ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ և 78-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր ճանաչելիս, գրավի՝ որպես այլընտրանքային խափանման միջոցի վերաբերյալ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները. «(...) [Բ]ավարար հիմքերի առկայության դեպքում [ՀՀ քրեական դատավարության] Օրենսգրքի վերաբերելի կարգավորումները թույլ են տալիս կալանավորումը կիրառել մեղադրյալի ոչ պատշաճ վարքագծի օրենքով նախատեսված ցանկացած դրսևորում կանխելու կամ խափանելու համար: Այդուհանդերձ, կալանավորման այլընտրանք գրավը, [ՀՀ քրեական դատավարության] Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասում առկա կարգավորման ուժով, ենթակա է կիրառման անձի պատշաճ վարքագծի միայն մեկ դրսևորումը, այն է՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելու նպատակով: Դրանից հետևում է, որ օրենսդիրը՝ մեղադրյալի հնարավոր ոչ պատշաճ վարքագծի օրենքով նախատեսված այլ դրսևորումները կանխելու կամ խափանելու համար, գրավը պիտանի և անհրաժեշտ միջոց չի համարում և իրավական այդպիսի արգելքն ինքնին հանգեցնում է իրավասու մարմնի կողմից գրավի կիրառման հարցը չքննարկելուն կամ այդպիսի միջնորդությունը մերժելուն:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր որոշումներում գրավը դիտարկել է որպես ինքնուրույն խափանման միջոց (*Aleksandr Makarov v. Russia*, no. 15217/07 Judgment 12.03.2009 §138) նշելով, որ այն կարող է կիրառվել միայն եթե գերակշռում են կալանքի կիրառման համար անհրաժեշտ հիմքերը (*Musuc v. Moldova*, no 42440/06, Judgment 06.11.2007, § 42), այլ ոչ թե կալանավորման որոշման դեպքում: ՄԻԵԴ-ը նաև շեշտել է, որ օրենքի ուժով գրավի ավերումն արժանանալու անհնար է դատարանի վերահսկողության, անհամարելի է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի երաշխիքների հետ (*Piruzyan v. Armenia*, no. 33376/07, 26 June 2012, §105, *S.B.C. v. the United Kingdom*, no. 39360/98, 19 June 2001, §§ 23-24):

**Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ սահմանադրի կողմից հե-  
տապնդվող իրավաչափ նպատակին այլ, ավելի մեղմ միջոցներով հասնելու**

<sup>18</sup> Տե՛ս նույն տեղում:

<sup>19</sup> Տե՛ս նույն որոշումը, 19-րդ կետ:

**հնարավորությունը պետք է օրենսդրորեն երաշխավորված լինի: Մինչդեռ, վիճարկվող օրենսդրական կարգավորման պայմաններում կալանավորված անձը զրկվում է որոշակի երաշխիքի փորձադրման դիմաց ազատ արձակվելու հիմնական իրավունքի իրականացումից: Ավելին, անձին չի փորձադրվում նաև հնարավորություն՝ խափանման այլ, ավելի մեղմ միջոցի կիրառման շնորհիվ ի սկզբանե խուսափել ազատազրկումից, քանի որ կալանավորումը մեղադրյալի նկատմամբ կարող է ընտրվել միայն այն դեպքում, երբ խափանման մյուս միջոցները չեն կարող ապահովել կամ երաշխավորել մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը և հանրային շահերի համարժեք պաշտպանությունը:**

Սահմանադրական դատարանը կարևորում է նաև այն հանգամանքը, որ գրավի՝ որպես խափանման միջոցի կիրառման պայմանները խախտելու դեպքում կարող են վրա հասնել որոշակի անբարենպաստ հետևանքներ: Մասնավորապես, որպես գրավ ընդունված գույքը կարող է դարձվել պետության եկամուտ, և գրավը կարող է փոխարինվել ավելի խիստ խափանման միջոցով՝ կալանքով: (...)

[<]ապրկանշական է, որ որպես գրավ ընդունված գույքը կարող է դարձվել պետության եկամուտ և գրավը կարող է փոխարինվել կալանքով միայն այն դեպքում, երբ մեղադրյալը թաքնվել է քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից կամ առանց թույլտվության մեկնել է այլ տեղանք: Այսինքն՝ եթե նույնիսկ գրավը կիրառվի մեղադրյալի հնարավոր ոչ պատշաճ վարքագծի այլ դրսևորումները կանխելու կամ խափանելու համար, ապա այլ պարտականություններ չկատարելու կամ այլ սահմանափակումներ խախտելու դեպքում [ՀՀ քրեական դատավարության] Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 6-րդ և 8-րդ մասերով նախատեսված անբարենպաստ հետևանքները վրա հասնել չեն կարող: **Հետևաբար, հիշյալ դեպքերում այդ սանկցիաները չունեն զսպող ազդեցություն և ի գորու չեն մեղադրյալին հեղ պահել ոչ պատշաճ վարքագիծ դրսևորելուց: Մինչդեռ յուրաքանչյուր խափանման միջոցի, այդ թվում՝ գրավի կիրառման նպատակը կասկածյալի կամ մեղադրյալի՝ [ՀՀ քրեական դատավարության] Օրենսգրքով նախատեսված ոչ պատշաճ վարքագծի ցանկացած դրսևորում կանխելն է, իսկ այդ արդյունքին չհասնելու դեպքում՝ նրա նկատմամբ դատավարական ավելի խիստ սահմանափակումների գործադրումը:**

Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ [ՀՀ քրեական դատավարության] Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որով գրավի կիրառումը թույլատրելի է համարվում միայն քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի փորձադրության փակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելու նպատակով, ինչպես նաև [ՀՀ քրեական դատավարության] Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, որը գրավը պետության եկամուտ դարձնելը հնարավոր է համարում միայն քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից մեղադրյալի թաքնվելու կամ առանց թույլտվության այլ տեղանք մեկնելու համար, խնդրահարույց են Սահմանադրության 27 և 78-րդ հոդվածների տեսանկյունից:

(...) Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ գրավի՝ որպես կալանա-

վորման այլընտրանքի վերաբերյալ [«Քրեական դատավարության» օրենսգրքի կարգավորումները, մասնավորապես, գրավը միայն որպես կալանավորման միակ այլընտրանք սահմանելը հակասում են Սահմանադրության 27 և 78-րդ հոդվածներին: (...)»<sup>20</sup>:

24. Նախորդ կետում մեջբերված՝ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների, ինչպես նաև սույն որոշման 20-21-րդ կետերում վկայակոչված միջազգային փաստաթղթերի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած մոտեցումների հաշվառմամբ, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում զարգացնել գործող օրենսդրական կարգավորումների պայմաններում ձևավորած իր նախադեպային իրավունքը՝ այլընտրանքային խափանման միջոց՝ գրավի կիրառմամբ չեզոքացվող ռիսկերի շրջանակի վերաբերյալ: Մասնավորապես, ազատության իրավունքի կանխավարկածի սկզբունքի պայմաններում, գրավի կիրառման հնարավորությունները պետք է լինեն առավել ընդարձակ: Իբրև այլընտրանք՝ այն պետք է դիտարկվի որպես արդյունավետ միջոց՝ հակակշռելու համար ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ռիսկերը՝ անձի ազատության մեջ գտնվելու դեպքում: Խափանման միջոց գրավը ենթակա է կիրառման որպես կալանավորմանն այլընտրանք՝ առաջարկվող նյութական արժեքի դիմաց մեղադրյալի ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ցանկացած ռիսկ հակակշռելու համար՝ հնարավորություն տալով ապահովելու նրա ազատության իրավունքի և նրա մասնակցությամբ գործի պատշաճ քննության հանրային շահի միջև արդարացի հավասարակշռությունը: Հենց այդ հավասարակշռության երաշխավորմամբ էլ գրավը մի կողմից հնարավորություն կտա մեղադրյալին որոշակիորեն կենսագործելու իր ազատության իրավունքը, մյուս կողմից կկաշկանդի նրան դրսևորել ոչ պատշաճ վարքագիծ և գրավի առարկան կորցնելու վտանգի սպառնալիքով կչեզոքացնի նրա ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ռիսկը<sup>21</sup>:

Այսպես, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ եթե մինչև Սահմանադրական դատարանի՝ վերոնշյալ որոշմամբ ձևավորված մոտեցումը, գրավն, ըստ էության, գործուն միջոց չէր համարվում՝ «Քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված խափանման միջոցների կիրառման որոշ հիմքերը, այդ թվում՝ մինչդատական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը խոչընդոտելը չեզոքացնելու համար, ապա նշված որոշմամբ ձևավորված մոտեցման պայմաններում, գրավը՝ որպես հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռության ապահովման ծանրակշիռ երաշխիք, կարող է լինել գործուն միջոց՝ խափանման միջոցի կիրառման բոլոր հիմքերի առկայության դեպքում:

Ուստի, Սահմանադրական դատարանի՝ 2019 թվականի հոկտեմբերի 15-ի թիվ ՍԴՈ-1480 որոշմամբ ձևավորված մոտեցումների պայմաններում, Վճռաբեկ

<sup>20</sup> Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի՝ 2019 թվականի հոկտեմբերի 15-ի թիվ ՍԴՈ-1480 որոշման 7.2-7.3-րդ կետերը:

<sup>21</sup> Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Արման Գևորգյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2017 թվականի դեկտեմբերի 20-ի թիվ ԵԿԴ/0265/06/17 որոշումը, 17-րդ կետ:

դատարանը փաստում է, որ կալանավորումը գրավով փոխարինելիս վերջինը պետք է ծառայի որպես գործուն միջոց՝ ազատության մեջ գտնվելու դեպքում մեղադրյալի վարքագծի պատշաճությունը երաշխավորելով ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման հավանականությունը զսպելու համար: Այլ կերպ, պայմանավորված խափանման միջոցի կիրառման հիմքով, գրավի միջնորդությունը բացառապես օրենսդրական կարգավորումների վկայակոչմամբ ինքնաբերաբար չի կարող մերժվել՝ առանց այն, ըստ էության, քննության առարկա դարձնելու, ինչն անընդունելի է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի տեսանկյունից<sup>22</sup>: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ Վճռաբեկ դատարանի կողմից նման դիրքորոշում արտահայտելը մինչև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի վերաբերելի իրազավորումներն ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշման պահանջներին համապատասխանեցնելը, պայմանավորված է անձի ազատության հիմնարար իրավունքի արժեքանական նշանակության և ազատության կանխավարկածի սկզբունքի կարևորմամբ:

25. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Առաջին ատյանի դատարանը մերժել է մեղադրյալ Գ.Համբարձումյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանքն այլընտրանքային խափանման միջոցով՝ գրավով փոխարինելու մասին պաշտպանի միջնորդությունը՝ գտնելով, որ այն չի կարող ապահովել մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը, քանի որ ազատության մեջ մնալու դեպքում մեղադրյալը կարող է խոչընդոտել գործի քննությանը՝ անօրինական ազդեցություն գործադրելով քրեական դատավարության մասնակիցների նկատմամբ՝ գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու ճանապարհով<sup>23</sup>,

- Վերաքննիչ դատարանը, հղում կատարելով *Ասլան Ավերիսյանի, Սամվել Մարգարյանի և Դավիթ Վարդանյանի* գործերով Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումներին, իր որոշմամբ գտել է, որ մեղադրյալ Գոռ Համբարձումյանի պատշաճ վարքագիծը հնարավոր է ապահովել կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոցի՝ 2.000.000 ՀՀ դրամ գրավի կիրառմամբ<sup>24</sup>,

- վերոնշյալ որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալը՝ նշելով, որ կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց գրավը գործուն երաշխիք չի կարող լինել՝ ազատության մեջ լինելու պայմաններում մեղադրյալ Գ.Համբարձումյանի կողմից դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցության գործադրման վտանգը չեզոքացնելու համար<sup>25</sup>:

26. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական տվյալները գնահատելով սույն

<sup>22</sup> Տե՛ս օրինակ՝ *Փիրուզյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2012 թվականի հունիսի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33376/07, 104-րդ կետ:

<sup>23</sup> Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

<sup>24</sup> Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

<sup>25</sup> Տե՛ս սույն որոշման 12-րդ կետը:

որոշման 19-24-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Սահմանադրական դատարանի՝ 2019 թվականի հոկտեմբերի 15-ի թիվ ՍԴՈ-1480 որոշմամբ ձևավորված մոտեցումների պայմաններում, սույն գործով Վերաքննիչ դատարանի կողմից գրավը կարող էր դիտարկվել որպես գործուն երաշխիք՝ ազատության մեջ լինելու պայմաններում մեղադրյալ Գ.Համբարձումյանի կողմից դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցության գործադրման վտանգը չեզոքացնելու համար:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից Գոռ Համբարձումյանի նկատմամբ այլընտրանքային խափանման միջոց գրավի կիրառումը կարող էր թույլատրելի ճանաչվել այն դեպքում, երբ դատարանի կողմից հաստատվել էր մեղադրյալի կողմից մինչդատական վարույթում գործի քննությանը խոչընդոտելու հնարավորությունը:

## ***II. Մեղադրյալին գրավի կիրառմամբ կալանքից ազատելու իրավաչափությունը.***

27. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *երկրորդ* իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյոք Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ տվյալ գործի փաստական հանգամանքների պայմաններում, գրավը կարող է լինել արդյունավետ միջոց՝ զսպելու համար ազատության մեջ գտնվելու դեպքում մեղադրյալ Գ.Համբարձումյանի կողմից ոչ պատշաճ վարքագծի դրսևորման հնարավորությունը:

28. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ *«Խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության և կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ դրա տեսակն ընտրելու հարցը լուծելիս հաշվի են առնվում՝*

- 1) վերագրվող արարքի բնույթը և վրանգավորության աստիճանը.*
- 2) կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձը.*
- 3) տարիքը և առողջական վիճակը.*
- 4) սեռը.*
- 5) զբաղմունքի տեսակը.*
- 6) ընտանեկան դրությունը և խնամարկյալների առկայությունը.*
- 7) գույքային դրությունը.*
- 8) բնակության մշտական վայրի առկայությունը.*
- 9) այլ էական հանգամանքներ»:*

29. Խափանման միջոց գրավը կիրառելիս հաշվի առնվող հանգամանքների կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը նախադեպային իրավունք է ձևավորել այն մասին, որ՝

- անձին կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտության հիմնավորումը կարող է դրվել գրավի կիրառումը մերժելու պատճառաբանության հիմքում՝ պայմանով, որ այդ պատճառաբանությունը հիմնված լինի գործով առկա փաստական տվյալներ-

րի վրա<sup>26</sup>,

- կալանքը գրավով փոխարինելու հարցը լուծելիս, ի թիվս այլնի, պետք է պատշաճ գնահատման ենթարկվեն նաև անձին մեղսագրվող արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանն ու բնույթը<sup>27</sup>:

30. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Առաջին ատյանի դատարանը մեղադրյալ Գոռ Համբարձումյանի նկատմամբ գրավի կիրառումը ճանաչել է անթույլատրելի՝ գտնելով, որ ազատության մեջ գտնվելու դեպքում վերջինս կդրսևորի ոչ իրավաչափ վարքագիծ<sup>28</sup>,

- Վերաքննիչ դատարանը բավարարել է գրավի կիրառման միջնորդությունը՝ սահմանելով որպես գրավի գումար՝ 2.000.000 (երկու միլիոն) ՀՀ դրամը՝ հիմք ընդունելով, որ Գոռ Համբարձումյանն ունի մշտական բնակության վայր, նախկինում դատապարտված չի եղել, բնութագրվում է դրականորեն, ամուսնացած է, խնամքին է գտնվում մանկահասակ երեխան<sup>29</sup>:

31. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 28-29-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթի և իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն գործի փաստական տվյալներն իրենց համակցության մեջ, բավարար չեն Գ.Համբարձումյանի ազատության իրավունքի կանխավարկածը հաղթահարելու համար: Մասնավորապես, թեև արարքի բնույթով ու վտանգավորության աստիճանով պայմանավորված՝ Գ.Համբարձումյանին մեղսագրվում է միջին և ծանր հանցագործությունների կատարում՝ նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 4-րդ մասով, սակայն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ՝ առանց գործի փաստական հանգամանքներ ներկայացնելու՝ մեղսագրվող արարքի ծանրության աստիճանն ինքնին չի կարող հիմք հանդիսանալ մեղադրյալին ազատությունից զրկելու համար<sup>30</sup>:

Գ.Համբարձումյանին մեղսագրվող արարքի բնույթի, հանրային վտանգավորության աստիճանի և սույն գործի փաստական հանգամանքների համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Գ.Համբարձումյանի անձը բնութագրող տվյալները՝ որպես նրա ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ռիսկերը հակակշռող գործոններ (մշտական բնակության վայր ունենալը, նախկինում դատապարտված չլինելը, դրականորեն բնութագրվելը, ամուսնացած լինելը, խնամքին մանկահասակ երեխայի առկայությունը), մինչդեռ փաստական վարույթի տվյալ փու-

<sup>26</sup> Տե՛ս Ասլան Ավետիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2008 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԱՎԴ/0022/06/08 որոշումը կետեր 34-36:

<sup>27</sup> Տե՛ս Սամվել Մարգարյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի մարտի 28-ի թիվ ԵԷԴ/0138/06/13 որոշումը, կետ 14:

<sup>28</sup> Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

<sup>29</sup> Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

<sup>30</sup> Տե՛ս, ի թիվս այլնի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Այվազյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով 2018 թվականի հոկտեմբերի 18-ի վճիռը, գանգատ թիվ 46245/08, Ոսկերչյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով 2018 թվականի հոկտեմբերի 18-ի վճիռը, գանգատ թիվ 28739/09:

լում բավարար են գործի պատշաճ քննության ապահովման հանրային շահի և մեղադրյալի անձնական ազատության միջև արդարացի հավասարակշռությունը հաստատելու համար: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով չեն ներկայացվել այնպիսի ծանրակշիռ փաստական տվյալներ, որոնք կհիմնավորեն Վերաքննիչ դատարանի կողմից Գ.Համբարձումյանի նկատմամբ գրավ կիրառելու ոչ իրավաչափ լինելը և մինչդեռ փաստական վարույթի տվյալ փուլում նրան անազատության մեջ պահելու անհրաժեշտությունը: Այլ կերպ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում 2.000.000 ՀՀ դրամի չափով սահմանված գրավը կարող է լինել գործուն երաշխիք՝ ազատության մեջ գտնվելու դեպքում Գ.Համբարձումյանի ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ռիսկերը չեզոքացնելու համար:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ սույն գործի փաստական հանգամանքների պայմաններում գրավը կարող է լինել արդյունավետ միջոց՝ զսպելու համար ազատության մեջ գտնվելու դեպքում մեղադրյալ Գ.Համբարձումյանի կողմից ոչ պատշաճ վարքագծի դրսևորման հնարավորությունը, հիմնավոր է:

32. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, սույն գործով դատական ակտ կայացնելիս, թույլ չի տվել քրեադատավարական օրենքի խախտում: Հետևաբար, ներկայացված վճռաբեկ բողոքը պետք է մերժել և մեղադրյալ Գ.Համբարձումյանի բողոքի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի օգոստոսի 1-ի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361<sup>1</sup>-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

## ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: Գոռ Միերի Համբարձումյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի օգոստոսի 1-ի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:



ՍԴՅ/0070/01/16

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ**  
**ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ**  
**Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ**  
**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ**  
**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ**  
**ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ**  
**(ԱՅՍՈՒՐԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2020 թվականի հունվարի 10-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով նոր երևան եկած հանգամանքի հիմքով ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ, ՀՀ զինվորական դատախազ Վ.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը,

**Պ Ա Ր Զ Ե Ց**

**Գործի դատավարական նախապատմությունը.**

1. 2015 թվականի մայիսի 8-ին ՀՀ քննչական կոմիտեի զինվորական քննչական գլխավոր վարչության երրորդ կայազորային քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 90857615 քրեական գործը՝ շարքային Հարություն Հրայրի Համբարյանի՝ հրազենային մահացու վիրավորում ստանալու փաստի առթիվ:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի մայիսի 23-ի որոշմամբ Դավիթ Արմենի Հարությունյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 360-րդ հոդվածի 1-ին մասով (երկու դրվագ):

2015 թվականի հունիսի 4-ին որոշում է կայացվել Հրայր Հարությունի Համբարյանին տուժողի իրավահաջորդ ճանաչելու մասին:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի նոյեմբերի 11-ի, 12-ի և 13-ի որոշումներով որպես մեղադրյալ են ներգրավվել նաև Արթուր Վիլենի Սևումյանը, Հայկազ Սամվելի Մաթևոսյանը, Հովհաննես Գևորգի Մելքոնյանը, Սմբատ Սուրենի Հայրապետյանը:

2016 թվականի մայիսի 17-ին նախաքննության մարմինը, Հարություն Հրայրի

Համբարյանին ինքնասպանության հասցնելու փաստով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշում է կայացրել՝ հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքով:

2. 2016 թվականի մայիսի 30-ին թիվ 90857615 քրեական գործն ըստ մեղադրանքի՝ Դավիթ Արմենի Հարությունյանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 360-րդ հոդվածի 1-ին մասով (երկու դրվագ), և մյուսներին, ուղարկվել է Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ ըստ էության քննելու համար:

2.1. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հուլիսի 11-ի որոշմամբ Դ.Հարությունյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 360-րդ հոդվածի 1-ին մասով (երկու դրվագ) քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով: Նշված որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդի և տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2017 թվականի հոկտեմբերի 16-ի որոշմամբ մերժել է: Նշված որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդի և նրա ներկայացուցչի վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 23-ի որոշմամբ մերժվել է:

3. Նախաքննության մարմնի՝ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին 2016 թվականի մայիսի 17-ի որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդի բողոքը թիվ 3 կայագրի գինվորական դատախազի՝ 2016 թվականի հունիսի 27-ի որոշմամբ մերժվել է:

3.1. Տուժողի իրավահաջորդի բողոքի քննության արդյունքում, Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը, 2017 թվականի հունվարի 17-ի որոշմամբ այն բավարարել է և արձանագրել տուժող Հարություն Համբարյանի ու տուժողի իրավահաջորդ Հ.Համբարյանի իրավունքների և ազատությունների խախտումները՝ վարույթն իրականացնող մարմնին պարտավորեցնելով վերացնել դրանք:

4. Թիվ 3 կայագրի գինվորական դատախազի՝ 2017 թվականի մայիսի 17-ի որոշմամբ նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի մայիսի 17-ի՝ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշումը վերացվել է և քրեական գործով նախաքննությունը վերսկսվել է:

4.1. Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի հոկտեմբերի 24-ի որոշմամբ թիվ 90857615 քրեական գործի նյութերով հարուցվել է նոր քրեական գործ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով, այն առանձնացվել է առանձին վարույթում, որին շնորհվել է 90800318 համարը:

5. 2019 թվականի հունիսի 26-ին ՀՀ գինվորական կենտրոնական դատախազությունում ստացվել է տուժողի իրավահաջորդ Հ.Համբարյանի հայտարարությունը, որով վերջինս խնդրել է նոր երևան եկած հանգամանքներով վարույթ

հարուցել և հանձնարարել դատական ակտեր կայացնելիս դատարաններին անհայտ մնացած հանգամանքների առթիվ կատարել քննություն:

5.1. Նախաքննության մարմինը 2019 թվականի հունիսի 27-ին որոշում է կայացրել նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքով վարույթ հարուցելու մասին:

5.2. Նախաքննության մարմնի՝ 2019 թվականի հուլիսի 17-ի որոշմամբ թիվ 90800318 քրեական գործի վարույթը կարճվել է, քրեական հետապնդումը՝ դադարեցվել:

5.3. ՀՀ զինվորական կենտրոնական դատախազության զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հատկապես կարևոր գործերով քննության նկատմամբ հսկողության բաժնի ավագ դատախազ Ա.Յուզբաշյանի՝ 2019 թվականի հուլիսի 24-ի որոշմամբ նախաքննության մարմնի՝ 2019 թվականի հուլիսի 17-ի վերագրյալ որոշումը վերացվել է, և գործն ուղարկվել է նախաքննությունը շարունակելու համար՝ հետագայում միացվելով թիվ 90857615 քրեական գործին:

5.4. ՀՀ զինվորական կենտրոնական դատախազության զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հատկապես կարևոր գործերով քննության նկատմամբ հսկողության բաժնի ավագ դատախազ Ա.Յուզբաշյանի՝ 2019 թվականի հոկտեմբերի 23-ի որոշմամբ թիվ 90800318 քրեական գործը միացվել է 90857615 քրեական գործին և նախաքննությունը շարունակվել է 90857615 համարով:

6. 2019 թվականի նոյեմբերի 19-ին Վճռաբեկ դատարանում ստացվել է Առաջին աստիճանի դատարանի՝ 2017 թվականի հուլիսի 11-ի և Վերաքննիչ դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 16-ի որոշումները նոր երևան եկած հանգամանքի հիմքով վերանայելու վերաբերյալ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ, ՀՀ զինվորական դատախազ Վ.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը: Վճռաբեկ դատարանը 2019 թվականի դեկտեմբերի 2-ի որոշմամբ հարուցել է դատական ակտի վերանայման վարույթ և վճռաբեկ բողոքն ընդունել է վարույթ:

2019 թվականի դեկտեմբերի 20-ին Դ.Հարությունյանի և նրա պաշտպանի կողմից ներկայացվել է վճռաբեկ բողոքի պատասխան, որով վերջիններս խնդրել են մերժել դատախազի վճռաբեկ բողոքը:

**Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.**

7. Նախաքննության մարմնի՝ հետմահու դատահոգեբանական և դատահոգեբուժական համալիր փորձաքննություն նշանակելու մասին 2015 թվականի նոյեմբերի 20-ի որոշմամբ առաջադրված հարցերին պատասխանելիս փորձագիտական հանձնաժողովը, **Հարություն Համբարյանի հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր փորձաքննության թիվ 26/16 եզրակացությամբ** հանգել է հետևության, որ. «(...) Ըստ քրեական գործում առկա նյութերի, մեղադրյալներ Դ.Հարությունյանի, Ա.Սևումյանի, Հ.Մաթևոսյանի, Հ.Մելքոնյանի և Ս.Հայրապետյանի արարքների (անգործության) և Հ.Համբարյանի կողմից ինքնասպանություն կատարելուն նախորդող հոգեվիճակի միջև

*պատճառահետևանքային կապեր գոյություն չունեն (...)»<sup>1</sup>:*

8. Նախաքննության մարմինը, հղում կատարելով Հ.Համբարյանի հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր փորձաքննության թիվ 26/16 եզրակացությանը, 2016 թվականի մայիսի 17-ի՝ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշմամբ հանգել է հետևության առ այն, որ որևէ անձի կողմից Հ.Համբարյանի նկատմամբ այնպիսի գործողություններ կամ անգործություն, որոնք կհասցնեին նրան ինքնասպանության կամ կհանդիսանային ինքնասպանության պատճառ, առիթ, չեն եղել և նրա կողմից ինքնասպանություն գործելը պատճառահետևանքային կապի մեջ չի գտնվում որևէ անձի հանցավոր գործողության հետ, հետևաբար անհրաժեշտ է Հ.Համբարյանին ինքնասպանության հասցնելու փաստով քրեական հետապնդում չիրականացնել՝ հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքով<sup>2</sup>:

9. Նախաքննության մարմինը Դավիթ Հարությունյանին որպես մեղադրյալ է ներգրավել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 360-րդ հոդվածի 1-ին մասով (երկու դրվագ), այն բանի համար, որ նա. «(...) *հանդիսանալով ՊԲ 49971 զորամասի զենիթահրթիրային դասակի 2-րդ դյուրակիր զենիթահրթիրային համալիր ջոկի ավագ հրաձիգ-զենիթահար, ժամկետային զինծառայող, կոչումով շարքային, 2015 թվականի մարտի 06-ին ժամը 14:40-ի սահմաններում զենիթահրթիրային դասակի ննջարանում խախտելով զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները՝ ՀՀ ՁՈՒ ներքին ծառայության կանոնագրքի 13-րդ, 16-րդ, 158-րդ և ՀՀ ՁՈՒ կարգապահական կանոնագրքի 3-րդ հոդվածների պահանջները՝ կապված զինվորական հարգանքի, վարքի, կարգուկանոնի և կարգապահության հետ, նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում, նույն ջոկի հրաձիգ-զենիթահար, ժամկետային զինծառայող, շարքային Հարություն Հրայրի Համբարյանի կողմից մահճակալը տեղափոխելու պատճառով վիճաբանել է վերջինիս հետ և համաձայնողների շրջանում իր անձի վարկանիշը բարձրացնելու, կոլեկտիվում արտոնյալ դիրքի հասնելու և իր թվացյալ գերակայությունն ընդգծելու շարժառիթներով, այլ բռնի գործողություններ է կատարել շարքային Հարություն Հրայրի Համբարյանի նկատմամբ՝ երկու ձեռքով հարվածել է նրա կրծքավանդակին:*

Բացի այդ, շարքային Դավիթ Արմենի Հարությունյանը նշանակված լինելով մարտական հերթապահության նույն զորամասի հրամանատարական կետում, 2015 թվականի մայիսի 8-ին ժամը 10:00-ի սահմաններում կապի հանգույցի սենյակում, խախտելով ՀՀ ՁՈՒ ներքին ծառայության կանոնագրքի 13-րդ, 16-րդ, 158-րդ և ՀՀ ՁՈՒ կարգապահական կանոնագրքի 3-րդ հոդվածների պահանջները՝ կապված զինվորական հարգանքի, վարքի, կարգուկանոնի և կարգապահության հետ, նախորդ օրը շարքային Հարություն Հրայրի Համբարյանի կողմից հրամանատարական սենյակը լավ չմաքրելու պատճառով, համաձայնողների

<sup>1</sup> Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 7-րդ, թերթեր 33-43:

<sup>2</sup> Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 7-րդ, թերթեր 130-135:

շրջանում իր անձի վարկանիշը բարձրացնելու, կոլեկտիվում արտոնյալ դիրքի հասնելու, իր թվացյալ գերակայությունն ընդգծելու շարժառիթներով, վիրավորանք է հասցրել վերջինիս՝ հայիոյանք փվել և ձեռքով մեկ անգամ հրել նրա ուսին՝ դրանով իսկ անպարկեշտ ձևով սպորացնելով Հարություն Հրայրի Համբարյանի պատիվն ու արժանապատվությունը:

Բացի այդ, շարքային Դավիթ Արմենի Հարությունյանը նշանակված լինելով մարտական հերթապահության նույն զորամասի հրամանատարական կետում, 2015 թվականի մայիսի 8-ին ժամը 14:20-ի սահմաններում հրամանատարական կետի ամառային փողավարի մոտ, խախտելով ՀՀ ՁՈՒ ներքին ծառայության կանոնագրքի 13-րդ, 16-րդ, 158-րդ և ՀՀ ՁՈՒ կարգապահական կանոնագրքի 3-րդ հոդվածների պահանջները՝ կապված զինվորական հարգանքի, վարքի, կարգուկանոնի և կարգապահության հետ, նույն օրը հրամանատարական սենյակը լավ չմաքրելու համար շարքային Հարություն Հրայրի Համբարյանի հետ փռելի ունեցած խոսակցության կապակցությամբ պարզաբանումներ կատարելու ընթացքում, համաժառանգության շրջանում իր անձի վարկանիշը բարձրացնելու, կոլեկտիվում արտոնյալ դիրքի հասնելու, իր թվացյալ գերակայությունն ընդգծելու շարժառիթներով, վիրավորանք է հասցրել՝ հայիոյել վերջինիս, դրանով իսկ անպարկեշտ ձևով սպորացնելով Հարություն Հրայրի Համբարյանի պատիվն ու արժանապատվությունը: (...)»<sup>3</sup>:

10. Քննության առնելով նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի մայիսի 17-ի՝ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդ Հ.Համբարյանի բողոքը, Առաջին ատյանի դատարանը, 2017 թվականի հունվարի 17-ի որոշմամբ, ի թիվս այլնի, փաստել է, որ տուժող Հ.Համբարյանի մահվան դեպքի շուրջ նախաքննության մարմինը պատշաճ մակարդակի մանրակրկիտ քննություն չի իրականացրել, մասնավորապես՝ պարզման ենթակա որոշ հարցերի շուրջ առհասարակ քննություն չի իրականացվել, իսկ որոշ հարցերի շուրջ այն իրականացվել է ոչ լրիվ: Դատարանն իր որոշմամբ հաստատված չհամարելով Հ.Համբարյանի կողմից ինքնասպանություն կատարելու վարկածը և մատնանշելով կատարման ենթակա գործողությունների ամբողջությունը, միաժամանակ փաստել է, որ. «(...) [Թ]իվ 26/16 հետմահու դատաբանական և դատաբանական համալիր փորձաքննության եզրակացությունը պարզ է, ամբողջական, կասկած չի հարուցում և հարցեր չի առաջացնում: Հոգեբույժ և հոգեբան չորս փորձագետներ համապատասխան գիտական մեթոդիկայի կիրառմամբ խորությամբ վերլուծել են քրեական գործով իրենց տրամադրած նյութերը և միաձայն եզրահանգել, որ մեղադրյալներ Դ.Հարությունյանի, Ա.Սևումյանի, Հ.Մաթևոսյանի, Հ.Մելքոնյանի, Ս.Հայրապետյանի մեղսագրվող արարքները և Հարություն Համբարյանի «ինքնասպանությունը» պատճառահետևանքային կապի մեջ չեն գտնվում, որպիսի պայմաններում Դատարանը գտնում է, որ տուժողի

<sup>3</sup> Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 7-րդ, թերթեր 157-171:

իրավահաջորդի բողոքը այս մասով հիմնադրվել է (...)»<sup>4</sup>:

11. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հունվարի 17-ի որոշման հիման վրա վերսկսված նախաքննության շրջանակներում, ՀՀ զինվորական դատախազության թիվ 3 կայազորի զինվորական դատախազ Կ.Աղաբեկյանի կողմից նախաքննության մարմնին տրվել է գրավոր ցուցում՝ նշանակել **Հարություն Համբարյանի հետմահու հանձնաժողովային դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր փորձաքննություն**<sup>5</sup>: Նշված ցուցումի հիման վրա, 2017 թվականի մայիսի 12-ին նախաքննության մարմինը նշանակել է **հետմահու դատահոգեբանական և դատահոգեբուժական համալիր հանձնաժողովային փորձաքննություն՝ փորձագետներին առաջադրելով 2015 թվականի նոյեմբերի 20-ի որոշմամբ առաջադրված նույն հարցերը**<sup>6</sup>:

11.1. 2018 թվականի հունիսի 14-ին ստացված՝ Հ.Համբարյանի հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր փորձաքննության թիվ 223/2/18 եզրակացության համաձայն՝ «Դավիթ Հարությունյանի գործողությունների և մահվանը նախորդող ժամանակահատվածում Հարություն Համբարյանի ունեցած հոգեվիճակի միջև առկա է պարճառահետրանքային կապ»<sup>7</sup>:

11.2. Նախաքննության մարմնի՝ 2019 թվականի հունվարի 31-ի որոշմամբ թիվ 90800318 քրեական գործով նշանակվել է հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր հանձնաժողովային կրկնակի փորձաքննություն<sup>8</sup>:

11.3. 2019 թվականի հունիսի 3-ին ստացված՝ դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր հանձնաժողովային կրկնակի փորձաքննության թիվ 19-0361 եզրակացությամբ արձանագրվել է հետևյալը. «(...) *Մահվանը նախորդող ժամանակահատվածում Հարություն Համբարյանը գտնվել է խիստ ընկճված հոգեվիճակում, որը պարճառահետրանքային կապի մեջ է գտնվել Դավիթ Հարությունյանի գործողությունների հետ, [որի մասին են վկայում] Դավիթ Հարությունյանի և Հարություն Համբարյանի կոնֆլիկտային փոխհարաբերությունների հաճախականությունը, դեպքին անմիջականորեն նախորդելու հանգամանքը, Դավիթ Հարությունյանի կողմից Հարություն Համբարյանին ուղղված հայիոյանքների բնույթը: (...) Դ.Հարությունյանի գործողությունների և մահվանը նախորդող ժամանակահատվածում Հ.Համբարյանի ունեցած հոգեվիճակի միջև առկա է պարճառահետրանքային կապ (...)*»<sup>9</sup>:

### **Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.**

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոշարադրյալ հիմնավորումներով.

<sup>4</sup> Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 8-րդ, թերթեր 3-24:

<sup>5</sup> Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 8-րդ, թերթ 93:

<sup>6</sup> Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 8-րդ, թերթեր 109-124:

<sup>7</sup> Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 9-րդ, թերթեր 303-480:

<sup>8</sup> Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 20-րդ, թերթեր 79-90:

<sup>9</sup> Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 20-րդ, թերթեր 139-321:

12. Բողոքաբերը նշել է, որ թիվ 90800318 քրեական գործի նախաքննությամբ ստացվել է դատարանների համար դատական ակտ կայացնելիս անհայտ մնացած հանգամանք, մասնավորապես՝ հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր հանձնաժողովային կրկնակի փորձաքննության թիվ 19-0361 եզրակացությունը, որի համաձայն՝ մահվանը նախորդող ժամանակահատվածում Հ.Համբարյանը գտնվել է խիստ ընկճված հոգեվիճակում, ինչը պատճառահետևանքային կապի մեջ է գտնվել Դ.Հարությունյանի գործողությունների հետ, որի առկայությունը հաստատվում է վերջինիս և Հ.Համբարյանի կոնֆլիկտային փոխհարաբերությունների հաճախականությամբ, դեպքին անմիջականորեն նախորդելու հանգամանքով, Դ.Հարությունյանի կողմից Հ.Համբարյանին ուղղված հայիոյանքների բնույթով:

Ըստ բողոք բերած անձի, նշված փորձաքննության եզրակացությամբ հաստատվել է նաև թիվ 90857615 քրեական գործով ստացված հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր հանձնաժողովային փորձաքննության թիվ 223/2/18 եզրակացության հետևությունն այն մասին, որ Դ.Հարությունյանի գործողությունների և մահվանը նախորդող ժամանակահատվածում Հ.Համբարյանի ունեցած հոգեվիճակի միջև առկա է պատճառահետևանքային կապ:

Բողոքի հեղինակը գտել է, որ տվյալ դեպքում նոր երևան եկած հանգամանքի կապակցությամբ իրականացված վարույթի ընթացքում հաստատվել է, որ Դ.Հարությունյանի կողմից Հ.Համբարյանի նկատմամբ գործադրած բռնությունը, հասցված վիրավորանքները թեև հայտնի են եղել նախաքննության ընթացքում և դատարաններին, սակայն բռնության և հայիոյանքների բնույթի, վերջիններիս կոնֆլիկտային փոխհարաբերությունների հաճախականության, դեպքին անմիջականորեն նախորդելու հանգամանքներով պայմանավորված, մահվանը նախորդող ժամանակահատվածում Հ.Համբարյանի խիստ ընկճված հոգեվիճակում գտնվելու, ծանր հետևանքների առաջացման և այն Դ.Հարությունյանի գործողությունների հետ պատճառահետևանքային կապի մեջ գտնվելու հանգամանքները դատարաններին հայտնի չեն եղել և ձեռք են բերվել Դ.Հարությունյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ որոշում կայացնելուց հետո:

Բողոքաբերն արձանագրել է, որ սույն գործով որպես նոր երևան եկած հանգամանք հանդիսացող փորձաքննության եզրակացությամբ հաստատված տվյալները ձեռք են բերվել տուժողի իրավունքների խախտումը վերացնելու և կյանքից զրկվելու դեպքի կապակցությամբ արդյունավետ քննություն իրականացնելու պետության պարտավորության կատարման շրջանակներում ձեռնարկված միջոցների արդյունքում, որոնք պատշաճ կարգով կարող են հետազոտվել ու գնահատվել գործի նոր քննության ընթացքում: Հետևաբար, ըստ բողոքի հեղինակի, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 360-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 360-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքում վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու հիմքով Դ.Հարությունյանի նկատմամբ քրեական

հետապնդումը դադարեցնելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հուլիսի 11-ի որոշումը և այն անփոփոխ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 16-ի որոշումները ենթակա են բեկանման:

13. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է վերանայել Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 23-ի որոշումը և բեկանել Դավիթ Հարությունյանի վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի հուլիսի 11-ի որոշումն ու այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 16-ի որոշումը, և գործն ուղարկել Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

**Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.**

14. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք 2019 թվականի հունիսի 3-ին ստացված՝ հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր հանձնաժողովային կրկնակի փորձաքննության թիվ 19-0361 եզրակացությունը, սույն գործի փաստական հանգամանքների պայմաններում, կարող է հիմք հանդիսանալ Դավիթ Հարությունյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու համար:

15. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.1-րդ հոդվածի համաձայն՝  
*«1.Նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայման ենթակա է միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը:*

*2. Նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով առաջին աստիճանի դատարանի դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ դատարանը, իսկ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը՝ վճռաբեկ դատարանը»:*

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.3-րդ հոդվածի համաձայն՝  
*«1.Նոր երևան եկած հանգամանքների հետևանքով դատական ակտերը վերանայվում են, եթե՝*

*(...)*

*4) ի հայտ են եկել դատական ակտ կայացնելիս դատարանին անհայտ մնացած այլ հանգամանքներ, որոնք ինքնին կամ մինչև այդ պարզված հանգամանքների հետ ապացուցում են դատապարտյալի անմեղությունը կամ նրա կատարած հանցանքի նվազ ծանր կամ ավելի ծանր լինելը, քան այն, որի համար նա դատապարտվել է, ինչպես նաև ապացուցում են արդարացվածի կամ այն անձի մեղավորությունը, որի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է, կամ գործով վարույթը կարճվել է:*

*(...):*

*2. Նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտը վերանայելու համար բողոք կարող է բերվել 4 ամսվա ընթացքում այն պահից, երբ բողոք բերող անձն իմացել է կամ կարող էր իմանալ դրանց ի հայտ գալու մասին: (...):»:*

16. Նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտը, լինելով օրինական ուժի մեջ մտած վերջնական ակտերի վերա-



նայման բացառիկ եղանակ, հնարավորություն է տալիս ուղղել թույլ տրված հնարավոր դատական սխալները, վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազատությունները: Նշված նպատակի կենսագործման համար նոր երևան եկած հանգամանքները, ի թիվս այլոց, հիմնականում բնութագրվում են հետևյալ հատկանիշներով.

- ա) պետք է հայտնի եղած չլինեն դատարանին դատական ակտ կայացնելիս՝ վերջինիս կամքից անկախ պատճառներով,
- բ) պետք է գործի համար ունենան էական նշանակություն՝ պայմանավորված գործի ելքի վրա դրանց անմիջական ազդեցության հնարավորությամբ,
- գ) պետք է գոյություն ունեցած լինեն օբյեկտիվ իրականությունում մինչև դատական ակտի կայացումը, սակայն բացահայտված լինեն (ի հայտ գան) դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո,
- դ) պետք է առերևույթ կասկածի տակ դնեն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավաչափությունը:

Նշված հատկանիշներին համապատասխանող նոր երևան եկած հանգամանքները, հանգեցնելով դատական ակտի վերանայման, կարող են իրենց ազդեցությունն ունենալ անձի մեղավորության, մեղսագրված արարքի հանցավորության կամ դրա ծանրության որոշման վրա:

17. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 7-րդ կետի համաձայն՝ «(...) Ոչ ոք չպետք է կրկին անգամ դատվի կամ պատժվի այն հանցագործության համար, որի համար նա արդեն վերջնականապես դատապարտվել է կամ արդարացվել յուրաքանչյուր երկրի օրենքին և քրեական դատավարության իրավունքին համապատասխան: (...)»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիային (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) կից թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավազորության շրջանակներում երկրորդ անգամ դատվի կամ քրեական դատավարության կարգով պատժվի այն հանցագործության կապակցությամբ, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան:

2. Նախորդ կետի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը փյալ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան, եթե ի հայտ են եկել նոր կամ նոր բացահայտված փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ են գտել էական թերություններ, որոնք կարող էին ազդել դրա արդյունքի վրա (...)»:

18. Մեջբերված դրույթի համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ՝

- գործի նորոգումը նոր երևան եկած հանգամանքների հիման վրա ինքնին չի հակասում իրավական որոշակիության սկզբունքին՝ այնքանով, որքանով այն

օգտագործվում է արդարադատության սխալներն ուղղելու համար: Դատարանի խնդիրն է պարզել՝ արդյո՞ք ընթացակարգը կիրառվել է այնպես, որ համահունչ է եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին<sup>10</sup>,

- պետական իշխանությունները պետք է հարգեն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի պարտադիրությունը և թույլատրեն գործով վարույթի վերսկսում միայն այն դեպքերում, երբ այն կատարելու լեգիտիմ հիմքերը գերազանցում են իրավական որոշակիության սկզբունքը: Մասնավորապես, այն դատական ակտի վերանայումը, որն օրինական ուժ է ստացել, չպետք է թույլատրվի միայն գործը վերաքննելու և նոր որոշում կայացնելու նպատակով, այլ պետք է հետապնդի դատական սխալները և արդարադատության իրականացման ընթացքում թույլ տրված խախտումները շտկելու նպատակ<sup>11</sup>:

19. ՀՀ Սահմանադրության 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) 1. Ոչ ոք չի կարող կրկին դատվել նույն արարքի համար:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը՝ օրենքին համապատասխան, եթե առկա են նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներ, կամ գործի քննության ժամանակ տեղ են գտել հիմնարար թերություններ, որոնք կարող էին ազդել գործի արդյունքի վրա: (...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ոչ ոք չի կարող կրկին անգամ դատվել նույն արարքի համար»:

20. ՀՀ սահմանադրական դատարանն ընդգծել է, որ «(...) Կրկին դատվելու անթույլատրելիության պահանջը (սկզբունքը) (...) իր բովանդակությամբ (մեկնաբանմամբ) ենթադրում է պեղծության պարտականությունը՝ նույն արարքի համար անձին կրկին անգամ պատժելը, դատվելը և քրեական հետապնդման ենթարկելը բացառելը: Իր սահմանադրաիրավական բովանդակությամբ՝ այդ սկզբունքի հիմքում (քրեաիրավական իմաստով) դրված է այն գաղափարը, որ ոչ ոք չի կարող նույն արարքի համար կրկին դատվել: Այդ սկզբունքը նաև բացառում է միևնույն հանցագործության որակումը քրեական օրենսգրքի մեկից ավելի հոդվածներով, արգելում է նաև միևնույն հանգամանքը հաշվի առնել ինչպես հանցանքը որակելիս, այնպես էլ պատժի տեսակն ու չափն ընտրելիս (ՀՀ քր.օր-ի 10, 63, 104-րդ հոդվածներ): Այսպիսով, նախկինում հանցանք կատարած լինելու փաստը, եթե անձը դրա համար արդեն դատվել է, չի կարող նրա հետագա վարքագծի քրեաիրավական գնահատականի հիմք հանդիսանալ, «բացառությամբ այն դեպքերի», ինչպես վճռել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, «երբ ի հայտ են եկել նոր կամ նոր բացահայտված փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ են գտել էական թերություններ, որոնք կարող էին ազդել արդյունքի վրա»<sup>12</sup>:

<sup>10</sup> Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Kuznetsova v. Russia* գործով 2007 թվականի հունիսի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 67579/01, կետ 40:

<sup>11</sup> Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Bratyakin v. Russia* գործով 2006 թվականի մարտի 9-ի որոշումը, գանգատ թիվ 72776/01:

<sup>12</sup> Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2014 թվականի փետրվարի 18-ի թիվ ՍԴԴ-1139 որոշումը, կետ 7-րդ:

21. Սույն որոշման 15-20-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ դատական ակտերի վերանայման կառուցակարգում ևս կարևորվում է անձի իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության երաշխիքների ապահովումը: Մասնավորապես, նշված կառուցակարգը, պայմանավորված օրինական ուժի մեջ մտած և վերջնական դատական ակտերի վերանայման առանձնահատկություններով, պահանջում է պատշաճ ուշադրության արժանացնել անձի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և Եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված իրավական երաշխիքների ապահովումը: Նկատի ունենալով, որ դատական ակտերի վերանայումն անմիջականորեն հարաբերակցվում է նաև անձի՝ կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի հետ, ուստի նշված կառուցակարգը գործադրելիս անհրաժեշտ է գնահատման ենթարկել նաև այս սկզբունքի բաղկացուցիչ մասը կազմող՝ իրավական երաշխիքների ամբողջությունը՝ ապահովելով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի կայունության և թույլ տրված հնարավոր դատական սխալների վերացման անհրաժեշտության միջև **արդարացի հավասարակշռությունը**, ինչը պետք է անվերապահորեն ուղեկցվի նաև անձի արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասը կազմող երաշխիքների պաշտպանությամբ:

22. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- նախաքննության մարմինը, հիմք ընդունելով ՀՀ Համբարյանի՝ հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր փորձաքննության թիվ 26/16 եզրակացությունն այն մասին, որ Դ. Հարությունյանի արարքների և Հ. Համբարյանի կողմից ինքնասպանություն կատարելուն նախորդող հոգեվիճակի միջև պատճառահետևանքային կապեր գոյություն չեն ունեցել, 2016 թվականի մայիսի 17-ին որոշում է կայացրել Հ. Համբարյանին ինքնասպանության հասցնելու փաստով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին՝ հանցագործության դեպքի բացակայության հիմքով<sup>13</sup>,

- նախաքննության մարմինը 2015 թվականի մայիսի 23-ի որոշմամբ Դ. Հարությունյանին մեղադրանք է առաջադրել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ զինձառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու համար՝ նրանց միջև ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 360-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ երկու դրվագով՝ զորամասում զինձառայողին վիրավորանք հասցնելու, զինձառայողի պատիվն ու արժանապատվությունն անպարկեշտ ձևով ստորացնելու համար՝ մեկ այլ զինձառայողի կողմից<sup>14</sup>: Նշված մեղադրանքով քրեական գործն ուղարկվել է Առաջին ատյանի դատարան, որտեղ 2017 թվականի հուլիսի 11-ի որոշմամբ, Դ. Հարությունյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 360-րդ հոդվածի 1-ին

<sup>13</sup> Տե՛ս սույն որոշման 7-8-րդ կետերը:

<sup>14</sup> Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

մասով (երկու դրվագ) քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով: Հիշյալ որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդի և տուժողի իրավահաջորդի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 16-ի որոշմամբ մերժվել է: Նշված որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդի և նրա ներկայացուցչի վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 23-ի որոշմամբ մերժվել է<sup>15</sup>,

- նախաքննության մարմնի 2016 թվականի մայիսի 17-ի որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդի բողոքի քննության արդյունքում, Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը, 2017 թվականի հունվարի 17-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է և արձանագրել տուժող Հարություն Համբարյանի ու տուժողի իրավահաջորդ Հ.Համբարյանի իրավունքների և ազատությունների խախտումները՝ վարույթն իրականացնող մարմնին պարտավորեցնելով վերացնել դրանք: **Միևնույն ժամանակ, անդրադառնալով հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր փորձաքննության թիվ 26/16 եզրակացությանը՝ դատարանը նշել է, որ այն պարզ է, ամբողջական, կասկած չի հարուցում և հարցեր չի առաջացնում: Առաջին ատյանի դատարանը գտել է, որ տուժողի իրավահաջորդի բողոքն այս մասով հիմնազուրկ է: Առաջին ատյանի դատարանն անհրաժեշտ է համարել Հ.Համբարյանի մահվան դեպքի շուրջ պատշաճ նախաքննության կատարումը՝ հաստատված չհամարելով Հ.Համբարյանի կողմից ինքնասպանություն կատարելու վարկածը**<sup>16</sup>,

- վերսկսված նախաքննության շրջանակներում, դատախազի կողմից տրված ցուցումի հիման վրա, նախաքննության մարմինը 2017 թվականի մայիսի 12-ին նշանակել է **Հարություն Համբարյանի հետմահու դատահոգեբանական և դատահոգեբուժական համալիր հանձնաժողովային նոր փորձաքննություն՝ փորձագետներին առաջադրելով այն նույն հարցերը, որոնք առաջադրված են եղել հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր փորձաքննության թիվ 26/16 եզրակացությունը կազմած փորձագետներին**<sup>17</sup>,

- Հ.Համբարյանի հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր փորձաքննության նոր՝ թիվ 223/2/18 եզրակացության համաձայն՝ Դ.Հարությունյանի գործողությունների և մահվանը նախորդող ժամանակահատվածում Հ.Համբարյանի ունեցած հոգեվիճակի միջև առկա է պատճառահետևանքային կապ<sup>18</sup>,

- նախաքննության մարմնի՝ 2019 թվականի հունվարի 31-ին նշանակված՝ հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր հանձնաժողովային կրկնակի փորձաքննության թիվ 19-0361 եզրակացությամբ ևս արձանագրվել է, որ մահվանը նախորդող ժամանակահատվածում Հ.Համբարյանը

<sup>15</sup> Տես սույն որոշման 2-2.1.-րդ կետերը:

<sup>16</sup> Տես սույն որոշման 10-րդ կետը:

<sup>17</sup> Տես սույն որոշման 11-րդ կետը:

<sup>18</sup> Տես սույն որոշման 11.1.-րդ կետը:

գտնվել է խիստ ընկճված հոգեվիճակում, որը պատճառահետևանքային կապի մեջ է գտնվել Դ.Հարությունյանի գործողությունների հետ<sup>19</sup>:

23. Նախորդ կետում վկայակոչված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 15-21-րդ կետերում վկայակոչված դրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Հ.Համբարյանի մահվան կապակցությամբ իրականացված նախաքննության ընթացքում ստացված թիվ 26/16 փորձագիտական եզրակացությամբ, ի սկզբանե, հերքվել է Հ.Համբարյանի մահվան և Դ.Հարությունյանի գործողությունների միջև պատճառահետևանքային կապի առկայությունը: Այս համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում ուշադրության արժանացնել այն հանգամանքը, որ նշված փորձագիտական եզրակացությունը ստանալուց հետո դրա հիմնավորվածությունը և արժանահավատությունը կասկածի տակ չի դրվել ո՛չ նախաքննության մարմնի, ո՛չ էլ նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից: Ավելին, նշված փորձագիտական եզրակացության հաշվառմամբ, Հ.Համբարյանին ինքնասպանության հասցնելու փաստով, նախաքննության մարմինը 2016 թվականի մայիսի 17-ին քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշում է կայացրել՝ հանցագործության դեպքի բացակայության պատճառաբանությամբ: Արդյունքում, նախաքննության մարմինը Դ.Հարությունյանին մեղադրանք է առաջադրել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 360-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ երկու դրվագով, ու քրեական գործն, ըստ էության, քննության համար ուղարկել Առաջին ատյանի դատարան, որտեղ Դ.Հարությունյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով:

Նշված փաստական հանգամանքների պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում ուշադրության արժանացնել նաև այն առանցքային հանգամանքը, որ վերոնշյալ փորձագիտական եզրակացության հիմնավորվածությունը և արժանահավատությունը կասկածի տակ չի դրվել նաև Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից, որը քննել է նախաքննության մարմնի՝ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին 2016 թվականի մայիսի 17-ի որոշման դեմ տուժողի իրավահաջորդի բողոքը, և որի կողմից վերջինիս բողոքը բավարարելու արդյունքում կայացված որոշման հիման վրա է վերսկսվել քրեական գործով նախաքննությունը:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից նախանշված հետագա նախաքննության սահմաններն ընդգրկել են կատարման ենթակա անհրաժեշտ գործողությունների շրջանակ, որոնք առանց կասկածի տակ դնելու փորձագիտական թիվ 26/16 եզրակացության հիմնավորվածությունն ու արժանահավատությունը, միտված են եղել Հ.Համբարյանի մահվան դեպքի շուրջ

<sup>19</sup> Տե՛ս սույն որոշման 11.2.-11.3.-րդ կետերը:

պատշաճ նախաքննություն կատարելուն՝ միաժամանակ հաստատված չհամարելով Հ.Համբարյանի կողմից ինքնասպանություն կատարելու վարկածը: Այսինքն՝ **հետագա նախաքննության սահմանները չեն ներառել Հ.Համբարյանի հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր փորձաքննության թիվ 26/16 եզրակացությամբ հաստատված հանգամանքների վերստուգում: Այդ եզրակացության առնչությամբ Առաջին ատյանի դատարանն ուղղակիորեն արձանագրել է, որ այն պարզ է, ամբողջական, կասկած չի հարուցում և հարցեր չի առաջացնում**<sup>20</sup>:

Մինչդեռ, վարույթն իրականացնող մարմինը, նախաքննության վերսկսումից հետո, դատախազի գրավոր ցուցումի հիման վրա, նախկինում փորձագետներին առաջադրած նույն հարցերը պարզելու նպատակով նոր փորձաքննություն է նշանակել: Ընդ որում, ուշադրության է արժանի նաև այն հանգամանքը, որ վարույթն իրականացնող մարմինը վերսկսված նախաքննության ընթացքում թիվ 26/16 փորձագիտական եզրակացությունն առանց որևէ հիմնավորման կասկածի տակ է դրել ոչ թե քրեադատավարական օրենքով նախատեսված՝ լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննության նշանակման, այլ նույն փորձաքննությունը կրկին նշանակելու միջոցով: Նման պայմաններում նույն հարցերի առաջադրմամբ միևնույն փորձաքննության կրկնակի նշանակումը պարունակել է գործի՝ նախորդ քննության ընթացքում թույլ տրված հնարավոր թերությունների ուղղման, արդեն իսկ հերքված նախաքննական վարկածի «վերակենդանացման» վտանգ:

Արդյունքում, վարույթն իրականացնող մարմինը, Առաջին ատյանի դատարանի կողմից նախանշված նախաքննության սահմաններից դուրս գալու հետևանքով ստացել է փորձագիտական թիվ 223/2/18 եզրակացությունը, որով ի տարբերություն նախորդ՝ փորձագիտական թիվ 26/16 եզրակացության, արձանագրվել է Հ.Համբարյանի մահվան և Դ.Հարությունյանի գործողությունների միջև պատճառահետևանքային կապի առկայությունը:

Վճռաբեկ դատարանի համոզմամբ, եթե դատավարության ընթացքի՝ վերը նկարագրված խախտումների պայմաններում ձեռք բերված փորձագիտական նոր եզրակացությունը որպես նոր երևան եկած հանգամանք հանգեցնի Դ.Հարությունյանի վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած դատական որոշումների բեկանմանը, ապա կարող են վտանգվել կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի պաշտպանության իրավական երաշխիքները: Մասնավորապես, նկատի ունենալով, որ Հ.Համբարյանի մահվան և Դ.Հարությունյանի գործողությունների միջև պատճառահետևանքային կապի բացակայության մասով քրեական հետապնդում չիրականացնելու վերաբերյալ վերջնական դատավարական որոշումը չի դրվել կասկածի տակ, մեկ այլ հարցի պարզաբանման նպատակով վերսկսված նախաքննության ընթացքում **դատավարական ընթացակարգի խախտմամբ** նշանակված և ձեռք բերված փորձագիտական նոր եզրակացության հիման վրա օրինական ուժի մեջ մտած դատական որոշումների բեկանումը,

<sup>20</sup> Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ, կհանգեցնի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի կայունության և թույլ տրված հնարավոր դատական սխալների վերացման անհրաժեշտության միջև արդարացի հավասարակշռության խախտման: Բացի այդ, կվտանգվի նաև ընդհանուր առմամբ վարույթի արդարացիությունը՝ հաշվի առնելով, որ Հ.Համբարյանի մահվան և Դ.Հարությունյանի գործողությունների միջև պատճառահետևանքային կապի բացակայության վերաբերյալ նախաքննական վարկածը հաստատվել է վերջնական դատավարական որոշմամբ, ստացել է օրինական ուժ և ոչ իրավաչափ չի ճանաչվել դատարանի կողմից (դատական վերահսկողության շրջանակներում): Նման պայմաններում, Դ.Հարությունյանի վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի բեկանումը և գործի վերաբացումը, որպես արդյունք՝ կվտանգի Դ.Հարությունյանի արդար դատաքննության իրավունքը:

Վերոգրյալի հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ 2019 թվականի հունիսի 3-ին ստացված՝ հետմահու դատահոգեբուժական և դատահոգեբանական համալիր հանձնաժողովային կրկնակի փորձաքննության թիվ 19-0361 եզրակացությունը, **սույն գործի փաստական հանգամանքների պայմաններում**, չի կարող հիմք հանդիսանալ Դավիթ Հարությունյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 21-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361<sup>1</sup>-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ, 426.1-426.2-րդ, 426<sup>3</sup>-րդ, 426<sup>7</sup>-րդ և 426<sup>9</sup>-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

## ՈՐՈՇԵՑ

1. Դավիթ Արմենի Հարությունյանի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 23-ի որոշումը՝ նոր երևան եկած հանգամանքի հիմքով վերանայել:
2. Վերանայման արդյունքում վճռաբեկ բողոքը մերժել՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դադարից հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՎԴ/11311/05/17

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ**  
**ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ**  
**Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ**  
**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ**  
**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ**  
**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ**  
**(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2020 թվականի հոկտեմբերի 02-ին գրավոր ընթացակարգով քննելով «ՇԱՆՏԱՆ» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 22.03.2019 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Ընկերության հայցի ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի (այսուհետ՝ Քաղաքապետարան), երրորդ անձ «ԷՍ ԷՌ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Կազմակերպություն)՝ վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

## **Պ Ա Ր Ձ Ե Ց**

**1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.**

Դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է անվավեր ճանաչել Կազմակերպությանը 15.08.2017 թվականին տրված շինարարության թույլտվությունը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Լ. Հակոբյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 16.02.2018 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 22.03.2019 թվականի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 16.02.2018 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերությունը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

**2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.**

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում.

*Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ, 35-րդ, 37-րդ և 38-րդ հոդվածները:*

*Բողոք բերած անձը նշված հիմքերի առկայությունը պատճառաբանել է*



*հետրկյալ հիմնավորումներով.*

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ վիճարկվող ակտի ընդունման պահին և առ այսօր Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող տաղավարի նկատմամբ գրանցված է Ընկերության սեփականության իրավունքը, նույն հասցեում գտնվող հողամասի նկատմամբ՝ անհատույց օգտագործման, իսկ անշարժ գույքի նկատմամբ՝ վարձակալության իրավունքները: Ավելին՝ նույն հասցեում գտնվող 0,0125հա մակերեսով հողամասի նկատմամբ Ընկերությանը պատկանող օգտագործման իրավունքը տրված է «բացօթյա սրճարան» օգտագործելու նպատակով, և Ընկերությունը 2003 թվականի հունիս ամսից ի վեր Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում իրականացրել է հանրային սննդի կազմակերպում և իրացում՝ ինչպես բացօթյա սրճարանի, այնպես էլ ռեստորանի տեսքով, այսինքն՝ նշված տարածքում զբաղվել է ձեռնարկատիրական գործունեությամբ և ստացել է համապատասխան շահույթ: Հետևաբար ակնհայտ է, որ վիճարկվող վարչական ակտով շոշափվում է նաև Ընկերության սեփականության իրավունքը: Մինչդեռ Ընկերությունը վարչական մարմնի կողմից չի ծանուցվել հարուցված վարչական վարույթի մասին և զրկված է եղել այդ վարչական վարույթի ընթացքում լսված լինելու իրավունքի իրացման հնարավորությունից:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ պայմանագրից հրաժարվելու վերաբերյալ ծանուցելը չի հանգեցնում վարձակալական իրավահարաբերությունների դադարեցմանը: Տվյալ դեպքում դատարանները շփոթել են պայմանագրից հրաժարվելու և պայմանագիրը լուծելու միանգամայն տարբեր ինստիտուտները: Վարձակալության պայմանագիրը լուծելու համար նախ անհրաժեշտ է երեք ամիս առաջ ծանուցել պայմանագրից հրաժարվելու մասին, իսկ համաձայնության չգալու դեպքում՝ դիմել դատական կարգով պայմանագիրը լուծելու համար:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է նաև, որ շինարարության թույլտվության համար հիմք հանդիսացած՝ 15.08.2017 թվականին Երևանի քաղաքապետի հետ համաձայնեցված թիվ 01/18-05/1-Մ-6336-614 նախագիծը նախատեսում է շենքի դիմային ճակատի կողմից թեթև կոնստրուկցիաներով միահարկ կցակառույցի շինարարության իրականացում, որը նախատեսվում է կառուցել հենց այն տարածքում, որտեղ Ընկերությունն առ այսօր ունի տաղավարի գրանցված սեփականության, տարածքի վարձակալության և բացօթյա սրճարան կազմակերպելու նպատակով հողամասի անհատույց օգտագործման իրավունքներ: Եթե Ընկերությունն այս փուլերից յուրաքանչյուրի վերաբերյալ տեղեկացված լիներ, ծանուցվեր որպես երրորդ անձ և իրացներ իր լսված լինելու իրավունքը, ապա հնարավոր է, որ շինարարության թույլտվությունը տրամադրվեր այնպիսի պայմաններով, որոնք չէին խախտի Ընկերության իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել նաև, որ Երևանի քաղաքապետի կողմից տրամադրված և սույն գործով վիճարկվող շինարարության թույլտվությունը նաև քանդման թույլտվություն է, իսկ Ընկերությունն իրեն վարձակալության և օգտագործման իրավունքով պատկանող տարածքներում իրականացրել է բարեկարգումներ՝ տարիների ընթացքում կառուցվել են աստիճաններ, տեղադրվել է

ծածկ, կատարվել է ապակեպատում, իսկ վիճարկվող ակտը, փաստորեն, Կազմակերպությանն իրավունք է տրամադրել քանդման աշխատանքներ իրականացնել նշված տարածքում և թեթև կոնստրուկցիաներով միահարկ կցակառույցի շինարարություն իրականացնել:

Ստորադաս դատարանները բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ չեն հետազոտել գործի նյութերը: Հակառակ պարագայում կպարզեին, որ ստեղծվել է մի իրավիճակ, երբ միննույն վարչական մարմինն Ընկերությանը տրամադրում է շինարարության թույլտվություն, որի հիման վրա կատարվում են կառուցապատման աշխատանքներ, իսկ հետագայում տրված քանդման թույլտվության հիման վրա մեկ այլ սուբյեկտի թույլատրում է այդ կառուցածը քանդել և փոխարենն այլ կառույց կառուցել:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 22.03.2019 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցը բավարարել կամ գործն ուղարկել նոր քննության:

### **3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.**

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) 16.05.2003 թվականին Երևանի պետական համալսարանի (այսուհետ՝ Փոխատու) և Ընկերության (այսուհետ՝ Փոխառու) միջև կնքվել է գույքի (տարածքի մասի) անհատույց օգտագործման պայմանագիր, որի համաձայն՝ Փոխատուն պարտավորվել է Փոխառուին տրամադրել Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող արտասահմանյան հյուրերի տան (3.140,6քմ մակերեսով) տարածքից 125քմ մակերեսով տարածքը: Պայմանագրի համաձայն՝ գույքի անհատույց օգտագործումը պետք է սկսվեր 17.05.2003 թվականից և գործեր քսան տարի ժամկետով: Նշված գործարքի հիման վրա 20.05.2003 թվականին Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող 0,0125հա մակերեսով հողամասի նկատմամբ գրանցվել է Ընկերության օգտագործման իրավունքը (**Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեի կադաստրային գործի պատճենը**).

2) նույն պայմանագրի, 19.12.2002 թվականի շինարարության թույլտվության և 05.08.2002 թվականի շինարարության նախագծի հիման վրա 03.06.2003 թվականին վերը նշված նույն հողամասի նկատմամբ կրկին գրանցվել է Ընկերության օգտագործման իրավունքը, իսկ նույն հասցեում գտնվող 4,8քմ մակերեսով տաղավարի նկատմամբ՝ սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 14, 15**).

3) 08.09.2005 թվականին Հայաստանի Հանրապետության, ի դեմս ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական գույքի կառավարման վարչության (այսուհետ՝ Վարձատու) և Ընկերության (այսուհետ՝ Վարձակալ) միջև կնքվել է ոչ բնակելի տարածքի վարձակալության պայմանագիր, որի համաձայն՝ Վարձատուն պարտավորվել է վճարի դիմաց Վարձակալի ժամանակավոր տիրապետմանը և օգտագործմանը հանձնել Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեի արտա-

սահմանյան հյուրերի տան նկուղային հարկում գտնվող ոչ բնակելի տարածքը (շենքը, կառույցը, շինությունը), վարձակալության հանձնվող տարածքի ընդհանուր մակերեսը կազմում է 451,9քմ: Նույն պայմանագրի 1.2 կետի համաձայն՝ պայմանագիրը գործել է տասը տարի ժամկետով՝ 25.08.2005 թվականից մինչև 25.08.2015 թվականը: Գործարքը վավերացվել է նոտարի կողմից, իսկ դրանից բխող վարձակալության իրավունքը 30.09.2005 թվականին գրանցվել է **(Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեի կադաստրային գործի պատճենը, հատոր 1-ին, գ.թ. 16-19)**.

4) ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի կողմից 11.09.2017 թվականին տրված գույքային իրավունքների առկայության և կազմի վերաբերյալ տեղեկանքի համաձայն՝ Երևան քաղաքում Ընկերության անվամբ Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող տաղավարի նկատմամբ գրանցված է սեփականության իրավունքը (հողամասը՝ անհատույց օգտագործում), իսկ նույն հասցեում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ՝ Ընկերության վարձակալության իրավունքը **(հատոր 1-ին, գ.թ. 20)**.

5) 28.09.2015 թվականին Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող 0,180192հա մակերեսով հողամասի և 3.140,6քմ մակերեսով շինության նկատմամբ գրանցվել է Կազմակերպության սեփականության իրավունքը **(հատոր 1-ին, գ.թ. 44)**.

6) Երևանի քաղաքապետի կողմից 02.04.2016 թվականին Կազմակերպությանը տրվել է թիվ 01/18-07/1-Մ-926-167 նախագծման թույլտվությունը (ճարտարապետահատակագծային առաջադրանքը), որի համաձայն՝ Կազմակերպությանը թույլատրվել է մշակել Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող հյուրատունը հյուրանոցի վերակառուցելու, ինչպես նաև երկու հարկ և մեկ մանսարդային հարկ ավելացնելու նախագիծ **(հատոր 1-ին, գ.թ. 26)**.

7) Երևանի քաղաքապետի կողմից 15.08.2017 թվականին Կազմակերպությանը տրվել է թիվ 01/18-Մ-6336-725 շինարարության թույլտվությունը, որով թույլատրվել է վերը նշված հասցեում հյուրատունը վերակառուցել հյուրանոցի, ինչպես նաև կառուցելու միջոցով ավելացնել երկու հարկ և մեկ մանսարդային հարկ **(հատոր 1-ին, գ.թ. 27)**:

#### **4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.**

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ առանձին դեպքերում վարչական վարույթում երրորդ անձանց ներգրավելու և վերջիններիս լաված լինելու իրավունքի կենսագործման առանձնահատկությունների վերաբերյալ, կարևոր նշանակություն կունենան

նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

*Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը, վերահաս-  
տատելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, հարկ է հա-  
մարում անդրադառնալ այն իրավական հարցադրմանը, թե իրավաչափ է արդյոք  
համայնքի ղեկավարի կողմից կառուցապատողին շինարարության թույլտվու-  
թյուն փրամադրելն այն պայմաններում, երբ կառուցապատման ենթակա փա-  
րածքում առկա են այլ անձի պետական գրանցում ստացած իրավունքներ և վեր-  
ջինս չի ներգրավվել վարչական վարույթում որպես երրորդ անձ, ինչպես նաև չի  
ապահովվել վերջինիս լաված լինելու իրավունքի կենսագործումը:*

«Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պար- տավոր են մինչև անձի համար միջամտող անհատական ակտն ընդունելը լսել նրան, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 13-րդ հոդվածի հա- մաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, ում նույն կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավա- կան պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտու- մը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրեն- քի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ նույն օրենքը սահմանում է վարչարարության հի- մունքները, կարգավորում է վարչական ակտեր ընդունելու (...) հետ կապված՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց (...) միջև ծագած հարաբերությունները:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթը վարչական մարմնի՝ վարչա- կան ակտ ընդունելուն ուղղված գործունեությունն է:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը բաղկացած է մի- մյանց փոխկապակցված՝ վարույթի հարուցման, ընթացիկ և եզրափակիչ փու- լերից: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը հարուցվում է անձի (անձանց) դիմումի կամ վարչական մարմնի նախաձեռնության հիման վրա (հարուցման փուլ): Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դիմումին կամ վարչական մարմնի նախաձեռնությանը համապատասխան իրականացվում են վարչական գործի քննարկման հետ կապված՝ նույն օրենքով նախատեսված գոր- ծառույթները (ընթացիկ փուլ): Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը եզրափակվում է վարչական ակտի ընդունմամբ (եզրափակիչ փուլ): Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ անմիջական սպառնացող վտանգը կան- խելու կամ արդեն իսկ առաջացած վտանգի հետևանքները վերացնելու, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում վարչական վարույթը կարող է սահ-

մանափակվել միայն եզրափակիչ փուլով:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական վարույթի մասնակիցներ են՝ (ա) վարչական ակտի հասցեատերը՝ այն անձը, ով դիմել է վարչական ակտ ընդունելու համար (դիմող), կամ այն անձը, ում նկատմամբ վարչական մարմինն իր նախաձեռնությամբ ընդունելու է վարչական ակտ, (բ) երրորդ անձինք՝ այն անձինք, որոնց իրավունքները կամ օրինական շահերը կարող են շոշափվել վարույթի արդյունքում ընդունվելիք վարչական ակտով: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետում նշված վարույթի մասնակիցները վարչական վարույթում ներգրավվում են իրենց դիմումի համաձայն կամ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դիմումի հիման վրա վարչական մարմինը վարչական վարույթի հարուցումից հետո՝ եռօրյա ժամկետում, վարույթի մասնակիցներին կամ նրանց ներկայացուցիչներին ծանուցում է վարչական վարույթի հարուցման մասին: Նշված անձանց (...) վարչական մարմինը ծանուցում է վարույթի իրականացման համար անհրաժեշտ միջոցառումների անցկացման տեղի, օրվա, ժամի և այլ պայմանների մասին:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական մարմինը պարտավոր է ապահովել փաստական հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննարկումը՝ բացահայտելով գործի բոլոր, այդ թվում՝ վարույթի մասնակիցների օգտին առկա հանգամանքները:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական մարմինը վարչական վարույթի ընթացքում պարտավոր է վարույթի մասնակիցներին և նրանց ներկայացուցիչներին հնարավորություն տալ արտահայտվելու վարչական վարույթում քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ լուսմներ կարող են չանցկացվել, եթե՝ (ա) վարչական վարույթի արդյունքում ընդունվելու է բարենպաստ վարչական ակտ, որը չի միջամտում այլ անձանց իրավունքների իրականացմանը, կամ վարչական ակտի հասցեատերը չի պնդում, որ լուսմներ անցկացվեն, (բ) դիմումն ակնհայտ անհիմն է, (գ) ընդունվում է բանավոր վարչական ակտ: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ լուսմներ չեն անցկացվում, եթե՝ (ա) անհրաժեշտություն է առաջանում անհապաղ ընդունելու վարչական ակտ, քանի որ հապաղումը կարող է հանգեցնել հանրության համար որևէ վտանգի առաջացման, (բ) ընդունվում է այլ ձևի վարչական ակտ: Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ լուսմներ չեն անցկացվում կամ կարող են չանցկացվել նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի վերաբերյալ ձևավորված կայուն նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ իրավական պաշտպանության միջոցը պետք է լինի արդյունավետ ոչ միայն

տեսականորեն, այլ նաև գործնականում. արդյունավետ միջոցը պետք է օժտված լինի մարդու իրավունքի ենթադրյալ խախտումը կամ դրա շարունակումը կանխելու, կամ իրավունքի խախտման համար պատշաճ փոխհատուցում ապահովելու հատկանիշով (*տես, İlhan v. Turkey (22277/93) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 27.06.2000 թվականի վճիռը, կետ 97*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկին որոշումներում արձանագրել է, որ 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածով և Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով երաշխավորված մարդու՝ պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքը ներառում է նաև վարչական վարույթի ընթացքում լավաճ լինելու իրավունքը, որի ապահովման պարտականությունն օրենսդիրը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածով դրել է վարույթն իրականացնող վարչական մարմնի վրա: 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով վարչական վարույթի ընթացքում լավաճ լինելու իրավունքը բարձրացվել է սահմանադրական մակարդակի (...) (*տես, Սարգիս Խաչատրյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի Շենգավիթի հարկային տեսչության թիվ ՎԴ/7107/05/14 վարչական գործով 20.07.2017 թվականի որոշումը*):

Նույն որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով վարչական վարույթի մասնակիցների՝ ընդունվելիք վարչական ակտի հասցեատիրոջ և երրորդ անձանց լավաճ լինելու իրավունքի իրացման հարցին, արձանագրել է, որ այդ իրավունքի իրացման միջոցով վերջիններս հնարավորություն են ստանում արդյունավետ կերպով պաշտպանելու և իրականացնելու իրենց այն իրավունքներն ու շահերը, որոնց վերաբերում է տվյալ վարչական վարույթը: Այդ իրավունքի պատշաճ կենսագործման շնորհիվ վարչական վարույթի մասնակիցներն իրազեկվում են իրենց իրավական և փաստական վիճակի վրա ազդող վարչական վարույթի հարուցման ու դրա արդյունքում արձակվելիք վարչական ակտի հիմքում դրվող փաստական և իրավական հանգամանքների վերաբերյալ՝ հնարավորություն ունենալով վարչական գործի քննարկման և լուծման համար էական նշանակություն ունեցող այս կամ այն հարցի կապակցությամբ դիրքորոշումներ, ապացույցներ ներկայացնելու և այլ ընթացակարգային գործողություններ կատարելու միջոցով ազդելու վարչական մարմնի վերջնական որոշման վրա: Ընդ որում, դա հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ վարչական մարմինը լսի, ի գիտություն ընդունի և գնահատի վարույթի մասնակիցների դիրքորոշումները: Վարչական վարույթի ընթացքում վարույթի մասնակիցների ներկայությունն ապահովելու վարչական մարմնի պարտականությունը կարևոր երաշխիք է վարույթի մասնակցի՝ իրեն ընձեռնված իրավունքներն իրացնելու և պաշտպանության միջոցներից օգտվելու համար, իսկ այդ իրավունքի իրացմանը խոչընդոտելը, այդ իրավունքի իրացման համար լիարժեք հնարավորություն չապահովելը կամ անհիմն՝ ոչ ողջամիտ սահմանափակումներ ստեղծելն անթույլատրելի է:

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ օրենսդրի

կողմից նախատեսված՝ վարչական վարույթի մասնակիցներին լսելու վարչական մարմնի պարտականության նպատակը չի սահմանափակվում միայն տվյալ մասնակիցների համար արդյունավետ անհատական պաշտպանություն ապահովելով: Դրա միջոցով վարչական վարույթի մասնակիցները նաև նպաստում են գործի փաստական հանգամանքները պատշաճ պարզելու վարչական մարմնի պարտականության կատարմանը: Իրավական պետության պայմաններում պատշաճ վարչական վարույթի պարտադիր նախապայման է վարչական վարույթի մասնակիցների լաված լինելու իրավունքը գործնականում իրացնելը (*տես, Տիգրան Աբաղյանն ընդդեմ Երևան համայնքի Կենտրոն վարչական շրջանի ղեկավարի՝ թիվ ՎԴ/5539/05/11 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 28.11.2014 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ի լրումն վերը նշված դիրքորոշման՝ դիրքորոշում է արտահայտել նաև այն մասին, որ վարչական վարույթի մասնակիցների լաված լինելու իրավունքը գործնականում իրացնելու նպատակին հասնելու համար օրենսդիրը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի շրջանակներում սահմանել է վարչական վարույթի մասնակիցների լաված լինելու իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգերը և ընթացակարգերը: Այսպես, օրենսդիրը, որպես ընդհանուր կանոն, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրել է վարույթի մասնակիցներին և նրանց ներկայացուցիչներին լսելու վարչական մարմնի պարտականությունը, որի համաձայն՝ վարչական մարմինը պարտավոր է վերջիններիս հնարավորություն տալ արտահայտվելու տվյալ վարույթում քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ: Վարչական վարույթի մասնակիցների լաված լինելու իրավունքի գործնական իրացումը կարող է տեղի ունենալ միայն վարույթի ընթացիկ փուլում, երբ վարչական մարմինն իրականացնում է գործի փաստերի ուսումնասիրություն և պարզում է կիրառման ենթակա իրավական ակտերը. այս փուլում կատարվում են վարչական ակտ ընդունելուն ուղղված հիմնական գործողությունները, մասնավորապես՝ վարչական գործի բոլոր, այդ թվում՝ վարույթի մասնակիցների օգտին առկա հանգամանքների բացահայտումը, անհրաժեշտ ապացույցների ձեռքբերումը և գնահատումը, գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննարկումը: Բացի այդ, վարույթի ընթացիկ փուլում լսումները պետք է իրականացվեն այն հաշվառմամբ, որ վարույթի մասնակիցները դեռ հնարավորություն ունենան իրենց դիրքորոշմամբ ազդելու վարչական մարմնի որոշման վրա:

Վարչական վարույթի ընթացքում լաված լինելու իրավունքի երաշխավորված իրացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգերից մեկը վարչական վարույթ հարուցելու մասին վարույթի մասնակիցներին ծանուցելու վարչական մարմնի պարտականության պատշաճ կատարումն է, որը սահմանված է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածում ամրագրված վարչական վարույթի մասին ծանուցելու վերա-

բերյալ իրավակարգավորումների միջոցով և նպատակ է հետապնդում վարույթի մասնակիցներին իրազեկելու այն մասին, որ վերջինիս նկատմամբ հարուցվել է և իրականացվելու է վարչական վարույթ: Նշված հոդվածով նախատեսված իրավական նորմերի բովանդակային վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ օրենսդիրը նախատեսել է վարչական վարույթի մասնակիցներին ծանուցման հետ կապված վարչական մարմնի հետևյալ պարտականությունները.

1) դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի հարուցման մասին ծանուցելը,

2) վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթի հարուցման մասին ծանուցելը,

3) վարույթի մասնակիցներին վարույթի իրականացման համար անհրաժեշտ միջոցառումների անցկացման տեղի, օրվա, ժամի և այլ պայմանների մասին ծանուցելը:

Վարչական վարույթի հարուցման մասին վարույթի մասնակիցներին ծանուցելու կարգավորումը հատկապես կարևորվում է վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարույթ հարուցելու դեպքերում, քանի որ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթ հարուցված լինելու մասին վարույթի մասնակիցը որևէ կերպ տեղեկացված չի կարող լինել: Ընդ որում, դիմումի հիման վրա հարուցված և վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթների հարուցման մասին վարույթի մասնակիցներին ծանուցելու վարչական մարմնի պարտականությունների բովանդակային տարբերությունն այն է, որ դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի հարուցման մասին ծանուցումը պարտադիր է առանց որևէ բացառության, իսկ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթի հարուցման մասին ծանուցումը պարտադիր է միայն այն դեպքում, երբ վարչական վարույթի հարուցումից մինչև վարչական ակտն ընդունելու միջև ընկած ժամանակահատվածը երեք օրից ավելի է: Այսինքն՝ վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ վարչական վարույթ հարուցելիս վարչական մարմինը պարտավոր է վարույթ հարուցելու մասին պատշաճ ձևով ծանուցել վարույթի մասնակիցներին կամ նրանց ներկայացուցիչներին, եթե վարչական վարույթի հարուցումից մինչև վարչական ակտն ընդունելու միջև ընկած ժամանակահատվածը երեք օրից ավելի է: Այլ կերպ ասած՝ վարչական մարմինը չունի սեփական նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթի հարուցման մասին վարույթի մասնակիցներին ծանուցելու պարտականություն միայն այն դեպքում, երբ վարչական ակտն ընդունվելու է վարչական վարույթի հարուցումից հետո երեք օրվա ընթացքում (*տես, Սարգիս Խաչատրյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի Շենգավիթի հարկային տեսչության թիվ ՎԴ/7107/05/14 վարչական գործով 20.07.2017 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկին որոշումներում արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ վարչական վարույթի հարուցման մասին ծանուցելու վարչական մարմնի պարտականության սահմանումը նպատակ է հետապնդում



ապահովել վարույթին մասնակցող անձի՝ լաված լինելու իրավունքը, ինչը հնարավորություն կտա վերջինիս լիարժեք իրականացնելու իր իրավունքների պաշտպանությունը: Այս եզրահանգումը բխում է 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի և Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի պահանջներից, որոնցով սահմանված պաշտպանության միջոցները պետք է արդյունավետ լինեն թե՛ գործնական և թե՛ իրավական առումներով, մասնավորապես այն առումով, որ պաշտպանության միջոցներից օգտվելը չպետք է անհիմն խոչընդոտվի պետական մարմինների գործողություններով կամ անգործությամբ (*Կրեն, Ivanov and others v. Bulgaria (46336/99) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 24.11.2005 թվականի վճիռը, կետ 70*): Հետևաբար, վարչական մարմնի կողմից հարուցված վարչական վարույթի իրականացման մասին ծանուցումը վարույթին մասնակից անձին պետք է տրամադրվի այնպես, որ ողջամտորեն ապահովվի վերջինիս մասնակցությունը վարչական վարույթին (*Կրեն, ՀՀ աշխատանքի պետական տեսչությունն ընդդեմ «ՎՏԲ-Հայաստան Բանկ» ՓԲԸ-ի տնօրենների խորհրդի նախագահ, գլխավոր տնօրեն Վալերի Օվսյաննիկովի թիվ ՎԴ/0016/05/08 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.12.2008 թվականի որոշումը*):

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական վերլուծությունները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ վարչական վարույթի մասին ծանուցելու՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածով նախատեսված կառուցակարգն անհրաժեշտ նախադրյալ է հանդիսանում վարչական վարույթի ընթացքում մարդու լաված լինելու իրավունքի կենսագործման համար, քանի որ առանց վարչական վարույթի մասնակիցներին վարույթի հարուցման կամ վարչական վարույթի իրականացման համար անհրաժեշտ միջոցառումների (օրինակ՝ լուսման) անցկացման տեղի, օրվա, ժամի և այլ պայմանների մասին ծանուցելու հնարավոր չէ ապահովել վարչական վարույթի մասնակիցների լաված լինելու իրավունքի գործնական իրացումը (*Կրեն, Սարգիս Խաչատրյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի Շենգավիթի հարկային տեսչության թիվ ՎԴ/7107/05/14 վարչական գործով 20.07.2017 թվականի որոշումը*):

**Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.**

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ 20.05.2003 թվականին Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող 0,0125հա մակերեսով հողամասի նկատմամբ գրանցվել է Ընկերության օգտագործման իրավունքը: 03.06.2003 թվականին նույն հողամասի և նույն հասցեում գտնվող 4,8քմ մակերեսով տաղավարի նկատմամբ գրանցվել են Ընկերության, համապատասխանաբար, օգտագործման և սեփականության իրավունքները, որից հետո՝ 30.09.2005 թվականին, նույն հասցեում գտնվող 451,9քմ մակերեսով հասարակական տարածքի նկատմամբ գրանցվել է Ընկերության վարձակալության իրավունքը:

28.09.2015 թվականին Երևանի Կենտրոն Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող 0,180192հա մակերեսով հողամասի և 3140,6քմ մակերեսով շինության նկատմամբ գրանցվել է Կազմակերպության սեփականության իրավունքը:

Երևանի քաղաքապետի կողմից 02.04.2016 թվականին Կազմակերպությանը տրվել է թիվ 01/18-07/1-Մ-926-167 նախագծման թույլտվությունը (ճարտարապետահատակագծային առաջադրանքը), որի համաձայն Կազմակերպությանը թույլատրվել է նախագծել Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող հյուրատունը հյուրանոցի վերակառուցելու, ինչպես նաև երկու հարկ և մեկ մանսարդային հարկ ավելացնելու նախագիծ, որից հետո 15.08.2017 թվականին Կազմակերպությանը տրվել է թիվ 01/18-Մ-6336-725 շինարարության թույլտվությունը, որով թույլատրվել է վերը նշված հասցեում հյուրատունը վերակառուցել հյուրանոցի, ինչպես նաև կառուցելու միջոցով ավելացնել երկու հարկ և մեկ մանսարդային հարկ:

Դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է անվավեր ճանաչել Կազմակերպությանը 15.08.2017 թվականին տրված շինարարության թույլտվությունը՝ հայցի հիմքում դնելով այն, որ Քաղաքապետարանը Կազմակերպության ներկայացրած հայտի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի մասին ոչ միայն չի տեղեկացրել իրեն, այլև ընդհանրապես լուսմներ չի կազմակերպել: Մինչդեռ տվյալ պարագայում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածում թվարկված լուսմներ չանցկացնելու հիմքերը բացակայել են: Կազմակերպության համար ընդունվել է բարենպաստ վարչական ակտ, որն իր համար միջամտող վարչական ակտ է և անմիջականորեն խախտում է իր իրավունքներն ու օրինական շահերը: Վիճարկվող վարչական ակտն ընդունվել է առանց Ընկերության դիրքորոշումը լսելու և այն հաշվի առնելու, մինչդեռ վարչական ակտն ընդունելուն ուղղված վարչական վարույթի ընթացքում ակնհայտ է եղել, որ ընդունվող վարչական ակտով շոշափվելու են նաև իր իրավունքներն ու օրինական շահերը, իսկ Քաղաքապետարանը քաջատեղյակ է եղել նման իրավունքների առկայությանը:

Դատարանը հայցը մերժել է՝ պատճառաբանելով նաև, որ «հայցվորի և երրորդ անձի միջև վարձակալական իրավահարաբերությունները հիմնվել են անորոշ ժամկետով վարձակալության պայմանագրի վրա. այս փաստն անվիճելի փաստ է՝ որպես դատավարության մասնակիցների կողմից չվիճարկվող փաստ: (...) Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող հողամասի և շինության սեփականատեր հանդիսացող Կազմակերպությունն իրավասու էր ցանկացած ժամանակ օգտվել օրենքով նախատեսված՝ վարձակալության պայմանագրից հրաժարվելու իրավական հնարավորությունից, որպիսի պարագայում կընդհատվեր Ընկերության իրավական և փաստացի կապն իր կողմից օգտագործվող խնդրո առարկա գույքի հետ: Այդ իրավական հնարավորությունը երրորդ անձ Կազմակերպության համար գործել է նաև գույքի անհատույց օգտագործման պայմանագրի առնչությամբ», «(...) 4,8քմ մակերեսով տաղավարը հանդիսանում է ոչ հիմնական, ժամանակավոր օբյեկտ», «նշված պայմանագրե-

րի հիմքով խնդրո առարկա գույքի նկատմամբ՝ Ընկերության օգտագործման իրավունքը (տաղավարի դեպքում՝ սեփականության իրավունքը) Կազմակերպությանը շինարարության թույլտվություն տրամադրելուն ուղղված վարչական վարույթի շրջանակներում իրավական պաշտպանության ենթակա իրավունք չէ. այդ իրավունքն օբյեկտիվորեն և ողջամտորեն չէր կարող պաշտպանվել նշված վարույթի շրջանակներում: Ընկերությունն այդ իրավունքի իրավական պաշտպանությունը (անհրաժեշտության դեպքում) կարող է իրականացնել ընդդեմ գույքի սեփականատիրոջ՝ քաղաքացիական իրավահարաբերությունների շրջանակներում: Այն փաստը, որ Երևանի Մաշտոցի պողոտայի թիվ 52 հասցեում գտնվող՝ Կազմակերպությանը սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասի և շինության նկատմամբ Ընկերությունը համապատասխան պայմանագրերի հիմքով ուներ օգտագործման իրավունք, որևէ կերպ չէր կարող սահմանափակել Կազմակերպությանը շինարարության թույլտվություն տրամադրելու իրավական հնարավորությունը՝ հաշվի առնելով սեփականատիրոջ Կազմակերպության՝ իր գույքն անարգել օգտագործելու, տիրապետելու և տնօրինելու իրավազորությունը», ««ՀՀ-ում կառուցապատման նպատակով թույլտվությունների և այլ փաստաթղթերի տրամադրման կարգը հաստատելու և մի շարք որոշումներ ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» ՀՀ կառավարության 19 մարտի 2015 թվականի թիվ 596-Ն որոշման հավելված 1-ում սահմանված են շինարարության թույլտվությունը, այդ թվում՝ քանդման թույլտվությունը մերժելու հիմքերը (կետ 106-րդ), որոնք սակայն չեն ներառում այնպիսի հիմք, ինչպիսին կարող էր լինել կառուցապատողին սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասի և (կամ) շինության՝ այլ անձանց գույքային իրավունքներով ծանրաբեռնված լինելու հանգամանքը», «խնդրո առարկա շինարարության թույլտվություն տրամադրելուն ուղղված վարչական վարույթում հայցվոր ընկերությանը չէր կարող վերապահվել երրորդ անձի կարգավիճակ: Հետևաբար, պատասխանող վարչական մարմնի կողմից Ընկերությանը վիճարկվող վարչական ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթում որպես երրորդ անձ չներգրավելը չի հանդիսանում ոչ իրավաչափ վարքագիծ, և առկա չէ Ընկերության՝ վարչական վարույթին երրորդ անձի կարգավիճակով ներգրավվելու իրավունքի խախտում»:

Մինևույն ժամանակ Դատարանը նշել է, որ «ինչ վերաբերում է վարչական վարույթում լսված լինելու իրավունքի ենթադրյալ խախտմանը, ապա արձանագրելով, որ ըստ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի՝ վարչական վարույթում լսված լինելու իրավունքը վարույթի մասնակիցների (վարչական ակտի հասցեատեր և երրորդ անձինք) իրավունքն է՝ դատարանը գտնում է, որ հայցվոր ընկերության՝ վարչական վարույթում երրորդ անձի կարգավիճակով ներգրավվելու իրավունքի խախտման բացակայության վերաբերյալ դատարանի եզրահանգումն ինքնին բացառում է հայցվորի՝ վարչական վարույթում լսված լինելու իրավունքի խախտումը»:

Վերաքննիչ դատարանն Ընկերության վերաքննիչ բողոքը մերժել է և Դատարանի 16.02.2018 թվականի վճիռը թողել է անփոփոխ՝ ըստ էության հիմնավոր

համարելով Դատարանի պատճառաբանությունները, և հավելելով, որ «բողոքի քննության ընթացքում, ի պատասխան դատարանի հարցադրմանը, հայցվոր ընկերության ներկայացուցիչը հայտարարեց, որ Ընկերությանը սեփականության իրավունքով պատկանող տաղավարն այսօր իր նախկին տեսքով գոյություն չունի, այն քանդվել (ապամոնտաժվել) է Ընկերության կողմից: Հետևաբար, Վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ խնդրո առարկա տաղավարի քանդման և դրա արդյունքում հայցվոր ընկերությանը հասցված հնարավոր վնասների իրավական պաշտպանությունը ևս (անհրաժեշտության դեպքում) կարող է իրականացվել քաղաքացիական իրավահարաբերությունների շրջանակներում, ուստի այդ հանգամանքը ևս հիմք չի կարող հանդիսանալ շինարարության թույլտվությունն անվավեր ճանաչելու համար»:

Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով ստորադաս դատարանների վերոգրյալ պատճառաբանությունների հիմնավորվածությանը, արձանագրում է հետևյալը.

Այսպես, սույն որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ համապատասխան անշարժ գույքի նկատմամբ ունեցած գրանցված իրավունքների առկայության պայմաններում Ընկերությունը պետք է վարչական վարույթում ներգրավվեր որպես երրորդ անձ՝ հաշվի առնելով, որ նրա իրավունքները կամ օրինական շահերը կարող են շոշափվել վարույթի արդյունքում ընդունվելիք վարչական ակտով, և ծանուցվեր Երևանի քաղաքապետի 15.08.2017 թվականի թիվ 01/18-Մ-6336-725 շինարարության թույլտվության ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթի հարուցման ու վարույթի ընթացիկ փուլում կազմակերպվող լսումների մասին, մինչդեռ նշված փաստերը հաստատող որևէ ապացույց գործում առկա չէ:

Ինչ վերաբերում է ստորադաս դատարանների այն պատճառաբանություններին, որ տվյալ դեպքում Կազմակերպությունն իրավասու էր ցանկացած ժամանակ օգտվել օրենքով նախատեսված՝ վարձակալության և անհատույց օգտագործման պայմանագրերից հրաժարվելու իրավական հնարավորությունից, որպիսի պարագայում կրնդի հատվեր Ընկերության իրավական և փաստացի կապն իր կողմից օգտագործվող խնդրո առարկա գույքի հետ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տվյալ դեպքում նախքան վիճարկվող վարչական ակտի ընդունումը համապատասխան անշարժ գույքի նկատմամբ Ընկերության իրավունքները դադարած լինելու վերաբերյալ որևէ ապացույց առկա չէ, ինչը նշանակում է, որ վիճարկվող վարչական ակտի ընդունման պահին և դրա հիմքում ընկած վարչական վարույթի ժամանակ Ընկերության իրավական ու փաստացի կապն իր կողմից օգտագործվող խնդրո առարկա գույքի հետ ընդհատված կամ դադարած չէր: Դա իր հերթին նշանակում է, որ վարույթի արդյունքում ընդունվելիք վարչական ակտով կարող էին շոշափվել Ընկերության իրավունքները կամ օրինական շահերը, ինչը բավարար հիմք է Ընկերությանն այդ վարույթին ներգրավելու և նրա լսված լինելու իրավունքի կենսագործումն ապահովելու համար:

Անդրադառնալով ստորադաս դատարանների այն պատճառաբանություններին

րին, որ ՀՀ կառավարության 19.03.2015 թվականի թիվ 596-Ն որոշման հավելված 1-ում սահմանված են շինարարության թույլտվությունը, այդ թվում՝ քանդման թույլտվությունը մերժելու հիմքերը (կետ 106-րդ), որոնք, սակայն, չեն ներառում այնպիսի հիմք, ինչպիսին կարող էր լինել կառուցապատողին սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասի և (կամ) շինության՝ այլ անձանց գույքային իրավունքներով ծանրաբեռնված լինելու հանգամանքը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ընկերությանը սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթին մասնակից դարձնելու անհրաժեշտությունը պարզելը չպետք է բացառապես կապվի նրա իրավունքի առկայության փաստի ուժով հայցվող վարչական ակտի ընդունումը մերժելու իրավական հիմքի առկայության կամ բացակայության հետ: Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ տվյալ դեպքում Ընկերությանը վարչական վարույթին մասնակից դարձրած չլինելու պայմաններում սույն գործի դատական քննության արդյունքում այլևս հնարավոր չէ միանշանակ եզրակացնել, թե ինչ վարչական ակտ կընդունվեր, եթե համապատասխան անշարժ գույքի նկատմամբ գրանցված իրավունքներ ունեցող Ընկերությունը մասնակից դարձվեր վարչական վարույթին և հնարավորություն ունենար արտահայտվելու վարչական վարույթում քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Երևանի քաղաքապետի 15.08.2017 թվականի թիվ 01/18-Մ-6336-725 շինարարության թույլտվության ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթի ընթացքում վարչական մարմինը, չկատարելով վարչական վարույթին Ընկերության մասնակցությունն ապահովելու իր պարտականությունը՝ նրան զրկել է իր իրավունքներն ու օրինական շահերն արդյունավետ կերպով պաշտպանելու հնարավորությունից՝ խախտելով Ընկերության՝ որպես այդ վարչական վարույթում չներգրավված երրորդ անձի, լսված լինելու իրավունքը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ սույն գործում առկա չէ նաև որևէ ապացույց Ընկերությանը վարչական վարույթում լսումների անցկացման ժամանակի և վայրի մասին ծանուցելու վերաբերյալ, մինչդեռ սույն գործի փաստերից հետևում է, որ նշված վարչական ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթի ընթացքում բացակայել են լսումներ չանցկացնելու՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածով նախատեսված թե՛ հայեցողական, թե՛ պարտադիր հիմքերը, ինչպես նաև վարչական վարույթը միայն եզրափակիչ փուլով իրականացնելու՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված հիմքը: Հետևաբար Երևանի քաղաքապետի 15.08.2017 թվականի թիվ 01/18-Մ-6336-725 շինարարության թույլտվության ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթի ընթացքում լսումների անցկացումը պարտադիր էր:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Երևանի քաղաքապետի 15.08.2017 թվականի թիվ 01/18-Մ-6336-725 շինարարության

թույլտվության ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթի հարուցման մասին Ընկերությանը չձանուցելու և այդ վարույթի ընթացքում Ընկերության մասնակցությամբ լուսմներ չանցկացնելու հետևանքով վերջինս ոչ իրավաչափ կերպով գրկվել է վարչական գործի քննարկման և լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հարցերի կապակցությամբ դիրքորոշումներ, ապացույցներ ներկայացնելու և այլ ընթացակարգային գործողությունների միջոցով վարչական մարմնի վերջնական որոշման վրա ազդելու հնարավորությունից: Այսինքն՝ վիճարկվող շինարարության թույլտվությունն ընդունվել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ, 35-րդ և 38-րդ հոդվածների խախտմամբ, ինչն էլ իր հերթին հանգեցրել է ՀՀ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով երաշխավորված Ընկերության իրավունքների խախտման:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքերի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 151-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար, գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում, Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

**5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.**

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի հա-

մաճայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ եթե պատասխանող է պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը կամ պաշտոնատար անձը, ապա դատական ծախսերը դրվում են Հայաստանի Հանրապետության կամ համապատասխան համայնքի վրա, եթե պատասխանողի որոշումը, գործողությունը կամ անգործությունը դատարանը ճանաչել է ոչ իրավաչափ:

Սույն գործով նկատի ունենալով, որ վճռաբեկ բողոքի բավարարման արդյունքում ստորադաս դատարանի դատական ակտը ենթակա է փոփոխման, իսկ Ընկերության հայցը՝ բավարարման, Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետը, գտնում է, որ Քաղաքապետարանից հօգուտ Ընկերության պետք է բռնագանձել 4.000 ՀՀ դրամ՝ որպես հայցադիմումի, 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումար:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

## **ՈՐՈՇԵՑ**

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 22.03.2019 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցը բավարարել. անվավեր ճանաչել երրորդ անձ «ԷՍ ԷՌ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ-ին 15.08.2017 թվականին տրված շինարարության թույլտվությունը:

2. Երևանի քաղաքապետարանից հօգուտ «ՇԱՆՏԱՆ» ՍՊԸ-ի բռնագանձել 4.000 ՀՀ դրամ՝ որպես հայցադիմումի, 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԵԿԴ/1404/02/17

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ**  
**ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ**  
**Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ**  
**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ**  
**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ**  
**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ**  
**(ԱՅՍՈՒՎԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2020 թվականի հոկտեմբերի 07-ին գրավոր ընթացակարգով քննելով <<Թել-Սել Սերվիս>> ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) տնօրեն Դավիթ Բաղդասարյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 28.06.2018 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Ընկերության ընդդեմ <<Նոր Զովք>> ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Կազմակերպություն)՝ գումարի բռնագանձման պահանջի մասին,

## **Պ Ա Ր Ձ Ե Ց Ց**

**1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.**

Դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է Կազմակերպությունից բռնագանձել 22.800.000 ՀՀ դրամ:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Գ. Մազմանյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 02.02.2018 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ Դատարան) 28.06.2018 թվականի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 02.02.2018 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերության տնօրենը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

**2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.**

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

*Վերաքննիչ դատարանը խախտել է <<Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին>> եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածը, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 347-րդ,*



348-րդ, 369-րդ, 408-րդ, 418-րդ, 466-րդ, 468-րդ հոդվածները, 17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի մեջ մտած և 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ, 48-րդ, 53-րդ, 124-րդ հոդվածները, 09.02.2018 թվականին ընդունված և 09.04.2018 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 6-9-րդ, 66-րդ, 381-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման համաձայնությունը կնքվում է այն ձևով, ինչով պայմանագիրը, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից, պայմանագրից կամ գործարար շրջանառության սովորույթներից: Հետևաբար, սույն գործով կողմերից որևէ մեկի կողմից կատարվող այլ՝ վերագրյալ եղանակից տարբերվող գործողությունները և/կամ անգործությունը չեն կարող որակվել որպես պայմանագրի լուծում:

Վերաքննիչ դատարանը բացառապես ենթադրության հիման վրա Ընկերության գործողությունները գնահատել է որպես պայմանագրի լուծման վերաբերյալ համաձայնություն, մինչդեռ չի հստակեցրել, թե Կազմակերպության որ առաջարկն է ընդունել Ընկերությունը: Ավելին՝ Կազմակերպության 31.03.2017 թվականի գրությունը Ընկերությունը ստացել է 03.04.2017 թվականին, ինչը նշանակում է, որ ժամանակային առումով Ընկերությունը չէր կարող ընդունել 31.03.2017 թվականի գրությամբ ներկայացված առաջարկը և 01.04.2017 թվականին ապամոնտաժել տերմինալները: Բացի այդ, 03.03.2017 թվականի գրության վերաբերյալ Ընկերությունը 21.03.2017 թվականի թիվ 21.1/03 գրությամբ հստակ դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ համաձայն չէ պայմանագրի գործողությունը փոխադարձ համաձայնությամբ դադարեցնելու առաջարկին, ինչը հավաստվում է գործի նյութերում առկա 23.03.2017 թվականի փոստային անդորրագրով (Կողմ՝ RR 230254551AM, առաքանի թիվ 1355):

Անդրադառնալով 23.03.2017 թվականի փոստային անդորրագրի բովանդակությանը՝ Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ժամանակ առաքանու պարունակությունը՝ որպես գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստ, չի ներառվել ապացուցման առարկայում և դրանով պայմանավորված՝ ապացուցման բեռի բաշխում չի կատարվել: Ուստի՝ դրանից բխող բացասական հետևանքները չեն կարող թողնվել Ընկերության վրա:

Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ գնահատական չի տվել գործի նյութերում առկա հեռախոսային զանգերի ձայնագրություններին, որոնցով հավաստվում է, որ 01.04.2017 թվականին Կազմակերպության աշխատակիցները զանգահարել են հայցվոր Ընկերություն և հայտնել, որ Ընկերությանը պատկանող տերմինալները հոսանքազրկվել են, միաժամանակ պահանջել են տեղափոխել տերմինալները:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Կազմակերպությունը խախտել է պայ-

մանագրի հիման վրա ծագած իր պարտականությունները, մասնավորապես՝ առանց Ընկերության համաձայնության Կազմակերպությունը թույլ է տվել, որ երրորդ անձը տեղադրի տերմինալ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 28.06.2018 թվականի որոշումը և հայցը բավարարել կամ գործն ուղարկել նոր քննության:

**3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.**

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) 25.12.2014 թվականին Ընկերության (այսուհետ՝ Կողմ 1), ի դեմս տնօրեն Միհրան Հարությունյանի, ով գործում է Կանոնադրության հիման վրա և Կազմակերպության (այսուհետ՝ Կողմ 2), ի դեմս տնօրեն Ռ. Ալիխանովի, ով գործում է Կանոնադրության հիման վրա, միջև կնքված թիվ 1312 պայմանագրի (այսուհետ՝ Պայմանագիր) 1.1. կետի համաձայն՝ Կողմ 2-ը պարտավորվել է վճարի դիմաց թույլատրել (տրամադրել հնարավորություն), որպեսզի Կողմ 2-ը նույն Պայմանագրի հավելված 1-ում նշված հասցեներում տեղադրի վճարների ընդունման ավտոմատ ինքնասպասարկող սարքավորումներ, այսուհետ՝ «տերմինալներ», տերմինալների վրա տեղադրի տեղեկատվական վահանակներ (լայթբոքսեր), ապահովի դրանց բնականոն շահագործումը և տեխնիկական սպասարկման ու այլ աշխատանքների իրականացումը՝ այդ թվում այլ անձի միջոցով:

Պայմանագրի 2.2.10. կետի համաձայն՝ Կողմ 2-ը պարտավորվում է նույն Պայմանագրի հավելված թիվ 1-ում նշված հասցեներում առանց յուրաքանչյուր անգամ նախապես Կողմ 1-ի գրավոր համաձայնությունը ստանալու չտեղադրել կամ չթույլատրել, որպեսզի երրորդ անձինք տեղադրեն տերմինալ:

Պայմանագրի 2.2.11. կետի համաձայն՝ Կողմ 2-ը պարտավորվում է նույն Պայմանագիրը միակողմանի վաղաժամկետ լուծելու (միակողմանի հրաժարվելու) կամ Պայմանագրի 2.2.10 կետը խախտելու դեպքում Կողմ 1-ին վճարել տուգանք՝ նույն Պայմանագրի հավելված թիվ 1-ում նշված բոլոր տերմինալների տեղադրման թույլտվության համար նախատեսված 6 (վեց) ամսվա վճարի չափով:

Պայմանագրի 8.1. կետի համաձայն՝ Պայմանագիրն ուժի մեջ է մտնում 15.01.2015 թվականից և գործում է մինչև 15.01.2017 թվականը: Եթե Պայմանագրի ժամկետը լրանալուց երեսուն օրացուցային օր առաջ Կողմերից ոչ մեկը չի հայտարարում Պայմանագիրը դադարեցնելու իր մտադրության մասին, ապա Պայմանագրի գործողության ժամկետը յուրաքանչյուր անգամ ինքնաբերաբար երկարաձգվում է ևս մեկ տարի ժամկետով:

Պայմանագրի 8.2. կետի համաձայն՝ Պայմանագրի գործողությունը վաղաժամկետ կարող է դադարել կողմերի համաձայնությամբ՝ ցանկացած այլ ժամկետում: Ցանկացած դեպքում Պայմանագրի գործողությունը չի դադարում մինչև Կողմերի միջև առկա դրամական պարտավորությունների ամբողջ և պատշաճ

կատարումը:

Պայմանագրի 8.3 կետի համաձայն՝ հարաբերությունները, որոնք կարգավորված չեն սույն Պայմանագրով, կարգավորվում են ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

25.12.2014 թվականի Պայմանագրի հավելված թիվ 1-ի համաձայն՝ տերմինալների տեղադրման հասցեներն են՝ ՀՀ ք. Երևան, Հանրապետության 71, ՀՀ ք. Երևան, Հանրապետության 79, ՀՀ ք. Երևան, Քաջազնունի 6/1, ՀՀ ք. Երևան, Գյուլբենկյան 19, ՀՀ ք. Երևան, Հ. Հակոբյան 8/2, ՀՀ ք. Երևան Ազատության 11, ՀՀ ք. Երևան, Մուրացյան 113/4, ՀՀ ք. Երևան, Աէրացիա 1, ՀՀ ք. Երևան, Արշակունյաց 54/49, ՀՀ ք. Երևան Ավան-Առինջ 4-1ա, ՀՀ ք. Երևան, Դավիթ Բեկ 7/3, ՀՀ ք. Երևան, Նալբանդյան 102, ՀՀ ք. Երևան, Լենինգրադյան-Հասրաթյան խաչմերուկ, իսկ ամսավճարի չափը կազմում է 100.000 ՀՀ դրամ՝ յուրաքանչյուր տեղադրման հասցեի համար (**հատոր 1-ին, գ.թ. 8-13**):

2) 25.12.2014 թվականի Պայմանագրում փոփոխություն կատարելու մասին 30.11.2016 թվականի թիվ 05 համաձայնագրի համաձայն՝ Կողմերը պայմանավորվել են 25.12.2014 թվականի Պայմանագրի թիվ 1 հավելվածը փոփոխել և շարադրել այն նույն համաձայնագրի հավելվածում նշված խմբագրությամբ՝ տերմինալի տեղադրման հասցեներն են՝ ՀՀ ք. Երևան, Հանրապետության 71, ՀՀ ք. Երևան, Հանրապետության 79, ՀՀ ք. Երևան, Քաջազնունի 6/1, ՀՀ ք. Երևան, Գյուլբենկյան 19, ՀՀ ք. Երևան, Հ. Հակոբյան 8/2, ՀՀ ք. Երևան Ազատության 11, ՀՀ ք. Երևան, Մուրացյան 113/4, ՀՀ ք. Երևան, Աէրացիա 1, ՀՀ ք. Երևան, Արշակունյաց 54/49, ՀՀ ք. Երևան Ավան-Առինջ 4-1ա, ՀՀ ք. Երևան, Դավիթ Բեկ 7/3, ՀՀ ք. Երևան, Նալբանդյան 102, ՀՀ ք. Երևան, Լենինգրադյան-Հասրաթյան խաչմերուկ, ՀՀ ք. Երևան, Սարյան 12, ՀՀ ք. Երևան, Գալշոյան 5, ՀՀ ք. Երևան, Շիրազի 38, ՀՀ ք. Երևան, Գ. Շերամի 77, ՀՀ ք. Երևան, Գյուրջյան 11/3, ՀՀ ք. Երևան, Ծարավ Աղբյուր 55/15, իսկ ամսավճարի չափը կազմում է 100.000 ՀՀ դրամ յուրաքանչյուր տեղադրման հասցեի համար (**հատոր 1-ին, գ.թ. 14-15**):

3) Կազմակերպության տնօրեն Ռ. Ալիխանովի 03.03.2017 թվականի ծանուցման համաձայն՝ Ընկերության տնօրեն Ա. Ազատյանին հայտնվել է, որ 25.12.2014 թվականի Պայմանագրի գործողության ժամկետը Պայմանագրի 8.1 կետի համաձայն լրացել է 15.01.2017 թվականին, առաջարկել է 01.04.2017 թվականին փոխադարձ համաձայնությամբ դադարեցնել Պայմանագրի գործողությունը և մինչև 03.04.2017 թվականն ապամոնտաժել և տեղափոխել Պայմանագրի հավելվածում նշված հասցեներում տեղադրված տերմինալները (**հատոր 1-ին, գ.թ. 16**):

4) Ընկերության տնօրեն Դ. Բաղդասարյանի 21.03.2017 թվականի թիվ 211/03 գրության համաձայն՝ Կազմակերպության տնօրեն Ռ. Ալիխանովին հայտնվել է, որ 25.12.2014 թվականի Պայմանագրի 8.1 կետի երկրորդ նախադասության համաձայն՝ եթե Պայմանագրի ժամկետը լրանալուց 30 օրացուցային օր առաջ կողմերից ոչ մեկը չի հայտարարում Պայմանագիրը դադարեցնելու իր մտադրության մասին, ապա Պայմանագրի գործողության ժամկետը յուրաքանչյուր անգամ ինք-

նաբերաբար երկարաձգվում է ևս մեկ տարի ժամկետով: Հետևաբար, Պայմանագրի ժամկետը երկարաձգվել է մինչև 15.01.2018 թվականը: Ինչ վերաբերում է Պայմանագրի գործողությունը 01.04.2017 թվականին դադարեցնելու, տերմինալները ապամոնտաժելու և տեղափոխելու առաջարկին, ապա այն ընդունելի չէ: Եթե մտադիր են միակողմանի վաղաժամկետ դադարեցնել Պայմանագրի գործողությունը (հրաժարվել Պայմանագրից), ապա առաջարկվել է, որ գործընթացն ընթանա համաձայն Պայմանագրի 2.2.11 կետում նշված պայմանի: Առաջարկվել է մինչև 10.04.2017 թվականը կազմակերպել հանդիպում-քննարկում և գտնել հարցերի լուծման փոխադարձ ընդունելի տարբերակ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 17**):

5) Կազմակերպության տնօրեն Ռ. Ալիխանովի 31.03.2017 թվականի ծանուցման համաձայն՝ Ընկերության տնօրեն Դ. Բաղդասարյանին հայտնվել է, որ անհրաժեշտ է ապամոնտաժել և տեղափոխել Ընկերությանը պատկանող տերմինալները մինչև 01.04.2017 թվականը, քանի որ 01.04.2017 թվականից տերմինալները հոսանքազրկվելու են (**հատոր 1-ին, գ.թ. 18**):

6) 01.04.2017 թվականին Կազմակերպության աշխատակիցներ Հ. Ամյանի, Ա. Դավթյանի, Գ. Խանսանամյանի, Ս. Ադոնցի, Շ. Մանուկյանի և Ընկերության աշխատակից Հ. Միքայելյանի կողմից ստորագրված արձանագրությունների համաձայն՝ Ընկերությանը սեփականության իրավունքով պատկանող վճարային տերմինալները, որոնք տեղադրված են եղել ՀՀ ք. Երևան, Գալշոյան 4/4, Դավիթ Բեկ 7/3, Գյուրջյան 11/3, Հանրապետության 71 և 79, Մուրացան 113/4, Ծարավ Աղբյուրի 55/15 հասցեներում, 01.04.2017 թվականին հոսանքազրկվել են Կազմակերպության աշխատակիցների կողմից և հանձնվել Ընկերության աշխատակից Հրաչյա Միքայելյանին: Հաստատվել է, որ վճարային տերմինալները ոչ մեխանիկական, ոչ ծրագրային, ոչ որևէ առումով չեն վնասվել, ինչի համար ստորագրել են (**հատոր 1-ին, գ.թ. 30-35**):

7) Ընկերության տնօրեն Դ. Բաղդասարյանի 04.04.2017 թվականի թիվ 04/04 գրության համաձայն՝ Կազմակերպության տնօրեն Ռ. Ալիխանովին հայտնվել է, որ 01.04.2017 թվականին Կազմակերպության տարածքներում Ընկերության տերմինալներն առանց որևէ հիմքի ու կարիքն առաջանալու հոսանքազրկվել են, ապամոնտաժվել և տարածքից հեռացվել, ինչի հետևանքով դադարեցվել է այդ տերմինալներով 25.12.2014 թվականի Պայմանագրով սահմանված վայրերում դրանց բնականոն շահագործումը: Բացի այդ, 25.12.2014 թվականի Պայմանագրով սահմանված վայրերում կամ դրանց մի մասում առանց Ընկերության համաձայնության տեղադրվել են այլ սուբյեկտների պատկանող տերմինալներ: Հիմք ընդունելով Պայմանագրի կետերը՝ առաջարկվել է վերացնել պայմանագրային պարտավորությունների բոլոր խախտումները և տեղադրել տերմինալները նույն վայրերում, իսկ նշված գործողությունները գրությունը ստանալուց մեկօրյա ժամկետում չկատարելու դեպքում վճարել 22.800.000 ՀՀ դրամ տուգանք (**հատոր 1-ին, գ.թ. 19-20**):

8) Սույն գործում առկա է Ընկերության և Կազմակերպության աշխատակիցների միջև կայացած հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրությունների,

ինչպես նաև լուսանկարների կրիչը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 52**):

9) 05.12.2017 թվականի դատական նիստում վկա Դավիթ Մեսրոպյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ աշխատում է Ընկերությունում՝ որպես տերմինալների ցանցի զարգացման բաժնի պետ: Իր ունեցած տեղեկություններով Կազմակերպության աշխատակիցները զանգահարել են և տեղեկացրել, որ Ընկերությանը պատկանող տերմինալները պետք է տեղափոխվեն իրենց տարածքներից, քանի որ պայմանագրերի ժամկետներն ավարտվել են: 01.04.2017 թվականից Ընկերության տերմինալներն ամբողջությամբ հոսանքազրկվել են և Կազմակերպության աշխատակիցների կողմից դրանց համար նախատեսված հատվածներից տեղափոխվել են այլ վայրեր: Իրենց ընկերության աշխատակիցների հետ միասին կազմակերպել են տերմինալների հավաքում և տեղափոխում, քանի որ դրանք արդեն իսկ անջատված էին հոսանքի աղբյուրից և փաստացի հնարավոր չէր դրանք շահագործել նպատակային նշանակությանը համապատասխան: Ինքն անձամբ այցելել է նշված բոլոր հասցեները: Նշված հասցեներում առկա են եղել <<easy pay>> տերմինալները: Ընկերության աշխատակիցների կողմից իր հանձնարարությամբ կատարվել են լուսանկարներ Կազմակերպության խանութ ցանցերում, որոնցով նույնպես հավաստվում է նշված տերմինալների տեղադրված լինելը, ինչպես նաև Ընկերության տերմինալների հոսանքազրկված և տեղափոխված լինելը:

05.12.2017 թվականի դատական նիստում վկա Հրայա Միքայելյանը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ աշխատում է Ընկերությունում՝ որպես տերմինալների տեխնիկական սպասարկման բաժնի տեխնիկ: Իր ղեկավարի հանձնարարությամբ պարզել է, որ Կազմակերպության խանութների ցանցում Ընկերության տերմինալները 01.04.2017 թվականի դրությամբ ամբողջությամբ հոսանքազրկված են: Այդ ամենը հնարավոր է եղել շատ արագ պարզել Ընկերությունում գործող էլեկտրոնային կառավարման համակարգերի միջոցով: Այնուհետև իմացել է, որ Կազմակերպությունը պահանջում է, որպեսզի իրենց Ընկերության տերմինալները տեղափոխվեն Կազմակերպության խանութներից: Դրանից հետո Ընկերության աշխատակիցների հետ միասին հավաքել են տերմինալները և տեղափոխել անվտանգ վայր: Իր այցելած բոլոր հասցեներում առկա են եղել <<easy pay>> տերմինալները (**դատական նիստի արձանագրություն, էլեկտրոնային կրիչ, հատոր 1-ին, գ.թ. 88-90**):

**4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.**

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է << քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից << քաղաքացիական օրենսգրքի 466-րդ, 468-րդ հոդվածների, << քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի խախտման հետևանքով առերևույթ առկա է

մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով.

*Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ պայմանագրի լուծման կարգը պահպանելու առանձնահատկություններին՝ վերահաստատելով նախկինում հայտնած դիրքորոշումները:*

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 466-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պայմանագրի փոփոխումը և լուծումը հնարավոր է կողմերի համաձայնությամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 468-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման համաձայնությունը կնքվում է այն ձևով, ինչով պայմանագիրը, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից, պայմանագրից կամ գործարար շրջանառության սովորույթներից:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 469-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման դեպքում պարտավորությունները փոփոխված կամ դադարած են համարվում պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին կողմերի համաձայնությունը կնքելու պահից, եթե այլ բան չի բխում համաձայնությունից կամ պայմանագրի փոփոխության բնույթից, իսկ դատական կարգով պայմանագիրը փոփոխելիս կամ լուծելիս՝ պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով վկայակոչված հոդվածների մեկնաբանությանը, արձանագրել է, որ կողմերի փոխադարձ համաձայնության առկայության պարագայում պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման համաձայնությունը կարող է կնքվել այն ձևով, ինչով պայմանագիրը, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից, պայմանագրից կամ գործարար շրջանառության սովորույթներից: Մինչույն ժամանակ օրենսդիրը սահմանել է կարգավորում այն դեպքերի համար, երբ կողմերի միջև առկա չէ համաձայնություն՝ պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման վերաբերյալ: Տվյալ պարագայում օրենսդիրը պայմանագրի կողմին, որը ցանկանում է այն փոփոխել կամ լուծել, վերապահել է դատարան դիմելու իրավասություն (տե՛ս, «Վաղարշ և որդիներ Կոնցեռն» ՍՊԸ-ն ընդդեմ Մարինա Հայրապետյանի և մյուսների թիվ ԵԿԴ/1769/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.04.2018 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած մեկ այլ որոշմամբ անդրադառնալով պայմանագրի միակողմանի փոփոխման կամ լուծման պահանջով դատարան դիմելու պայմաններին, նշել է, որ օրենսդիրը հնարավորություն է ընձեռել կողմին պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին պահանջ ներկայացնել դատարան միայն հետևյալ դեպքերից հետո՝

- պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման առաջարկի վերաբերյալ մյուս կողմի մերժումն ստանալուց, կամ

- այդ առաջարկում նշված ժամկետում պատասխանը չստանալուց հետո, կամ

- ժամկետի բացակայության դեպքում՝ առաջարկը ստանալուց հետո երեսնօրյա ժամկետում (*տես, Արմեն Տիշինյանն ընդդեմ Հմայակ Խաչատրյանի թիվ ԵՇԴ/1103/02/11 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 19.10.2012 թվականի որոշումը*):

Վճռաբեկ դատարանը, վերահաստատելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, մեկ անգամ ևս ընդգծում է, որ ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ պայմանագիրը կարող է փոփոխվել կամ լուծվել միայն այն ձևով, ինչով պայմանագիրը: Բացառություն են կազմում այն դեպքերը, երբ որևէ օրենքով կամ պայմանագրով կամ գործարար շրջանառության սովորույթներով նախատեսված է պայմանագրի կնքման ձևից տարբերվող ձևով այն փոփոխելու կամ լուծելու իրավական հնարավորություն:

Վճռաբեկ դատարանը արձանագրում է, որ պայմանագրով սահմանված պարտավորությունները փոփոխված կամ դադարած կարող են համարվել միայն օրենքով նախատեսված կարգով փոփոխման կամ լուծման մասին կողմերի համաձայնության կայացման պահին, եթե այլ բան չի բխում համաձայնությունից կամ պայմանագրի փոփոխության բնույթից, իսկ դատական կարգով պայմանագիրը փոփոխելիս կամ լուծելիս՝ դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերոնշյալ հանգամանքները նմանատիպ փաստական հանգամանքներ ունեցող յուրաքանչյուր գործով ենթակա են պարզման և գնահատման քաղաքացիադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված ապացույցների ձեռքբերման և գնահատման կանոնների պահպանմամբ, ինչը բխում է կողմերի իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքներից:

Այս կապակցությամբ հարկ է ընդգծել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) իր նախադեպային իրավունքում, մասնավորապես՝ *Անկերլն ընդդեմ Շվեյցարիայի* գործով, արձանագրել է, որ դատավարությունում կողմերի իրավահավասարության սկզբունքը՝ կողմերի միջև «արդարացի հավասարակշռության» իմաստով, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված արդար դատաքննության հիմնական տարրերից մեկն է և պահանջում է, որպեսզի յուրաքանչյուր կողմին տրամադրվի ողջամիտ հնարավորություն՝ ներկայացնելու իր գործն այնպիսի պայմաններում, այդ թվում՝ ապացույցներ ներկայացնելու, որոնք նրան իր հակառակորդի նկատմամբ չեն դնի էականորեն նվազ բարենպաստ վիճակում (*տես, Անկերլն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով Եվրոպական դատարանի 23.10.1996 թվականի վճիռը, կետ 38*):

Վերը շարադրվածի համատեքստում անդրադառնալով ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտության ու գնահատման դատավարական գործողությունների կարևորությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել հետևյալը.

Այսպես՝ առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության պահին գործող՝ 17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի մեջ մտած և 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ պետք է ապացուցի իր վկայակոչած փաստերը: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող ապացուցման ենթակա փաստերը որոշում է դատարանը՝ գործին մասնակցող անձանց պահանջների և առարկությունների հիման վրա:

Առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության պահին գործող՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը յուրաքանչյուր ապացույց գնահատում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտության վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

Վերոգրյալ իրավադրույթների լույսի ներքո հարկ է արձանագրել, որ համանման դրույթներ է բովանդակում նաև 09.02.2018 թվականին ընդունված և 09.04.2018 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը, որի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ պարտավոր է ապացուցել իր պահանջների և առարկությունների հիմքում դրված ու գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերը, եթե այլ բան նախատեսված չէ նույն օրենսգրքով կամ այլ օրենքներով: Նույն օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը, գնահատելով գործում եղած բոլոր ապացույցները, որոշում է փաստի հաստատված լինելու հարցը՝ ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ փաստել է, որ այս կամ այն հանգամանքի առկայության կամ բացակայության մասին դատարանի եզրակացությունը պետք է լինի գործով ձեռք բերված ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման տրամաբանական հետևությունը՝ հաշվի առնելով դրանց համակցությունը և փոխադարձ կապը, կիրառման ենթակա իրավունքը և ներքին համոզմունքը (*տես, Ռուզաննա Թորոսյանն ընդդեմ Նվեր Մկրտչյանի թիվ ԵԱԲԴ/1688/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 01.07.2011 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ դատարանը պետք է նշի ոչ միայն այն ապացույցները, որոնց վրա հիմնվել է վիճելի փաստերը հաստատելիս և արդյունքում դատական ակտ կայացնելիս, այլև պետք է պատճառաբանի, թե ինչու է կողմի ներկայացրած այս կամ այն ապացույցը մերժվում: Միայն նման հիմնավորումը կարող է վկայել գործի բազմակողմանի հետազոտության մասին (*տես՝ս, Ռազմիկ Մարությանն ընդդեմ Սյրեփան և Անահիտ Մարությանների թիվ 3-54(ՎԴ) գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.03.2008 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ դատարանը գործն ըստ էության լուծող պատճառաբանված դատական ակտ կայացնելու նպատա-



կով պետք է բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ գնահատի գործում եղած բոլոր ապացույցները՝ *դրանց վերաբերելիության, թույլատրելիության, արժանահավաստության և բավարարության տեսանկյունից*: Դատարանի կողմից ապացույցների գնահատման արդյունքներն արտացոլվում են դատական ակտի պատճառաբանական մասում, որտեղ դատարանը պետք է մատնացույց անի այն ապացույցները, որոնց վրա կառուցում է իր եզրահանգումներն ու հետևությունները, ինչպես նաև այն դատողությունները, որոնցով հերքվում է այս կամ այն ապացույցը: Դատական ակտը կարող է համարվել պատշաճ կերպով պատճառաբանված միայն այն դեպքում, երբ դրա պատճառաբանական մասում դատարանը ցույց է տվել ապացույցների գնահատման հարցում իր ներքին համոզմունքի ձևավորման **օբյեկտիվ հիմքերը** (*տես, Արման Վարդազարյանի ընդդեմ Կարինե Վարդազարյանի թիվ ԵԱԲԴ/0598/02/15 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 19.04.2019 թվականի որոշումը*):

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Ընկերությունը պահանջել է Կազմակերպությունից բռնագանձել 11.400.000 ՀՀ դրամ տուգանք՝ պայմանագրից միակողմանի հրաժարվելու համար, և 11.400.000 ՀՀ դրամ տուգանք՝ առանց իր համաձայնությունը ստանալու Պայմանագրի թիվ 1 հավելվածով նախատեսված հասցեներում երրորդ անձանց կողմից տերմինալ տեղադրել թույլատրելու համար:

Պայմանագրի 2.2.11. կետի համաձայն՝ Կազմակերպությունը պարտավորվում է Պայմանագիրը միակողմանի վաղաժամկետ լուծելու (միակողմանի հրաժարվելու) կամ Պայմանագրի 2.2.10 կետը խախտելու դեպքում Ընկերությանը վճարել տուգանք՝ Պայմանագրի հավելված թիվ 1-ում նշված բոլոր տերմինալների տեղադրման թույլտվության համար նախատեսված 6 (վեց) ամսվա վճարի չափով:

Պայմանագրի 2.2.10. կետի համաձայն՝ Կողմ 2-ը պարտավորվում է նույն Պայմանագրի հավելված թիվ 1-ում նշված հասցեներում առանց յուրաքանչյուր անգամ նախապես Կողմ 1-ի գրավոր համաձայնությունը ստանալու չտեղադրել կամ չթույլատրել, որպեսզի երրորդ անձինք տեղադրեն տերմինալ:

Դատարանը, հայցը մերժելով, պատճառաբանել է, որ Կազմակերպությունը 03.03.2017 թվականին Ընկերությանն ուղարկել է առաջարկ՝ փոխադարձ համաձայնությամբ պայմանագիրը լուծելու, մինչև 03.04.2017 թվականը տերմինալներն ապամոնտաժելու և տեղափոխելու մասին, որին ի պատասխան՝ Ընկերությունը ձեռնամուխ է եղել տերմինալներն ապամոնտաժելու և այլ վայր տեղափոխելու գործողությունների կատարմանը: Նման պայմաններում Դատարանը եզրահանգել է, որ Ընկերությունն իր գործողություններով ընդունել է Կազմակերպության առաջարկը:

Դատարանը նշել է նաև, որ Ընկերության պնդումը, թե Կազմակերպության 03.03.2017 թվականի առաջարկը մերժվել է իր 21.03.2017 թվականի գրությամբ, չի համապատասխանում իրականությանը, քանի որ Կազմակերպությունն Ընկերությունից չի ստացել նման գրություն, բացի այդ, եթե նույնիսկ ստացած լիներ, ապա այն հայցը բավարարելու հիմք չէր կարող հանդիսանալ, քանի որ Ընկե-

րությունն է միջոցներ ձեռնարկել իր կամքով տերմինալները Պայմանագրի թիվ 1 հավելվածում նշված հասցեներից դուրս բերելու համար: Ընդ որում, Ընկերությունն իր տերմինալները դուրս է բերել Պայմանագրի թիվ 1 հավելվածում նշված հասցեներից 01.04.2017 թվականին, այն պայմաններում, երբ չէր ստացել Կազմակերպության 31.03.2017 թվականի գրությունը: Ընկերությունն ընդունել է, որ Կազմակերպության 31.03.2017 թվականի գրությունը ստացել է միայն 04.04.2017 թվականին, երբ արդեն դուրս էր բերել տերմինալները:

Անդրադառնալով վկաների ցուցմունքներին՝ Դատարանը դրանք գնահատել է ոչ արժանահավատ, իսկ ներկայացված լուսանկարները որպես ապացույց չի դիտարկել՝ պատճառաբանելով, որ դրանցից պարզ չէ, թե կոնկրետ որ տարածքներում է կատարվել լուսանկարահանումը, ում կողմից և ինչ սարքով:

Միաժամանակ հարկ է փաստել, որ Դատարանը վճռի պատճառաբանական մասում որևէ կերպ չի անդրադարձել Ընկերության կողմից ներկայացված հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրություններին:

Ինչ վերաբերում է առանց Ընկերության համաձայնությունը ստանալու երրորդ անձանց կողմից տերմինալ տեղադրել թույլատրելուն՝ Դատարանն արձանագրել է, որ Կազմակերպության կողմից կողմերի միջև կնքված Պայմանագրի 2.2.10 կետի խախտում թույլ չի տրվել, ուստի Ընկերության՝ 11.400.000 ՀՀ դրամ գումարի բռնագանձման պահանջն անհիմն է և ենթակա է մերժման:

Վերաքննիչ դատարանը, մերժելով վերաքննիչ բողոքը, հիմնավոր է համարել Դատարանի պատճառաբանությունները: Միաժամանակ Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ Կազմակերպությունը 03.03.2017 թվականին Ընկերությանն ուղարկել է առաջարկ՝ փոխադարձ համաձայնությամբ պայմանագիրը լուծելու, մինչև 03.04.2017 թվականը տերմինալներն ապամոնտաժելու և տեղափոխելու մասին: Ընկերության պնդմամբ Կազմակերպության 03.03.2017 թվականի առաջարկը մերժվել է 21.03.2017 թվականի գրությամբ: Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ թեև գործի նյութերում առկա են վերոգրյալ գրությունները, միևնույն ժամանակ, սակայն, գործի նյութերում առկա չէ որևէ ապացույց առ այն, որ նշված պատասխան գրությունը ստացվել է Կազմակերպության կողմից: Այդպիսին չի կարող համարվել 23.03.2017 թվականի փոստային անդորրագիրը, քանի որ նախ պարզ չէ, թե դրանով ինչպիսի փաստաթուղթ է ուղարկվել Կազմակերպությանը, բացի այդ, դրանով չի կարող հիմնավորվել, որ առաքանին ստացվել է հասցեատիրոջ կողմից: Արդյունքում՝ Ընկերությունը չի հիմնավորել այն հանգամանքը, որ պայմանագիրը վաղաժամկետ լուծելու վերաբերյալ Կազմակերպության առաջարկության մասին անհամաձայնությունն ուղարկվել և ստացվել է վերջինիս կողմից: Փոխարենը, գործով ներկայացված այլ ապացույցներով հիմնավորվում է այն հանգամանքը, որ Ընկերության կողմից կատարվել են գործողություններ, որոնք ուղղված են եղել կողմերի միջև պայմանագրային հարաբերությունների դադարեցմանը:

Ինչ վերաբերում է Պայմանագրի 2.2.10 կետի խախտմանը՝ Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ նշված պնդումը Ընկերության կողմից որևէ վերաբերելի և

թույլատրելի ապացույցով չի հիմնավորվել: Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ ի հիմնավորումն այդ փաստի՝ Ընկերությունը հղում է կատարել վկաների ցուցմունքներին, լուսանկարներին, մինչդեռ այդ ապացույցներով չեն հիմնավորվել վերջինիս պնդումները: Անդրադառնալով հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրություններին՝ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ Դատարանը վճռի պատճառաբանական մասում որևէ կերպ չի անդրադարձել դրանց, ոչ թույլատրելի կամ ոչ վերաբերելի չի որակել կամ հանել ապացույցների շրջանակից: Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգել է, որ այդ առումով Դատարանի կողմից թույլ է տրվել դատավարական իրավունքի նորմի, այն է՝ գործի քննության ժամանակ գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 4-րդ կետի խախտում, ինչը, սակայն, որևէ կերպ չի ազդել սույն գործի ելքի վրա, չի հանգեցրել դրա սխալ լուծմանը:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Ընկերության և Կազմակերպության միջև 25.12.2014 թվականին կնքվել է Պայմանագիր, որի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ այն գործել է մինչև 15.01.2017 թվականը: Մինչույն ժամանակ Պայմանագրով սահմանվել է, որ այն դեպքում, երբ Պայմանագրի ժամկետը լրանալուց 30 օրացուցային օր առաջ կողմերից ոչ մեկը չի հայտարարում Պայմանագիրը դադարեցնելու իր մտադրության մասին, ապա Պայմանագրի գործողության ժամկետն ինքնաբերաբար երկարաձգվում է ևս մեկ տարի ժամկետով: Պայմանագրով սահմանվել է նաև, որ դրա գործողությունը վաղաժամկետ կարող է դադարել կողմերի համաձայնությամբ՝ ցանկացած այլ ժամկետում: Միաժամանակ Պայմանագրի 8.3 կետով սահմանվել է, որ հարաբերությունները, որոնք կարգավորված չեն Պայմանագրով, կարգավորվում են ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Կազմակերպությունը, 03.03.2017 թվականի գրությամբ Ընկերությանը հայտնելով, որ Պայմանագրի գործողության ժամկետը 15.01.2017 թվականին լրացել է, առաջարկել է փոխադարձ համաձայնությամբ դադարեցնել 25.12.2014 թվականի Պայմանագիրը և մինչև 03.04.2017 թվականն ապամոնտաժել և տեղափոխել Պայմանագրի հավելվածում նշված հասցեներում տեղադրված տերմինալները: Ի պատասխան նշված գրության՝ Ընկերությունը 21.03.2017 թվականի թիվ 21.1/03 գրությամբ Կազմակերպությանը հայտնել է, որ տերմինալներն ապամոնտաժելու և տեղափոխելու առաջարկն ընդունելի չէ: Ընկերության պնդման համաձայն՝ նշված գրությունը, համաձայն գործում առկա թիվ RR230254551AM փոստային անդորրագրի, Կազմակերպությանն է ուղարկվել 23.03.2017 թվականին: Կազմակերպությունը, խախտելով Պայմանագրի 8.1. և 8.2. կետերը, չունենալով Ընկերության կողմից Պայմանագիրը վաղաժամկետ դադարեցնելու հստակ համաձայնությունը, այն է՝ պայմանագիրը կնքած ձևով կազմված գրավոր երկկողմանի փաստաթուղթ պայմանագիրը լուծելու վերաբերյալ, 01.04.2017 թվականին Ընկերությանը սեփականության իրավունքով պատկանող տերմինալները հոսան-

քազրկել է և հանձնել Ընկերության աշխատակցին: Այս հանգամանքը հաստատվում է գործում առկա ապացույցներով, մասնավորապես՝ երկկողմանի կազմված արձանագրություններով, որոնց համաձայն՝ 01.04.2017 թվականին Կազմակերպության աշխատակիցներն Ընկերությանը սեփականության իրավունքով պատկանող տերմինալները 01.04.2017 թվականին հոսանքազրկել են և հանձնել Ընկերության աշխատակցին, վկաներ Դավիթ Մեսրոպյանի և Հրաչյա Միքայելյանի ցուցմունքներով, որոնց համաձայն՝ 01.04.2017 թվականին Ընկերության տերմինալներն ամբողջությամբ հոսանքազրկած են եղել:

Վերոնշյալ փաստական հանգամանքների համակողմանի վերլուծության արդյունքում կարելի է փաստել, որ կողմերը պայմանագրի լուծման այլ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի իրավակարգավորումից տարբերվող կարգավորում չեն նախատեսել, և այս պայմաններում պայմանագրի լուծումը հնարավոր է միայն կողմերի միջև կնքված, գրավոր, երկկողմանի, պայմանագրի լուծման վերաբերյալ համաձայնության հիման վրա: Մինչդեռ ստորադաս դատարանները, փաստելով, որ Ընկերությունն իր գործողություններով ընդունել է Կազմակերպության առաջարկը և ձեռնամուխ է եղել տերմինալներն ապամոնտաժելու և այլ վայր տեղափոխելու գործողությունների կատարմանը, պետք է հստակ մատնանշեին այն օրենքը, այլ իրավական ակտերը կամ գործարար շրջանառության սովորույթները, որոնք հիմք են հանդիսացել Ընկերության կողմից գործողությունների միջոցով Կազմակերպության՝ պայմանագիրը լուծելու վերաբերյալ առաջարկն ընդունելու փաստը հաստատելու համար: Այլ կերպ ասած՝ Ընկերության կողմից կոնկլուդենտ գործողությունների միջոցով պայմանագրի լուծումը պետք է հիմնավորվեր միայն օրենքով, իրավական ակտերով և գործարար շրջանառության սովորույթներով, ինչը, սակայն, անտեսվել է ստորադաս դատարանների կողմից:

Վճռաբեկ դատարանը նաև փաստում է, որ ստորադաս դատարանների կողմից չի իրականացվել գործում առկա ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտություն, որի արդյունքում հնարավոր կլիներ երաշխավորել կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության դատավարական սկզբունքները:

Այս համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ գործի նյութերում առկա են հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրություններ, որոնց Դատարանը վճռի պատճառաբանական մասում որևէ կերպ չի անդրադարձել, հետևաբար չի գնահատել սույն ապացույցները դրանց վերաբերելիության, թույլատրելիության, արժանահավատության և բավարարության տեսանկյունից: Վերաքննիչ դատարանը, արձանագրելով Դատարանի կողմից թույլ տրված դատավարական իրավունքի նորմի խախտումը, գտել է, որ այն որևէ կերպ սույն գործի ելքի վրա չի ազդել, չի հանգեցրել դրա սխալ լուծմանը: Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանը եզրահանգում է կատարել սույն ապացույցի վերաբերյալ առանց լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննություն կատարելու, այն պայմաններում, երբ բողոքաբերը, ներկայացնելով հեռախոսազանգերի ձայնագրությունները, պնդել է, որ դրանք էական նշանակություն կարող են ունե-

նալ սույն գործով վեճի լուծման համար:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի շրջանակներում հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրությունների գնահատումը պետք է իրականացվեր իրավահարաբերության ծագման պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան՝ հաշվի առնելով նշված հոդվածի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած վերոգրյալ դիրքորոշումները: Այլ կերպ ասած՝ Ընկերության կողմից ներկայացված հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրությունները պետք է գնահատվեին գործում առկա այլ ապացույցների համատեքստում՝ դրանց *վերաբերելիության, թույլատրելիության, արժանահավատության և բավարարության* տեսանկյունից:

Վերոգրյալի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով Դատարանի կողմից վկայի ցուցմունքները ոչ արժանահավատ ճանաչելուն, հարկ է համարում վկայակոչել *Երեմ Հովսեփյանի ընդդեմ Աշոտ Մալխասյանի* քաղաքացիական գործով վկայի ցուցմունքի արժանահավատության վերաբերյալ ձևավորած դիրքորոշումը, որի համաձայն՝ դատարանը վկայի կողմից հայտնած տեղեկությունների հավաստիության աստիճանը գնահատելիս պետք է հաշվի առնի այն հանգամանքը, որ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի 5-րդ մասի բովանդակությունից հետևում է, որ դատարանը, նախազգուշացնելով վկային սուտ ցուցմունք տալու կամ ցուցմունք տալուց հրաժարվելու համար նախատեսված քրեական պատասխանատվության մասին, կարող է ակնկալել, որ վկայի հայտնած տեղեկությունները արժանահավատ են, քանի դեռ հակառակը չի հիմնավորվել:

Այնուամենայնիվ, ինչպես ցանկացած ապացույցի, այնպես էլ վկայի ցուցմունքների արժանահավատության վերաբերյալ վերջնական գնահատական տալու նպատակով դատարանը պարտավոր է վկայի ցուցմունքները համադրել գործով հավաքված այլ ապացույցների, այդ թվում՝ այլ անձանց ցուցմունքների հետ: Այլ կերպ ասած, եթե դատարանի մոտ կասկածներ են հարուցվում՝ կապված գործով հրավիրված վկաների ցուցմունքների հավաստիության ու արժանահավատության հետ, ապա այդ կասկածներն անհրաժեշտ է փարատել վկաների ցուցմունքներն այլ ապացույցների հետ համադրելու միջոցով՝ դատական ակտում պարտադիր պատճառաբանելով, թե ինչու են այս կամ այն ցուցմունքները դիտվել որպես ոչ արժանահավատ և իրականությանը չհամապատասխանող (*տես, թիվ ԵԱԲԴ/4994/02/15 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 23.03.2020 թվականի որոշումը*):

Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Դատարանի կողմից վկաների ցուցմունքները ոչ արժանահավատ ճանաչելը հնարավոր կարող էր լինել միայն սույն գործում առկա այլ ապացույցների հետ համադրելու արդյունքում, միաժամանակ դատական ակտում պարտադիր պատճառաբանելով, թե ինչու են դրանք դիտվել որպես ոչ արժանահավատ ապացույց, ինչը նույնպես անտեսվել

է Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ նաև Վերաքննիչ դատարանի այն պատճառաբանությանը, որ գործի նյութերում առկա չէ որևէ ապացույց այն մասին, որ Ընկերության պատասխան գրությունը ստացվել է Կազմակերպության կողմից, իսկ այդպիսին չի կարող համարվել 23.03.2017 թվականի փոստային անդորրագիրը, քանի որ նախ պարզ չէ, թե դրանով ինչպիսի փաստաթուղթ է ուղարկվել Կազմակերպությանը և դրանով չի կարող հիմնավորվել, որ առաքանին ստացվել է հասցեատիրոջ կողմից: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի նշված պատճառաբանությունն անհիմն է, քանի որ սույն գործի քննության ժամանակ նշված հանգամանքը չի ներառվել ապացուցման շրջանակում և այդ մասով ապացուցման բեռի բաշխում տեղի չի ունեցել, հետևաբար Ընկերության վրա չէր կարող թողնվել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող այն փաստը չապացուցելու բացասական հետևանքները, որը ներառված չի եղել ապացուցման առարկայի մեջ:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն քաղաքացիական գործով ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտություն չի իրականացվել, գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող ոչ բոլոր հանգամանքներն են բացահայտվել, որպիսի պարագայում առկա է գործը նոր քննության ուղարկելու անհրաժեշտություն:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու և գործը Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարան նոր քննության ուղարկելու համար:

### **5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.**

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ) գլխի կանոններին համապատասխան:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործն ուղարկվում է նոր քննության, որպիսի պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին հնարավոր չէ անդրադառնալ գործի քննության ներկա փուլում, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այդ հարցը

ենթակա է լուծման գործի նոր քննության ընթացքում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

## **ՈՐՈՇԵՑ**

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 28.06.2018 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:
2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

## **ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ**

*«Ղապավորների միությունը շնորհավորում է*

*«Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի դատավոր*  
**Վարդան ԱՎԱՆԵՍՅԱՆԻ** ծննդյան 65-ամյակը,

*մաղթում նրան առողջություն, երկար տարիների կյանք  
և վաստակաշատ հանգիստ:*

*«Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր  
իրավասության դատարանի դատավոր*  
**Աննա ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԻ** ծննդյան 40-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ  
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*